

T.C.

BANDIRMA ONYED  EYLÜL  N RSİTESİ

SOSYAL B LİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**17. ve 18. YÜZYILLARDA KAPIDAĞ
YARIMADASI VE ÇEVRESİNİN SOSYO-
EKONOMİK YAPISI**

**(BANDIRMA, EDİNCİK, ERDEK, MARMARA, MANYAS VE
GÖNEN KAZALARI)**

Mürsel DEMİR

195051025

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Zekai METE

Bandırma 2023

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

17. ve 18. YÜZYILLARDA KAPIDAĞ
YARIMADASI VE ÇEVRESİNİN SOSYO-
EKONOMİK YAPISI
(BANDIRMA, EDİNCİK, ERDEK, MARMARA,
MANYAS VE GÖNEN KAZALARI)

Mürsel DEMİR

195051025

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Zekai METE

Bandırma 2023

..

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../20...)

ÖZET

17. ve 18. YÜZYILLARDA KAPIDAĞ YARIMADASI VE ÇEVRESİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI (BANDIRMA, EDİNCİK, ERDEK, MARMARA, MANYAS VE GÖNEN KAZALAR

Mürsel DEMİR

Günümüzde başta Bandırma, Gönen ve Erdek gibi sosyal ve ekonomik açıdan oldukça gelişmiş durumda bulunan Kapıdağ hinterlandındaki şehirlerin 17. ve 18. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik tarihi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bölgeyle ilgili yapılmış çalışmaların neredeyse yok denecek kadar az olması dezavantaj gibi durmakla birlikte birçok açıdan avantaj sağlamaktadır. Şöyle ki, Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve günümüzde artık kaldırılmış olan Bakanlar Kurulu (kabine) kararları olarak da tanımlanabilecek olan Mühimme Defterleri'ndeki kayıtlar esas alınarak bölgenin 17. ve 18. yüzyıllardaki tarihi detaylı olarak ilk defa ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca mühimme defterleri ile ilgili yapılan çalışmalarda bölgeyle ilgili hükümler de kullanılacaktır. Dolayısıyla yayınlanmış yayınlanmamış kaynaklarla bu çalışma desteklenecektir. Kapıdağ çevresindeki şehirlerin, Marmara Denizi'nin kuzey yakasındaki diğer şehirlerle ve bilhassa İstanbul'la olan ilişkilerinin nitelik ve niceliği adı geçen kaynaklar bağlamında ele alınacaktır. Osmanlı merkezî kayıtlarında bu şehirlerin ne şekilde yer aldığı ya da başka bir ifade ile bu şehirlerin başkent için ne anlam ifade ettiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Tezin Kapıdağ'ın bir merkez olarak seçilmesinin nedeni, 17. ve 18. yüzyıllarda Bandırma ve Erdek'in köy statüsünde ve Kapıdağ Naipliği'ne, bunların hepsi de Galata Kadılığı'na bağlı oluşundandır. Bu durum bölgelerin İstanbul için ne önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bölgeler Bandırma üzerinden İstanbul'la ticarî ilişkilerini yürütmüşlerdir. Kapıdağ Yarımadası'nda nakliye ve ticarî faaliyetlerinde bulunan birçok gayrimüslim de vardı. Bu da bu bölgelerin sosyal ve ekonomik yapısını gösteren başlıca örneklerdendir. Tezin amacı yukarıda bahsedilen bulgular çerçevesinde Kapıdağ'ın Osmanlı Arşivi'ndeki yerini ve bahsi geçen yüzyıllardaki önemi ortaya koymaya çalışmaktır.

Anahtar Sözcükler: Kapıdağ Yarımadası, Bandırma, Mühimme, Divan-ı Hümayun, Kadi

ABSTRACT

THE SOCIAL AND EKONOMIC STRUCTURE OF THE KAPIDAG PENINSULA AND ITS SURROUNDINGS IN THE 17TH-18TH CENTURY (COUNTIES OF BANDIRMA, EDINCIK, ERDEK, MARMARA, MANYAS AND GONEN)

Mürsel DEMİR

Today, the social ve economic history of the cities in the Kapıdağ hinterland, such as Bandırma, Gonen and Erdek, which have a highly developed social and economic outlook, at the and of the 17th and 18th tried to be revealed. The fact that the studies on the region are almost none-existent, together with their negative aspects, provide many advantages. That is to say, the records in the Mühimme Registers, which are in the Ottoman Archives and can be defined as the Cabinet decisions, which are now abolished, will be tried to be revealed for the first time in detail the regions of the main group, the history of the 17th and 18th centuries. In addition, provisions related to the region will be used in the studies on mühimme books. Therefore, this study will be supported with published and unpublished sources. The quality and quantity of the relations of the cities around Kapıdağ with other cities on the northern side of the Marmara Sea, and especially with Istanbul, will be discussed in the context of the mentioned sources. We will try to understand how these cities were included in the Ottoman central records, or in other words, what these cities meant for the capital. The reason why Kapıdağ was chosen as a center in this thesis is that in the 17th and 18th centuries, Bandırma and Erdek had village status and were subordinate to the Kapıdağ Regency, and all of them were subordinate to the Galata Judgeship. This situation shows how important the regions are for Istanbul. Other regions maintained their commercial relations with Istanbul via Bandırma. There were also many non-Muslims engaged in shipping and commercial activities in the Kapıdağ Peninsula. This is one of the main examples showing the social and economic structure of these regions. The aim of the thesis is to try to reveal Kapıdağ's place in the Ottoman Archives and its importance in the mentioned centuries within the framework of the findings mentioned above.

Keywords: Kapıdağ Peninsula, Bandırma, Mühimme, Divan-ı Humayun, Kadi

ÖNSÖZ

Bandırma ve çevresi tarihî süreç boyunca özellikle ticaret tarihi için önem kazanan bölgeler arasında olmuştur. Bazı zamanlarda Anadolu'nun Marmara ve diğer bölgelere açılan ticaret kapısı vazifesi görmüştür. Osmanlı Devleti'nde de aynı özelliğini korumuş, yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle başkente tedarik vazifesi görmüştür. Tezimiz bu bağlamda temelde Osmanlı Arşivi'ndeki Mühimme Defterlerine dayanarak, idarî, ekonomik ve sosyal açıdan Bandırma ve çevresinin durumunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu defterlerin yanı sıra birçok farklı arşiv kaynaklarından da faydalanılmıştır. Konuyla ilgili yeterli derecede çalışmanın olmaması, ilk defa ele alınacak olması açısından bu çalışma, Bandırma ve çevresi için başlangıç araştırması niteliğinde olacaktır. Bu sebeple tezimizin tenkidi sonrasında Kapıdağ, Bandırma ve çevresi için aydınlatıcı ve kalıcı eserlerin/araştırmaların ortaya çıkmasına ön ayak olacaktır.

Bu süreçte her türlü soruna ve olumsuzluğa rağmen beni destekleyen ve yönlendiren danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Zekai METE' ye öncelikle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca maddî ve manevî her koşulda bana ağabeylik yapan ve yalnız bırakmayan değerli büyüğüm üniversitemiz Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sekreteri Cihad AYDIN' a sonsuz şükranlarımı ve minnettarlığımı sunarım. O olmasaydı çok zorlu geçen bazı süreçleri kolaylıkla atlatamazdım.

Yine bu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme, dostlarıma, İstanbul'dan Bandırma'ya gidiş gelişlerimde destek olan, her konuda destekleyen, savunan ve yanımda olan ablam Hacer DEMİR ve eşi Mustafa DEMİR' e de bilhassa teşekkür ediyorum.

Mürsel DEMİR

Bandırma 20/10/2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYAN SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar.....	ix
ŞEKİLLER.....	xi
HARİTALAR.....	xii
KISALTMALAR	xiii

GİRİŞ.....	1
------------	---

(KAPIDAĞ VE ÇEVRESİNİN KISA TARİHİ)

1. Kapıdağ ve Çevresinin Kısa Tarihi.....	1
1.1. Türk Hâkimiyetine Kadar.....	1
1.2. Türk Hâkimiyeti.....	10
2. Bölgenin Coğrafi Özellikleri.....	13
3. Kaynaklar.....	14
3.1. Divan-ı Hümayun ve Mühimme Defterleri.....	14
3.2. Avarız Defterleri.....	16
3.3. Diğer Kaynaklar.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

(SOSYAL YAPI)

1. NÜFUS.....	19
1.1. Müslim ve Gayrimüslim Nüfus.....	21
2. YÖNETİCİLER VE HALK.....	25
2.1. Devlet Görevlilerinin Görevlerini Kötüye Kullanımı.....	25
2.1.1. Kadılar.....	25
2.1.2. Yeniçeriler ve Yeniçeri Serdarları.....	31
2.1.3. Subaşı.....	34
2.1.4. Âyânlar.....	35
3. EŞKİYALIK HAREKETLERİ.....	39
4. ASKER ALIMLARI VE FİRARLAR.....	42
5. GÖÇ HAREKETLERİ.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

(İDARİ YAPI)

1. HÜDAVENDİGÂR VİLÂYETİ.....	49
1.1. Karesi Sancağı.....	51
2. GALATA KAZASI.....	55
2.1. Kapıdağ Nahiyesi.....	56
3. EDİNCİK, GÖNEN, MANYAS VE MARMARA KAZALARI.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(EKONOMİK YAPI)

1. İSKELE VE LİMANLAR.....	63
1.1. Nakliye.....	66
2. GÜMRÜK VE TİCARET.....	70
3. BÖLGEDE ÜRETİLEN VE TİCARETİ YAPILAN ÜRÜNLER.....	73

3.1. Saz.....	73
3.2. Tahıl Ürünleri.....	74
3.3. Zeytin ve Zeytinyağı.....	76
3.4. Bağcılık ve Şarap.....	76
4. HAYVANCILIK.....	79
5. DOĞAL KAYNAKLAR.....	81
6. VERGİLER.....	83
6.1. Gümrük Vergisi.....	83
6.2. Öşür Vergisi.....	84
6.3. Cizye Vergisi.....	85
7. ORDU İÇİN MÜHİMMAT VE ERZAK TEDARİKİ.....	85
SONUÇ.....	88
EKLER.....	92
KAYNAKÇA.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	124

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: D.MKF.d., 27499’a Göre Kapıdağ Nahiyesi’ne Bağlı Köylerdeki Müslim ve Gayrimüslim

Nüfus.....29

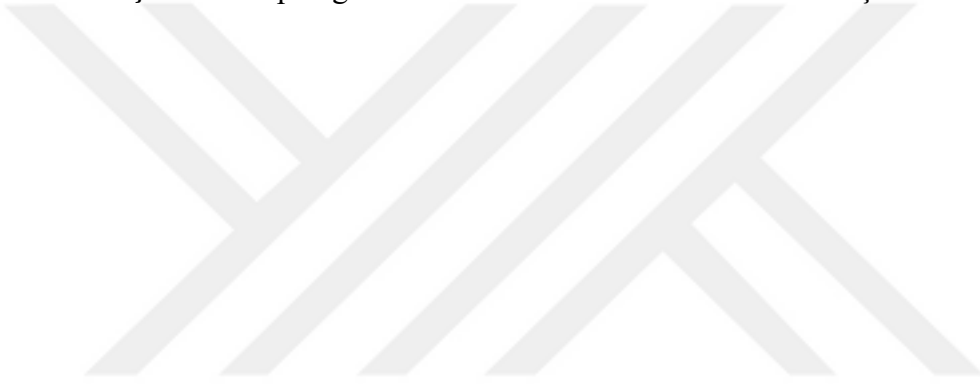
Tablo 2: D.MKF.d., 27499’a Göre Bandırma ve Diğer Bazı Yerlerin Nüfusu.....30

Tablo 3: D.MKF.d ve MAD.d Kaydında Geçen Yerlerin Nüfusu.....30

ŞEKİLLER

Şekil 1: Kapıdağ'ın Ada Olma İhtimaline Yönelik Çizim.....13

Şekil 2: Kapıdağ'ın Yarımada Olma İhtimaline Yönelik Çizim.....14

HARİTALAR

Harita 1: Hüdavendigâr Sancağı.....47

Harita 2: XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı.....50

Harita 3: XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı Nahiyeleeri.....51

KISALTMALAR

A.E	: Aynı Eser.
AE	: Ali Emirî Tasnifi
AE.SABH.I.	: Ali Emirî Sultan Birinci Abdülhamid
AE.SAMD.III.	: Ali Emirî Sultan Üçüncü Ahmed
AE.SSLM.III.	: Ali Emirî Sultan Üçüncü Selim
AE.SMMD.IV.	: Ali Emirî Sultan Dördüncü Mehmed
A.G.E	: Adı Geçen Eser
A.G.T	: Adı Geçen Tez
A.Y.	: Aynı Yer
BKZ.	: Bakınız.
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cevdet Tasnifi
C.	: Cilt
C.SM.	: Cevdet Tasnifi Saray
Çev.	: Çeviren.
d.	: Defter
D.	: Bâb-ı Defterî
D.BŞM.d.	: Bâb-ı Defterî Başmuhasabe Kalemi ve Bağlı Birimlerine Ait Defterler
D.MKF.d.	: Bâb-ı Defterî Mevkufat Defterleri ve Bağlı Birimlerine Ait Defterler
Ed.	: Editör
EV.	: Evkaf
EV.VKF.	: Evkaf Vakfiyeler Evrakı
H.	: Hicri.

İE.	: İbnülemin Tasnifi
İE.EV.	: İbnülemin Vakıf
İE.TCT.	: İbnülemin Tevcihat
M.	: Miladi.
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
MD.	: Mühimme Defterleri
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
TS.	: Topkapı Sarayı
TS.MA.d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
VB.	: Ve Benzeri

GİRİŞ

1.KAPIDAĞ VE ÇEVRESİNİN KISA TARİHİ

1.1.Türk Hâkimiyetine Kadar

Bugün Balıkesir'in Erdek İlçesi'ne bağlı olan Kapıdağ Yarımadası'nın antik çağdaki ismi *Arktonnesos*'tur. Yarımada'da bilinen en eski yerleşim yeri Kyzikos'tur¹ ve daha çok buranın adıyla tanınmaktadır. Prehistorik (öntarih) dönemlere ait yeterli kaynak olmadığından başlangıç tarih aralığı Kalkolitik Çağ (M. Ö. 6000-3000) ile Maden Çağ (M. Ö. 5500-1200) olarak belirlenmiştir. Burada da kaynak yetersizliği sebebiyle Kyzikos'un kuruluşu tarihî rivayetler ve mitolojiye dayandırılmıştır.² Yarımada oluşu itibariyle antik çağın önemli ticaret ve tarım bölgelerinden biri olmuştur.³

¹ 1573-1576 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'na dair seyahatname kaleme alan Stephan Gerlach burayı *Zizicum* olarak adlandırır ve üretilen şaraplardan, mermerlerinin güzelliğinden, harabe olmasından bahsetmiştir. Bkz.: Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, C.1, Ed.: Kemal Beydilli, Çev.: Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 116.

² Gül Tunçbaş, Ahmet Duman, "Kyzikos Antik Şehrinin Tarihsel-Arkeolojik Değeri ve Mimari Özelliklerine Genel Bir Bakış", **Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, DORA Basım Yayın, Bursa, 2018, s. 98.; Bu mitolojik hikâyelerden olan Argonautlar Miti Kyzikos'un öntarihine ilişkin bilgiler edinmede yarar sağlamaktadır. Çünkü mitte geçen ada ve liman isimleri arasında Kyzikos'a ait yerler de bulunmaktadır. Mit hakkında bkz.: Tunçbaş-Duman, a.g.m., s. 100-102.; Reşit Mazhar Ertüzün, **Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar: Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1964, s. 8-14.; Osman Emir, "Argonautlar Efsanesi: Bir Mitos'un Ardındaki Gerçekler ve Kolkhis", **Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, C., S. 6, 2009, s. 161-177.

³ Cemil Bülbül, "M. Ö. 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar" **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 20, 2009, s. 7.; Kapıdağ'ın antik dönemlerde ada mıydı yoksa yarımada mıydı şeklinde tartışılmalı bilgiler vardır. Bitinya Valisi Plinius, coğrafyacı Strabon, Lampsakoslu Anaksimenes buranın ada olduğunu belirtir. Bkz. Şekil 1.1; Romalı coğrafyacı Ponponius Mella Byzantionlu Aristophanes, Yunan coğrafyacı Skylax, Yunan tarihçi Diodorus ve Sextuss Propertius Kapıdağ'ın yarımada olduğundan bahsetmişlerdir. Ovidius buranın daha sonradan yarımada olduğunu öne sürmektedir. Bkz.: Şekil 1.2.; Bu tartışmaların amacı Kapıdağ'ın hangi dönemde ada hangi dönemde yarımada olduğu ve anakara ile ne zaman birleştiği yönündeki soru işaretlerini gidermeye yöneliktir. Bkz. Tunçbaş, Duman, a.g.m., s. 98.; Ahmet Cüneydi Has, "Kyzikos Antik Kenti Sur Duvarları ve Limanları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum, 2011, s. 1.; M. S. 2. ve 3. Asırda yaşamış olan Hatip Aristides'in Kyzikos'ta 161, 166 veya 167 yılların birinde yaptığı söyleve göre buranın bir ada olduğunu belirtmesine rağmen köprülerle anakaraya bağlı olduğunu söylemiştir. Bundan Kapıdağ Yarımadası'nın önceden bir ada olduğunu ve sonraları alüvyonların birikmesiyle yarımada hâline geldiği sonucu çıkmaktadır. Bkz. Mustafa Türk, "Aelius Aristides'in Kyzikos Söylevi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2022, C. 41, S. 72, s. 70.

Şekil 1.1: Kapıdağ'ın Ada Olma İhtimaline Yönelik Çizim
(Kaynak: Ahmet Cüneydi Has, a.g.t., s.78)

Şekil 1.2: Kapıdağ'ın Yarımada Olma İhtimaline Yönelik Çizim
(Kaynak: Ahmet Cüneydi Has, a.g.t., s.80)

Bölgenin ilk sakinleri olarak nereden geldikleri tam ve kesin olarak tespit edilemeyen Dolionlar'dan bahsedilmektedir.⁴ Ayrıca bazı tarihî kayıtlara göre Teselya'dan Propontis olarak bilinen Marmara Adası'na göç eden boyun başında **Kral Kizikos**⁵ adında biri vardır. İsim ve rivayetlerde Kizikos'un bir Dolion Kralı olarak geçmesi, bölgedeki Dolionlar'ın varlığına kanıt olarak ileri sürülmüştür. Strabon'un ünlü eseri *Geographika*'nın Anadolu coğrafyasını içeren bölümlerinde: “...Şimdi Kyzikos dolaylarındaki halk, Aisepos Çayı'ndan⁶ Rhyndakos Çayı'na⁷ ve Daskylitis Gölü'ne⁸ kadar Dolion'lar olarak adlandırılır... Daskylitis Gölü'nün yakınında “Rhyndakos üzerindeki Apollonia” ismindeki kent bulunur. Bugün bu yerler Kyzikos'lulara aittir...” şeklinde bilgi vererek Kyzikos'un sınırlarını belirlemeye çalışmıştır.⁹ Aynı bölümde (XII. 8) buranın Marmara Denizi'nde bir ada olup, iki köprüyle kıtaya bağlandığını ve iki de limana sahip olduğunu yazar. Kyzikos'un bir kısmının düzlükte diğer kısmının ise Arkton Oros Dağı'na (Arktonnessos/Kapıdağ) sınır olduğunu belirtir.¹⁰ Fakat bir kesinlik olmadığından Kyzikos'un tarihi Miletler'in burada koloniler oluşturmasıyla başlatılmaktadır.¹¹ Bu kolonizasyon yarımada'nın stratejik ve ticarî konumu itibarıyla hızla artış göstermiştir. Ayrıca iki doğal liman ve bereketli geniş tarım arazilerine sahip olması da Kyzikos'un önemini artırmıştır.¹² Kolonize edilmiş bölgeler arasında Kapıdağ (Arktonnessos), Erdek (Artake) ve Marmara Adası (Prokonnesos) da bulunmaktadır

⁴ Bir Antik Yunan kavmi olarak bilinen Aeoller'in saldırıları sonucu Thessalia'dan göç ettikleri yönünde bilgiler de vardır. Bkz.: Ertüzün, **a.g.e.**, s. 6.; Nurettin Koçhan, “Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 2013, S. 31, s. 69.

⁵ Korkmaz Meral, Tuba Aydın, “Kral Kyzikos”, **Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, DORA Basım Yayın, Bursa, 2018, s. 139-144.

⁶ Gönen Çayı'nın antik dönemdeki adı. Kaz Dağı'ndan doğup, Erdek Körfezi'ne dökülmektedir. Bölgede daha sonraları Bizans yerleşimleri olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Oğuzhan Koçyiğit, “Aşağı Aisepos Vadisi'nde (Gönen) Bizans Dönemi Kültür Varlıkları” **Lycus Dergisi**, S. 4, 2021, s. 163-192.

⁷ Günümüzde Bursa İli sınırları içerisinde yer alan Mustafakemalpaşa Çayı'nın antik dönemdeki adı.

⁸ Manyas Kuş Gölü'nün antik dönemdeki adı.

⁹ Strabon, **Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV**, Yay.: Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 78.

¹⁰ Strabon, **a.g.e.**, s. 79.

¹¹ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 7.; Koçhan, **a.g.m.**, s. 72.; Miletoslular'ın Ege Denizi ve Çanakkale Boğazı yoluyla Karadeniz'e açılırken Kyzikos'a uğramışlar, bölgede yaşayan Pelagsları yenerek burada Kyzikos kentini tesis etmişlerdir. Bkz. Meral Korkmaz, Ahmet Cüneydi Has, “Batı Anadolu Ticaretine Yön Veren Bir Liman: Kyzikos Antik Kenti ve Hytos Limanı” **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S. 38, 2017, s. 106.

¹² Hacer Motor, “Bursa, Balıkesir ve Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum, 2010, s. 16.

ve bu bölgeler Lidyalılar'a tâbi idi. Lidya Kralı Kroisos elinde tuttuğu bölgeleri yıllık olarak vergiye bağlamıştır. Kapıdağ'da kurulan kolonide nüfusun azlığı sebebiyle Yunanistan'dan, Miletos'tan göçmenler getirilmiş ve buradaki tarımsal faaliyetler hızlandırılmak istenmiştir.¹³ Tarih nereden başlatılmış olursa olsun Kyzikos, bu süreçte Marmara ve Karadeniz kıyılarındaki yerleşim bölgelerinin en önemli şarap, zeytin, zeytinyağı tedarikçisi olmuştur. Buradan yapılan ticarette karayolundaki tehlikeler asgarî seviyeye inmiş ve Karia gibi uzak bölgelere daha hızlı sevkiyat gerçekleştirilmiştir.¹⁴

Kapıdağ Milet ve Lidya hâkimiyetinden sonra M. Ö. 546 yılında Pers İmparatorluğu idaresine geçmiştir. Büyük Kyros önderliğindeki Pers ordusu Batı Anadolu'da hâkim olarak iki satraplık kurmuş ve Kyzikos'u Daskyleion Satraplığı'na tâbi kılarak yıllık vergiye bağlamıştır. Bölge satraplıklara bölünse de şehirlerin idarelerine karışılmamıştır. Bu da Kyzikoslular'ın Pers idaresine isyanın önünü açan etmenlerden olmuştur. İyonya İsyanı (M. Ö. 5. yy) olarak tarihe geçen olayda Kyzikos ve Artake (Erdek) şehirleri bağımsızlık talebinde bulunmuştur. Persler bu isyanı bastırmış ve Fenike donanmasını Kapıdağ Yarımadası'na göndermiştir. Fenikeliler Artake (Erdek)'yi yakıp yıkınca, Kyzikos yöneticileri çareyi Daskyleion Satrapı'na sığınarak bu felâketten sıyrılmışlardır.¹⁵

Perslerin Yunan kent devletleri karşısında aldığı yenilgiler Pers yönetimindeki şehirleri etkilemiş; Atina'nın önderliğini üstlendiği Attik-Delos Birliği M. Ö. 478'de tesis edilmiş ve Kyzikos da bu birliğe 9 talent vergi vererek katılmıştır. Fakat sonradan ticarî amaçlarına ters düştüğünden birlikten ayrılmıştır. Atina stratejik öneme sahip Kyzikos'u bu hareketi üzerine kente sefer düzenlemiştir. Henüz surları olmayan kenti ele geçirmişlerdir. Kyzikos tiranı Timagoras, satrap Pharnabazos'a¹⁶ sığınmış ve onun vasıtasıyla da Sparta ile yakın ilişkiler kurmuştur. Fakat bu diplomasi Kyzikos'u tekrar Atina ile karşı karşıya

¹³ Has, a.g.t., s. 3.; Motor, a.g.t., s. 15.; Mustafa Güçlü, "Kapıdağ Yarımadasının Tarihi Coğrafyası Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul, 1999, s. 9.

¹⁴ Mustafa Türk, "Antikçağda Mysia ve Arkeolojisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir, 2008, s. 85.

¹⁵ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 17.; Motor, a.g.t., 22.; Güçlü, a.g.t., s. 11.; İsyan hakkında bkz.: J. A. S. Evans, "Herodotos ve İonia İsyanı" Çev.: Ömer Çapar, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 24, 1980, s. 79-88.

¹⁶ Atinalılar ile Spartalılar arasında yaşanan bir mücadelede bu satrap, Kyzikos'u Spartalılar ile birlikte Atinalılara karşı savunmuştur.

getirmiş ve M. Ö. 410 yılında Kyzikos Savaşı gerçekleşmiştir. Karada ve denizde süren bu savaşın kazananı Atinalılar olmuştur. M. Ö. 386 yılında Persler'den bağımsızlığını kazanan Kyzikos, M. Ö. 362 yılında da Arktonnesos (Kapıdağ), Artake (Erdek)'yi ve Atina'dan yardım istenmesine rağmen destek bulamayan Prokonnesos (Marmara Adası)'u ele geçirerek topraklarını genişletmiştir.¹⁷

Kyzikos'un en parlak devrini Büyük İskender yönetiminde yaşadığı belirtilmiştir.¹⁸ İskender, Batı Anadolu'daki Pers satraplarını temizlemiş, kendisine sorun çıkarmayan Kyzikos'u tanıyarak yönetimlerine karışmamıştır. Kyzikos'un bu devirlerde sınırları oldukça genişlemiş, Aisepos Irmağı (Gönen Çayı)'nı aşarak Pergamon Krallığı'na varmış ve bu krallıkla ticarî ilişkiler yürütmüşlerdir. Pergamon Krallığı'nın Roma hâkimiyetine girmesiyle Kyzikos da Roma'ya yakınlaşmış ve onlara karşı olan hiçbir isyan veya kalkışmaya katılmamışlar, aksine Roma ordusuna yardımlarda bulunmuşlardır.¹⁹ M. Ö. 73 yılında Pontos Kralı VI. Mithridates, Kyzikos'u karadan ve denizden kuşatarak, Edinci yakınlarındaki Adrasteia²⁰ tepelerine ordugâh kurmuştur. Roma imparatorluk ordusunun başında olan Lucullus Kyzikoslular'a yardım gelerek birlikte Mithridates'in kuşatmasını bozarak, savaşı kazanmışlardır.²¹

Roma hâkimiyeti sırasında Kyzikos şehri savaşların getirmiş olduğu yıkıntıları onarma fırsatını yakalamıştır. Şehirlerindeki eski yapıların onarımı, yeni bina ve anıtların yapımı, liman, köprü ve kanalların onarım ve yapımları gibi birçok alanda faaliyete girişmişlerdir. Bu faaliyetler sayesinde Kyzikos, siyasî ve ticarî hayatın yanısıra sanatta da ön gelen yerlerden olmuştur. M. S. 124 yılında meydana gelen Nicomedia (İzmit) Depremi Kyzikos'ta geniş çapta yıkımlara sebebiyet vermiştir. Roma İmparatoru Hadrian'ın deprem bölgelerini ziyareti münasebetiyle yıkılan yerler onarılmış, özellikle yıkılan Zeus Tapınağı'nı

¹⁷ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 26.; Motor, a.g.t., s. 25-26.; Güçlü, a.g.t., s. 12.

¹⁸ Has, a.g.t., s. 4.; Motor, a.g.t., s. 27.

¹⁹ Motor, a.g.t., s. 28.

²⁰ Antik dönemde Mysia sınırları içerisinde yer alan Edincik'in bu zamandaki adı. Bkz. Mükerrerem Usman Anabolu, "Sfenks Motifi ve Edirne ve Edincik Altlıklarında Almış Olduğu Şekil", **Belleten**, C. 60, S. 228, 1996, s. 251-254.

²¹ Motor, a.g.t., s. 29.

onarak Hadrian'a adanmışlardır.²² 5. ve 6. yüzyıllarda yaşanan depremlerde Kyzikos çok büyük hasar görmüştür. 24 000 kişilik bir nüfusa sahip olan şehirden depremler ve bazı istilâcı kavimler sebebiyle göçler yaşanmıştır. 543 yılındaki deprem sonrasında Kyzikos halkı Artake (Erdek)'ye göç etmek zorunda kalmış; 943 ve 1064 yıllarındaki depremlerle de bütünüyle yıkılarak terk edilmiştir.²³

Kapıdağ tarih içindeki önemli ve güvenilir kaynaklarından biri kuzey rüzgârlarına karşı korunaklı ve gemilerin mevzilenmesine yarar limanı olmasıdır. Bu özelliği Emevîler'in ilk halifesi Muaviye devrindeki İstanbul Kuşatması (672-678) sırasında kendini göstermiştir. Cünâde b. Ebû Ümeyye komutasındaki Arap filosu kuşatma için Marmara Denizi'nden geçerken 670 yılında Kyzikos'u ele geçirerek kışlak olarak yerleşmişlerdir. Kuşatma yıllarında da burası başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar sonunda çekildikleri güvenli bir bölge olmuştur. Araplar geldikleri ilk zamanlardan, bölgeden çekildikleri 678 yılına kadar Kyzikos'ta yağma ve tahribatta bulunmuşlar, doğal kaynaklarından çok defa istifade etmişlerdir.²⁴

Kudüs'ü kurtarmak amacıyla düzenlenen Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204), Lâtinler'in İstanbul'u işgaliyle sona ermiştir (1204). Aynı yılda Kyzikos, Pierre de Braicquel liderliğindeki Franklar tarafından işgal edilmiştir. Konstantinopolis'teki Yunanca konuşan Ortodoks Bizanslılar, Doğu Roma toprağı olan Nicaea (İznik)'da I. Theodor Laskaris önderliğinde İznik İmparatorluğu'nu kurdu. Kyzikos, bu dönemde Lâtinler ve Laskaris arasındaki mücadelelerin yaşandığı bölgelerden biri olmuştur (1206-1207). Laskaris'in

²² Tunçbaş-Duman, a.g.m., s. 108.; Has, a.g.t., s. 6.; Ertüzün, **a.g.e.**, s. 38.; Hadrian Zeus Tapınağı için yaptığı yardımlar sebebiyle Kyzikoslular tarafından 13. Olympos tanrısı ilân edilmiştir. Motor, a.g.t., s. 31.

²³ Has, a.g.t., s. 6.; Bu yıkımlar kentte her türlü ticarî ve iktisadî faaliyetlerin durmasına sebebiyet vermiş; ürünlerden beklenen üretim ve kalite düşmüş, şaraplık bağlar ve zeytinlikler harap olmuştur. Güçlü, a.g.t., s. 19.; Ertüzün, **a.g.e.**, s. 42.; Şehrin bu denli terkedilmiş olmasına bir sebep de Konstantinopolis'in Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapılmasıdır. Bu Kyzikos'un az da olsa parlayan yıldızını söndürmüş, başkent için de güzellikleri sömürülmüştür. Önceleri şarap, balık ve zeytinyağının Kyzikos'tan ithaliyle başlamış, daha sonra bölgedeki mimarî yapılar parçalanarak İstanbul'daki inşaatlar için kullanılmasıyla devam etmiştir. Hatta buradaki mermerlerin söküldüğü, mimarî parçaların da Ayasofya'nın yapımında kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz.: Motor, a.g.t., s. 34.

²⁴ Motor, a.g.t., s. 33.; Ertüzün, **a.g.e.**, s. 43.; Tunçbaş-Duman, a.g.m., s. 109.; İbrahim Sarıçam, "Arapların İstanbul Kuşatmaları", **550. Yılında Fetih ve İstanbul**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 55.; Adem Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi" **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 2, 2009, s. 106.

Kyzikos'u kurtarmak için 14 gemilik bir filoyu buraya gönderdi. Ancak Lâtinler'in yaklaşması üzerine kuşatma kaldırılmıştır. Lâtin İmparatoru Henri, Kyzikos'u Laskaris'in saldırılarından korumak amacıyla bölgeye Guillaume de Perchoi isimli şövalyeyi burada bırakmıştır. Süregelen savaşlar sonunda Kyzikos ve İzmit'teki tahkimatların yıkımı ve Laskaris elindeki esirlerin hürriyeti konusunda iki yıllık bir barış yapılmıştır (1207 Mayıs-Haziran civarı).²⁵

Yukarıda bahsedildiği üzere Kyzikos'un savaşlar ve doğal afetler sebebiyle harabe hâline gelmesi buradaki nüfusun büyük çoğunluğu Artake (Erdek)'ye göç etmiştir. Antik devirlerde Artake, Artaki, Arses, Arvakes, Artakoana, Artakene gibi birçok isimle anılmıştır. Adının kaynağı olarak da Troia Kralı Priamos'un Arisbe isimli birini Ertakos veya İrtakos adındaki bir kahramandan geldiği öne sürülmektedir.²⁶ Kyzikos gibi Erdek'in de ön tarihine yönelik bilgiler efsane ve mitlere dayandığından tam olarak ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgi yoktur.²⁷ Strabon'un kitabında Troas'ın sınırlarının Artake'den başladığını Homeros'tan alıntılanmaktadır. Yine buranın da Kyzikos gibi Miletoslular tarafından kolonize edildiğini yazmıştır.²⁸ Fenikeliler ve Persler'in istilâsına uğrayan şehir bir müddet sonra bağımsız bir kent devleti hâline gelmiş, M. Ö. 478-477 yılındaki Attik-Delos Birliği'nin bir üyesi olmuştur. M. Ö. 4. Yüzyıllarda Kapıdağ'ın bütünü gibi Artake de Kyzikos şehrinin egemenliği altında olmuş, çok uzun yıllar da Kyzikos'un kenar mahallesi mesabesinde varlığını sürdürmüştür. M. S. 672-678 yıllarındaki Arap ordusunun İstanbul Kuşatması esnasında Erdek'in donanma üssü olarak kullanılmış olabileceği muhtemeldir. Kyzikos'un merkezi olan Artake'de bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin varlığı burayı dinî açıdan önemli kılmıştır.²⁹

Bandırma'nın tarihî süreci de Kyzikos ile paralel bir şekilde seyretmiştir. Buranın da Miletler tarafından Kyzikos ile aynı dönemlerde kolonize edildiği söylenebilir. İlk sakinleri

²⁵ Süleyman Onur Geyik, "İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E.*, İstanbul, 2021, s. 154-157.

²⁶ Ertüzün, *a.g.e.*, s. 184.

²⁷ Ertüzün, *a.g.e.*, s. 184-185.

²⁸ Strabon, *a.g.e.*, s. 92. Kolonize edilmesi, s. 186.

²⁹ Ertüzün, *a.g.e.*, s. 186-187.

hakkında bazı tartışmalı bilgiler olsa da Kyzikos’a gelen Dolionlar ya da Pelasg³⁰ Dolionları olduğu yönünde genel kabul vardır.³¹ Bandırma’nın Kyzikos için önemi sahip olduğu üç limandan (Hyetos, Thrakisos, Panarmos) biri olmasıdır. Bu sebeple antik adı olan Panarmos, “güvenilir liman” anlamına gelmektedir. Kyzikos ada hâline yakinken Bandırma, karaya en yakın konum olması sebebiyle hem gemiler için bir iç liman görevi görmüş hem de Mysia’nın diğer bölgeleriyle irtibatını sağlamıştır. Bu yönleriyle Bandırma bölgesi Kyzikos’un deniz ticaretinin büyümesi ve gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır.³² Kyzikos kurulduğu sıralarda Bandırma Frigya hâkimiyetinde bulunmuş, Pers Kralı Kiros (II. Büyük Kiros)’un M. Ö. 456’daki işgaline kadar da Lidyalılar’ın elinde kalmıştır. M. Ö. 334 yılında Büyük İskender Pers hâkimiyetini sonlandırmış ve Bandırma, Makedonların idaresine girmiştir. Daha sonra Bergama Krallığı, Pontos Krallığı, Galatlar’ın saldırı ve idarelerinden sonra Roma İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. İmparatorluğun 476 yılında ikiye ayrılmasından sonra ise Bandırma, Doğu Roma İmparatorluğu’na kalmıştır.

Kyzikos sitesinin elinde tuttuğu bölgelerden biri olan Adresteia (Edincik) adı ilk olarak Homeros’un İlyada’sında geçmektedir.³³ Diğer bir alıntı ise yine Strabon’dandır. Ancak burada aynı adla bir şehir olarak değil Kyzikos’un karşısında bulunan bir dağ adı olarak geçtiği öne sürülmüştür. Adının ise ilk kez bir Nemesis Tapınağı kurmuş olan yarı mitsel Kral Adrestos’tan geldiği de Strabon’da geçmektedir.³⁴ Antik dönemler Edincik’in Mysia sınırları içerisinde yer aldığı bilinmekle birlikte şehrsel açıdan nasıl bir süreç geçirdiği Türk hâkimiyetine kadar bilinmemektedir.

³⁰ Kuzey ve Orta Yunanistan’da yaşamış varsayılan antik bir kavim. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Adile Ayda, “Pelasglar Kim İdiler?”, **Belleten**, C. 46, S. 183, 1982, s. 475-486.

³¹ Sinan Hortaçlı, “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Bandırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Giresun Üniversitesi S.B.E.**, Giresun, 2019, s. 3.

³² Hortaçlı, a.g.t., s. 4.; Altuğ Güner, Didem Öztürk, “Kyzikos Şehrinin Antik Dönemde Ticaret Açısında Önemi”, **Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu**, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Yayınları, Balıkesir/Bandırma, 2018, s. 272.

³³ Ulaş Töre Sivrioğlu, “Edincik’te Osmanlı Eserleri ve Mezartaşları”, Bizans Asırlarında Kapıdağı ve Çevresi” **Antik Çağ’dan Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, DORA Basım Yayın, Bursa, 2018, s. 201.; “...Adresteia’da, Apaisos ülkesinde oturanlar gelir...” Homeros, **İlyada**, Çev.: Azra Erhat, A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 50.

³⁴ Sivrioğlu, “Edincik’te Osmanlı Eserleri ve Mezartaşları”, s. 203.; Strabon, **a.g.e.**, s. 101.; Strabon, Adresteia’nın Troia’nın bir parçası olduğunu (s. 97), ayrıca Aisepos (Gönen) ve Adresteia’nın da yer aldığı bazı bölgeleri Adrestos ve Amphios adındaki iki kişinin yönettiğini (s. 99), Granikos Irmağı (günümüzde Biga Çayı)’nın Adresteia Ovası’ndan geçtiğini (s. 100) de yazmıştır.

Gönen, Mysia Bölgesi içerisinde yer alan bölge olup, antik çağdaki adının kökeni konusunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. “Koyun yöresi, koyunlar ülkesi” anlamına gelen *Kawana*, “İlca” anlamına gelen *Germanon*, Luwi dilinde “Kaynak halkının köyü” anlamına gelen ve daha yaygın olan “Artemis’in Yurdu” manasındaki *Artemea* adlandırmaları kullanılmıştır. Büyük İskender’in ordusuyla burada konakladığı ve buradan şifalı bir kaynağın çıkması sebebiyle burada bir şehir kurulmasını emrettiği yazılıdır. Buradaki ılıcaların kaynağı Yunan tanrıçası Artemis ile bağdaştırıldığından bu isim verilmiştir.³⁵ Strabon’da bu isimle geçmese de Gönen Çayı’nı içeren birçok anlatım bulunmaktadır ve eserde *Aisepos* olarak geçmektedir. Yine bugün Gönen’e bağlı Sarıköy *Zeieia* adıyla Strabon’da geçmiştir.³⁶ Homeros’un İlyada’sında Troia hâkimiyetindeki Aisepos’tan bahsedilmektedir.³⁷ Gönen’deki ilk yerleşimlerin M. Ö. 5000’lerde olduğu ve kurulurken adının *Esepsus*, sonradan *Artemea* adını aldığı belirtilmektedir. M. Ö. 2000’lerden itibaren Pelasglar, Luviler gibi pek çok kavim burada yerleşmiştir. Kapıdağ ve çevresindeki diğer bazı bölgeler gibi Gönen de Lidyalılar, Frigler, Pers, Büyük İskender’in hâkimiyetinde kalmıştır. Roma İmparatorluğu (Asya/Miletos Theması), Doğu Roma İmparatorluğu (Hellespontus Eyaleti) hâkimiyetlerini yaşadktan sonra Türkler’in eline geçmiştir. Gönen çevresinde bazı antik yerleşkelere rastlamak mümkündür. Bunlar *Zeieia*³⁸, *Memnon*³⁹ ve yukarıda da adı geçen *Artemea*’dır.

Manyas’ın antik dönemlerine baktığımız zaman bölgenin Kyzikos sitesi hâkimiyetinde olduğunu görmekteyiz. Yaygınlıkla kullanılan antik ismi *Poimanenon*’dur ve kelimenin kökeninin efsanevî bir kahraman olan *Poemes*’ten geldiği ileri sürülmektedir.

³⁵ Alev Çağlayan Aytan, “Gönen Şehrini Gelişimi ve Şehiriçi Arazi Kullanımı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir, 2008, s. 21.; Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Gönen ve Köylerindeki Mimârî Eserlerden Kalan İzler”, **EKEV Akademi Dergisi**, S. 14, 2003, s. 254.; Özer Küpeli, “1882-1922 Yılları Arasında Gönen Kazası”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 15, S. 1, 2000, s. 231.

³⁶ Strabon, **a.g.e.**, s. 117, 130.

³⁷ Homeros, **a.g.e.**, s. 50.; Aynı eserde (s. 251) Argoslular’ın ve Troyalılar’ın yurtlarına geri dönmelerini engellemek için Poseidon (Yunan deniz tanrısı) ve Apollon (Yunan Güneş tanrısı) aralarında Aisepos’un da olduğu birçok ırmağı onları üzerine saldıkları şeklinde bir hikâye vardır.

³⁸ Bugünkü adıyla Sarıköy.

³⁹ Bugün Gönen’e bağlı Ulukır Köyü sınırlarını kapsamaktadır. Tacettin Akkuş, **Gönen ve Köyleri Tarihçesi**, MVT Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 9.

Ayrıca şehrin tam olarak nerede kurulduğu tespit edilememiştir.⁴⁰ Bir ara bağımsız olan şehir çok uzun yıllar Kyzikos'un elinde varlığını sürdürmüştür. M. S. 11. Yüzyıl başlarında Doğu Roma-Türk mücadelelerinde sürekli olarak el değiştirmiş, İznik Lâtin Devleti'nin kurulmasıyla da bölge Lâtin yerleşimine açılmıştır. 1261 yılında Lâtinler'in İstanbul'dan çıkarılması ve 1269'da da Karesi Bey'in Manyas'ta hâkim olmasına kadar bölge adı geçen devletlerarasında birçok defa el değiştirmiştir.⁴¹

Bir başka Milet kolonisi olan Marmara Adası'nın antik ismi *Prokonnesos*'tur. Adayla ilgili en eski bilgiye Herodot'ta rastlanmaktadır ve Pers yanlısı bir filonun Marmara Adası ve Erdek'i yakıp yıktığından bahsetmektedir.⁴² Prokonnesos'u M. Ö. 450 yılında Attik-Delos Birliği'ne ücret ödeyen bir şehir olarak görmekteyiz. Bunun önemi Kyzikos'un şehre saldırması sonucunda Atina'dan yardım istenmiş ve gelen yardımla kuşatmadan kurtulmuştur. Adayı en ünlü yapan şey savaşlar ve bulunduğu konumdan ziyade antik çağda Mısır, hatta daha sonraları Filistin, Cezayir, Tunus ve Fransa gibi birçok bölgenin kiliseleri ve yapıları için ihraç ettiği mermerleridir.⁴³ Kyzikos'taki birçok yapıda da buranın mermerlerinden istifade edildiğine Strabon'da rastlamaktayız.⁴⁴ Doğu Roma (Bizans) yönetimindeyken de adanın mermer yönünden zenginliği ön plânda olmuş, hatta mermer ocaklarında çalışanların adadan çıkışı yasaklanmıştır.⁴⁵ Ayrıca Prokonnesos, Doğu Roma'nın başıbozuk, itaatsiz papaların sürgün yeri olmuştur. Bu devirlerde Marmara Adası Bizans piskoposluk makamı olarak da bilinmektedir.⁴⁶

1.2.Türk Hâkimiyeti

Yukarıda bahsi geçen bütün bölgelerin Türkler eline geçmesi Malazgirt Savaşı (1071)'nin ardından Batı Anadolu'ya yönelik Türk göçünün sonucunda olmuştur.

⁴⁰ İlknur Şatiroğlu, "Eski Manyas/Poimannenon Ortaçağ Yapıları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Hacettepe Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul, 2010, s. 6.

⁴¹ Şatiroğlu, a.g.t., s. 15-16.

⁴² Ulaş Töre Sivrioğlu, Mustafa Akçaöz, Ioannis Papachristou, "Güney Marmara Adaları Tarihçesi", **Güney Marmara Adaları, Risk Altındaki Mimari Mirası**, Ed.: İnci Türkoğlu, Kültürel Mirası Koruma Derneği, İstanbul, 2020, s. 13.

⁴³ Sivrioğlu, "Bizans Asırlarında Kapıdağı ve Çevresi", s. 194.

⁴⁴ Strabon, **a.g.e.**, s. 103.

⁴⁵ Sivrioğlu-Akçaöz-Papachristou, s. 16.

⁴⁶ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 255.

Malazgirt'te Romen Diogenes'in yenilgisi sonrasında Doğu Roma'da yaşanan karışıklıklar Kapıdağ Yarımadası'na da yansımış; Diogenes sonrasında tahta çıkan VII. Mikhael'e karşı isyan başlatan Nikepheros Bryennios 1077 yılında Kapıdağ'ı ele geçirmiştir. Ancak imparatorluk kuvvetlerinin komutanı Nikepheros Botaniates denizden şehri kuşatarak isyanı bastırmıştır. Bu olaylardan en çok yararlanan Türkler, Kutalmışoğlu Süleyman Şah önderliğinde önce İznik'i alarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştur (1080-1081). Süleyman Şah bundan sonra Batı Anadolu'da fetih hareketlerine hız vermiş, bu arada Kyzikos ve Edincik'i de topraklarına katmıştır. Fakat bu hâkimiyet geçici olmuşsa da Doğu Roma'nın Peçenekler ile olan mücadelesi sırasında 1087 yılı civarında Kyzikos, Manyas ve Edincik, İlhan unvanı taşıyan bir Selçuklu kumandanı komutasında ikinci defa Türkler eline geçmiştir. Şehirlerin geri alınması için İmparator Aleksios donanma gönderse de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1087 yılında imparator, Opos adındaki başka bir komutanını Kyzikos üzerine göndermiş, burası geri alındıktan sonra Poimanenon (Eski Manyas) Kalesi'ni de ele geçirmişlerdir. Savaşlar sonunda esir edilen İlhan Bey ve çevresindekiler Hristiyan olmuşlardır.⁴⁷

Kapıdağ ve çevresinde tam Türk hâkimiyeti önce Karesi Beyliği daha sonra Osmanlı Beyliği ile yaşanmıştır. Genel kabule göre 1296-1297 yıllarında kurulan Karesi Beyliği, Balıkesir'i merkez edinmiş; Marmara kıyılarından Çanakkale Boğazı'na kadar Edremit, Bergama, Dursunbey bölgelerine hâkim olmuşlardır. Kyzikos, Marmara Adası ve Kapıdağ bu dönemlerde hâlâ Doğu Roma elinde olsa da Bandırma, Edincik ve Manyas bölgelerinde Karesi Beyliği hâkimdi. Kapıdağ ve Erdek'in Karesi egemenliğinin ne derecede olduğu tam bilinmemektedir.⁴⁸ Ancak Demirhan Bey'in Doğu Roma'nın elindeki Marmara Denizi'nde ve Kapıdağ civarındaki bölgelere akınlar yaptığı ve İmparator III. Andronikos'un Demirhan Bey'le barış yapmak için Pegai (Biga)'ye geldiği bilinmektedir.⁴⁹

⁴⁷ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 45.; Ulaş Töre Sivrioğlu, "Bizans Asırlarında Kapıdağ ve Çevresi" **Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, DORA Basım Yayın, Bursa, 2018, s. 188.

⁴⁸ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 47.; Hortaçlı, **a.g.t.**, s. 6.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Balıkesir, Manyas, Edincik, Kapıdağ ve civarının 1345 yılında Osmanlılar tarafından ilhak edildiğini yazmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 123.

⁴⁹ Zerrin Günel Öden, **Karası Beyliği**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 47.

Karesi Bey'den sonra oğulları arasında anlaşmazlıklar yaşanmış; Dursun Bey, kardeşi Demirhan Bey'e karşı Orhan Gazi'den yardım isteyerek onu mağlup etmiştir. Bu sırada Orhan Gazi Bursa'dan sonra civardaki yerlerin fethiyle meşgul olmuş; Mihaliç ve Kirmastı bölgesini ele geçirdikten sonra muhtemelen 1345'ten sonra da Edincik ve Manyas'ı Karesi Beyliği'nden teslim almıştır. Bandırma da bu ilhakla birlikte Osmanlı Beyliği'ne katılmış oldu. Böylece Kapıdağ Yarımadası Osmanlı Beyliği tarafından kuşatılmış oldu. Kapıdağ ve Erdek anlaşma yoluyla 1339 yılında Süleyman Paşa tarafından fethedilmiştir. Ayrıca Paşa'nın ilk kez Kyzikos'tan gemilerle Rumeli'ne geçtiği yazılmaktadır. Aynı dönemde Erdek anlaşma yoluyla Osmanlılar'ın eline geçmiştir.⁵⁰ Osmanlı Beyliği için Kapıdağ'ın önemi muhtemelen Rumeli fetihleri için bir üs olması ve ayrıca asker nakli için bir donanma sevkıyat merkezi addedilmesidir. Çimpe Kalesi'nin alınması sırasında asker tedarikinin deniz yoluyla Edincik'ten sağlandığı bilinmektedir.⁵¹

XIII. Yüzyıldaki Moğol tazyiki sonrasında Türkistan ve İran coğrafyasındaki Türkler Anadolu'ya göç etmişlerdir. Gönen'in de bu tarihlerden itibaren bu göçlerden nasibini aldığı ve Türkleşmeye başladığı ihtimal dâhilindedir. Gönen'in -genel kabule göre- Osmanlı Devleti'ne geçmesi yine Orhan Gazi devrinde Karesi Beyliği'nin ilhakıyla gerçekleşmiştir.⁵² Daha sonra buraya Bolu taraflarından Akçaali, Rüstem ve Malkoç beylerine bağlı aşiretler getirilerek, harabe hâlindeki yerlere Türk iskânı gerçekleştirilmiş, nüfusun da artması sağlanarak yeni bir şehir kurulmak istenmiştir.⁵³ Marmara Adası'nın hangi dönemde Osmanlı Devleti'ne geçtiği bilinmemekle birlikte 15. Yüzyıl ortaları kabul edilmiştir. Buradaki

⁵⁰ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 52.; Sivrioğlu, "Bizans Asırlarında Kapıdağı ve Çevresi, s. 192.; Hortaçlı, **a.g.t.**, s. 7.

⁵¹ Öden, **a.g.e.**, s. 81.; Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 47.

⁵² Tacettin Akkuş, Gönen'in Osmanlı Devleti'ne 1334 veya 1335 tarihinde bağlandığı ve Karesi Beyliği'nden ele geçirildiği fikrine karşıdır. Ona göre Karesi Beyliği'ne bağlı yerler arasında Gönen adına rastlanılmamıştır. XVI. Yüzyıldaki Karesi Sancağı'nda ise yine Gönen yoktur. Yine Gönen'in Bizans'tan alınmış olma ihtimali üzerinde durmaktadır. Öne sürdüğü diğer bir ihtimal ise bölgenin I. Murad (Hüdavendigâr)'ın fethi sonrası Osmanlı'ya geçtiğidir. Ayrıca Akkuş, buranın beş yüz yıl boyunca Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı kaldığını belirtmiştir. Bkz. Akkuş, **a.g.e.**, s. 12.; Bu bilgiyi Z. G. Öden de eserinde yazmıştır. Bkz. Öden, **a.g.e.**, s. 76.

⁵³ Aytan, **a.g.e.**, s. 22.

Müslüman nüfusunun artırılması için Amasya, Tokat, Erzincan'dan Türk aileleri nakledilmiştir.⁵⁴

2.BÖLGENİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Günümüzde Balıkesir'in Erdek İlçesi'ne bağlı olan Kapıdağ Yarımadası 40°20'36.88" Kuzey enlemleriyle 24°00'24.23 Doğu boylamları arasında yer almaktadır.⁵⁵ Yarımadanın etrafı Marmara Denizi ile çevrili olup, güneydoğusunda Bandırma, batısında Erdek, güneybatısında Edincik, kuzeyinde ise Marmara Adası yer almaktadır. Bu konumuyla Doğu-Batı doğrultusunda 31 km, Kuzey-Güney doğrultusunda ise 17 km olmak üzere yaklaşık olarak 300km²'lik bir alanı kapsamaktadır.⁵⁶ Yerleşim alanları genellikle kıyı ve koylarda yoğunluktadır. Yarımada da yükseklikleri 700-800 metreyi aşan dağlar vardır. En yüksek tepesi Kurtkaya adıyla da bilinen Dedebayırı'dır ve yaklaşık olarak 808 metredir. Peşinden Büyükgamla (791 metre) ve Yatak (774) gelmektedir.⁵⁷ Strüktürel (yapısal) açıdan analiz edildiğinde adada granit, kuvarsit, mikaşist ve gnays gibi bazı mineralleri oluşturmaktadır. Bu da Kapıdağ'ın iki büyük granit masifine sahip olduğunu açıklamaktadır.⁵⁸

Yarımada yaklaşık olarak 18 bin hektarlık ormanlarla örtülüdür. Meşe, kayın, kızılğaç ve kestanenin meydana getirdiği ormanlar yoğun olmakla birlikte yerleşim bölgelerinde zeytin ağaçları ve sebze-meyve bahçeleri mevcuttur.⁵⁹ Sıcaklık değerlerine bakıldığında Erdek ve Bandırma arasında 1,5°C'lik bir fark vardır. Buna göre Kapıdağ Yarımadası'nın güney ve güneybatı kısımları Bandırma Körfezi'ne göre daha sıcaktır. Bu

⁵⁴ Sivrioğlu-Akçaöz-Papachristou, s. 19.

⁵⁵ Google Earth Pro uygulamasına göre ölçüm yapılmıştır.

⁵⁶ Rahmi Aksoy, "Marmara Adası ve Kapıdağ Yarımadası'nın Jeolojisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Selçuk Üniversitesi S.B.E.**, Konya, 1993, s. 3-4.

⁵⁷ Aksoy, **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁸ Tolga Meral, "Kapıdağ Yarımadasında (Balıkesir) Doğal Ortam İnsan İlişkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir, 2018, s. 2.; Ertüzün, **a.g.e.**, s. 1.

⁵⁹ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 1.; Aksoy, **a.g.e.**, s. 6.; Meral, **a.g.t.**, s. 3.; Adanın faunası hakkında bkz.: Erdem Hızal, "Kapıdağ Yarımadası Memeli (Mammalia) Faunası", **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, C. 10, S. 14, 2008, s. 22-32.

değerler adanın Akdeniz İklimi Sıcaklık Rejimi'nin özelliklerini yansıttığını göstermektedir.⁶⁰

Antik çağlardan beri Kapıdağ, farklı kültürlerin birleştiği yer olmuş, Karadeniz ve Ege ticaretinde kolonyalist güçlerce buranın elde tutulması avantaj olarak görülmüştür. Günümüzde ise Bursa, Marmara Adaları ve İstanbul'a özellikle deniz ulaşımı yönünden avantajlıdır. Denizin getirdiği bazı materyaller ve akarsulardan gelen alüvyonlar koylarda beyaz kumların birikmesiyle plaj ve tatil turizmine celp etmektedir.⁶¹

3.KAYNAKLAR

3.1.Divan-ı Hümayun ve Mühimme Defterleri

Osmanlı Devleti, kurulduğu ilk zamanlarda da devlet meselelerinin görüşüldüğü bir danışma meclisine sahip olmuştur. Osman Gazi, yapacak olduğu işleri çevresindeki gazilerle paylaşıyordu. Ondan önce babası Ertuğrul Gazi, kendisinden sonra beyliğin başına kimin geçeceği hususunu yine yanındaki gaziler ve boyunun ileri gelenleriyle görüşmüştür. Orhan Gazi devrinde de bir divanın varlığından bahsedilmektedir. Sultan I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet ve II. Murad zamanlarında da bu durum devam etmiştir. Fâtih'e kadar da her gün toplanmıştır. Bu ilk dönem divan benzeri kurumların menşei Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları, İlhanlılar gibi devletlerdir.⁶² Divan-ı Hümayun, tam ve gelişmiş hâlini Fâtih Sultan Mehmet devrinde almıştır. Hazırladığı kanunnamede Divan ve orada bulunanlarla ilgili birçok kural ve kaideler vardır. Yenilik olarak görülen husus ise kardeş katli meselesinin yanı sıra artık padişahların Divan'a başkanlık etme zorunluluğunun kaldırılması ve toplantıları kafes ardından takip etmesidir.⁶³ XVI. Yüzyıla gelindiğinde her

⁶⁰ Meral, a.g.t., s. 2.

⁶¹ Güçlü, a.g.t., s. 23.; Gaye Ertin, "Kapıdağ Yarımadasının Coğrafi Etüdü", **Türk Coğrafya Dergisi**, S. 29, İstanbul, 1994, s. 286.

⁶² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara 1988, s. 1.; Yusuf Halaçoğlu, **XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 8.

⁶³ Ahmet Mumcu, "Divan-ı Hümayun", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul, 1994, s. 430.; Bu kararın alınmasında anlatılan bir rivayet vardır. Buna göre Fâtih'in başkanlığı altındaki bir divan toplantısına bir Türk köylüsü birden dalmış ve padişahın kim olduğunu sormuştur. Padişahın bu duruma kızması sebebiyle Gedik Ahmet Paşa'nın tavsiyesi üzerine mezkûr kararın alınması sağlanmıştır. Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 2-3.

gün toplanan Divan, artık haftada dört gün toplanmıştır. XVII. Yüzyılda bu toplantıların sayısı ikiye indirilmiştir. Bu devirden itibaren Divan-ı Hümayun etkisini kaybetmiş ve sadrazamın evinde yapılan İkinci Divanı etkisini göstermeye başlamıştır. XVIII. Yüzyılda ise artık bir güne indirilen divan toplantıları bir ara hepten kaldırılmışsa da sonradan tekrar altı haftada bir toplanması kararlaştırılmıştır. Bundan sonra Divan-ı Hümayun artık merasim ve gösteriş yerine dönmüştür. II. Mahmut devrinde kabine sistemine geçilmesine rağmen kaldırılmamış, hiçbir idarî ve hukukî işleyişi bulunmamakla birlikte devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.⁶⁴

Mühimme Defterleri, Divan-ı Hümayun'da her toplantıdan sonra alınan kararların; siyasî, idarî, örfî, malî, askerî, içtimaî her türlü müzakerenin kayıtlarının tutulduğu defterlere denilmiştir. Yazılış amaçlarına göre birçok mühimme defteri vardır. Defterlerin kaybolan sayfalarının cem edilmesiyle oluşan Mühimme Zeyilleri, Divan'da gizli kalması gereken hükümlerin yazıldığı Mühimme-i Mektûme, sefer zamanlarında orduyla ilgili hükümlerin yer aldığı Ordu Mühimmeleri, seferdeki sadrazamın İstanbul'da bıraktığı kaymakamın yaptığı toplantıları içeren Rikab Mühimmesi ve Mısır'la ilgili hükümlerin bulunduğu Mühimme-i Mısır Defterleri gibi bazı çeşitleri vardır. Bu defterlerde yazan fermanlar ise 'hüküm' olarak adlandırılmıştır. Divandaki kâtipler burada alınan kararları yazar ve Reisülküttap'a iletir, o da gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra ilgili birim veya mercilere gönderirdi. En sonunda ferman veya hüküm olarak yazılır, Nişancı tarafından da padişahın tuğrası çekilirdi.⁶⁵ Mühimme Kalemi'nin ne zaman kurulduğu ve defterlerin ilk olarak ne zaman tutulduğu bilinmemekle birlikte XVI. Yüzyılın ikinci yarısına ait olan tahrir ve hükümler mevcuttur.⁶⁶

Mühimme defterleri günlük yaşamdan devlet meselelerine, sosyal hadiselerden coğrafi meselelere, askerî konulardan ticarî meselelere kadar birçok farklı konuda bizlere dönemi

⁶⁴ Halaçoğlu, **a.g.e.**, s. 8.; Mumcu, **a.g.m.**, s. 431.

⁶⁵ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 79.

⁶⁶ Uzunçarşılı'nın verdiği bu bilgiyi Tevfik Temelkuran, bu tarihlerden öncesine ait mühimme defterleri ve hükümlerinin olduğunu ileri sürerek yenilemiştir. Ona göre en eski mühimme kayıtları 1540'larda tutulmuştur. Bkz.: Tevfik Temelkuran, "Divân-ı Hümâyûn, Mühimme Kalemi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 6, İstanbul, 1975, Edebiyat Fakültesi Matbaası, s. 155.

aydınlatmada katkı sağlamaktadır. Devlet mekanizmasının nasıl işlediği; bir sorunla karşılaşıldığında nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği, hangi tedbirlere başvurulması lâzım geldiği yönünde de aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Devletin en üst karar alma organı olan Divan-ı Hümayun’a bağlı olarak hazırlanan bu defterler, Osmanlı hukuk, bürokrasi ve idare tarihi hakkında önemli olması açısından araştırmacılar tarafından da sıklıkla başvurulmuş bir kaynak olmuştur.⁶⁷ Ayrıca asırlar içerisinde yazılan fermanların asıllarının kaybolması, imparatorluğun farklı bölgelerindeki görevlilere gönderilen emirlerin tek bir cilt hâlinde olması, o döneme ait temel meseleler üzerinden sonuca ulaşma ve devletin o dönemki vilâyetlerinin mukayesesinde defterlerin önemi ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

3.2.Avarız Defterleri

Avarız, en bilinen tanımıyla Osmanlı Devleti’nin olağanüstü durumlarda, özellikle savaş masraflarının ivedilikle karşılanması için halktan topladığı bir vergidir. İlk zamanlarda geçici olan bu vergi savaşların artmasıyla devamlı hâle gelmiştir. Devletin vergi ve nüfus tespitleri hane sayımına dayandığından ve bu hanelerdeki vergi verebilecek nüfus baz alındığından bu hanelere “avâriz hânesi” denilmiştir. Bu haneler (her hânedede 4 veya 5 kişi) vergilendirilebilir haneleri göstermektedir. Düzenli olmayan vergi türü olan avarız, nakden alınmıştır. Daha önceden tespiti yapılan nüfus, avarız hanelerine bölünerek vergi tahsilâtı gerçekleştirilmiş ve ‘Avarız Defterleri’ne kaydedilmiştir.⁶⁹

Nüfus ve iskân tarihi açısından büyük önemi haiz avarız defterleri XVII. Yüzyıldan itibaren ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Düzenli bir vergi hâlinde geldikten sonra avarızların tespiti, taksim ve tahsilâtı ‘avâriz tahrirlerinin’ sonucunda tertip edilen defterlere

⁶⁷ Feridun M. Emecen, “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5, 2005, s. 107.; Zafer Yıldırım, Nezaket İslam Hayırlıoğlu, “Mühimme Defterlerinin Tarih Araştırmaları Açısından Önemi, 82 Numaralı Mühimme Defteri Örneği” **Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi**, 3(2), 2019, s. 212.

⁶⁸ Hakan Karagöz, “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Ana Kaynaklarından Mühimme Defteri ve Bir Örnek İnceleme: 146 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1150-1151/M. 1738)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 49, 2020, s. 139.

⁶⁹ Halil Sahillioğlu, “Avâriz”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, s. 108.; İbrahim Etem Çakır, “Uşak Kazası (1676 Avâriz Defterine Göre)”, **OTAM, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, S. 28, 2010, s. 29.

göre yapılmıştır. Sosyal, demografik ve ekonomik şartların değişkenliğine göre avarız defterleri de güncellenmiştir. Buna bağlı olarak da devlet genelinde yapılan tahrirlerin tecdidi gündeme gelmiştir.⁷⁰

Avarız defterleri, muhtelif bölgelerdeki nüfusun tespitinde ayrıntılı bir şekilde bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Buradan ayrıca müslim-gayrimüslim nüfusun vergi verebilirliği tespit edilebilmektedir. Ayrıca hanelerdeki sosyal hayata dair; evlilik, sağlık, idarî görev (asker olma ya da halk), göçmen ve asıl önemlisi vergilerde muafiyet durumunu izleyebilmemizi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra isyanlar, savaşlar, kıtlık gibi birçok sebeple bulunduğu bölgeyi terk etmek zorunda kalan insanların eski yerlerine döndürülmesi için birtakım çalışmalar yapılmıştır. Defterlerde bazı köy, mezraa gibi yerler hâriç tutulsa da terk edilen köylerin ya da genel olarak köylerin tespiti iskân tarihi açısından önem arz etmektedir. Hangi bölgelerden ne kadar vergi alındığına dair bilgilerin olması Osmanlı vilayetlerinin maddî durumunu takipte kolaylık sağlamaktadır.⁷¹

3.3.Diğer Kaynaklar

Osmanlı Arşivi'nde Kapıdağ ve diğer yerlere ait birçok konuda kayda rastlamak mümkündür. Özellikle her yüzyılda bölgeye ait hükümleri içeren birçok mühimme defteri vardır. Bu mühimme defterlerinin önemli bir kısmı kitaplaştırılarak tenkide sunulmuştur. Ancak arşivde bu kadar çok kayıt olmasına rağmen Kapıdağ ve çevresiyle ilgili mühimme defterlerine dayalı olarak yazılı ya da basılı bir kaynağa rastlanıl(a)mamıştır. Mühimme defterleri ile ilgili pek çok Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları da mevcuttur. Bu mühimme çalışmalarında tezimize konu olan bölgelere rastlamak mümkündür.⁷² Ayrıca yukarıda

⁷⁰ Turan Gökçe, “Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufasssal-İcmâl” ve Avâız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazası Örnekleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XX, S. 1, 2005, s. 74.

⁷¹ Oktay Özel, “17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: ‘Mufasssal’ Avâız Defterleri”, **XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994)**, Ankara, 1994, s. 740.

⁷² Çalışmalar genellikle 17. Yüzyılın ortaları ve sonrasını kapsamaktadır. Bu da ilgili hükümleri taramada büyük kolaylıklar sağlamıştır. 17. Yüzyıl için en çok istifade edilen kaynak 103 Numaralı Mühimme Defteri’dir ve önce tez sonra kitap olarak basılmıştır. Bkz.: İlhan Gök, Ersin Kırca, , **103 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1102-1107 / M. 1691-1695)**, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2017.; 18. Yüzyıl için özellikle 57 Numaralı Mühimme Defteri, Kapıdağ ve diğer bölgeleri ihtiva eden kayıtların yoğun olduğu bir defterdir ve belirli sayfalara kadar olan iki farklı yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz.: Hayriye Uslu, “57 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-65)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İnönü Üniversitesi S.B.E.**, Malatya, 2019.; Tuğba Özdoğan, “57 Numaralı Mühimme Defterinin 81. ve 146.

bahsedilen mühimme defteri çeşitleri hakkında yapılan çalışmalarda, örneğin Ordu Mühimme defterlerinde⁷³, Mühimme zeyillerinde⁷⁴, Mühimme-i Mektûmelerde⁷⁵ bölgelerimize ait hükümler bulunmaktadır.

Yeri gelince anlatılacağı üzere Kapıdağ, Erdek, Marmara Adası ve Bandırma Galata Kadılığı'na bağlı yerler olduğundan⁷⁶ İstanbul'a ait şer'iyye sicillerinde de kayıtlar vardır. Bu siciller hâliyle mahkeme kayıtlarına dayandığından bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Editöryal çalışmalar⁷⁷ ya da sempozyumlar⁷⁸ kaynak eksikliğini bir nebze ortadan kaldırmaktadır. Bölgelerin tarihlerine yönelik eser ve çalışmalar kısmen çok olsa da bu çalışmalarda sadece bölgelerin geçtiği hükümlere atıfta bulunulmuştur.

Sayfa Aralıklarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İnönü Üniversitesi S.B.E.**, Malatya, 2019.

⁷³ Ordu mühimmesiyle ilgili bkz.: Sinan Çağlar, "188 Numaralı Ordu Mühimmesi Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1203/M. 1788-1789; S. 1-75)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E.**, Çankırı, 2019.

⁷⁴ Zeynep Kurt, "13 Numaralı ve 1727-1730 Tarihli Mühimme Zeyli Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fırat Üniversitesi S.B.E.**, Elazığ, 2005.; Ayşe Kavak, "12 Numaralı Mühimme Zeyli (H. 1117/M. 1705) (İnceleme-Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2014.

⁷⁵ Hacer Yılmaz, "2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri (H. 1208-1211/ M. 1793-1797) Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (S. 1-30)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fırat Üniversitesi S.B.E.**, Elazığ, 2016.; Songül Yılmaz Derin, "2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri 61-90 Sf. (H. 1208-1211/ M. 1793-1797)", **Fırat Üniversitesi S.B.E.**, Elazığ, 2016. Bu tez kitap olarak da (Sonçağ Yayınları, 2022) basılmıştır.; Kadriye Demir, "3 Numaralı Mühimme-i Mektum Defterinin Özet ve Transkripsiyonu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Sinop Üniversitesi S.B.E.**, Sinop, 2017.; Ayten Ertürk, "2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri (H. 1208-1211/ M. 1793-1797) Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (S. 31-60)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fırat Üniversitesi S.B.E.**, Elazığ, 2018.; Hatice Çelik, "Mühimme-i Mektûme Defteri Nr. 1 (1203-1207/1788-1793) İnceleme-Çeviriyazı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul, 2019.

⁷⁶ Sevgi Akkoyun, "94 Numaralı Galata Şer'iyye Sicili (H. 1074-1075 / M. 1663-1664)", **OTAM**, S. 50, 2021, s. 5.

⁷⁷ Heyet, **Antik Çağ'dan Günümüze Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, DORA Basım Yayın, Bursa, 2018.

⁷⁸ 2019 yılında birçok farklı konunun "**2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu**" çalıştayını yapılmış ve 3 cilt hâlinde araştırmacıların kullanımına sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM:SOSYAL YAPI

1.NÜFUS

Nüfus, kısaca bir bölge, bir şehir, bir ev vs. gibi yerlerde yaşayan insan topluluğudur. Nüfusun artış veya düşüşü tarih boyunca devletleri etkileyen önemli sosyal hadiselerden biri olmuştur. Bu durum devletleri güçlendirdiği gibi zayıf da düşürmüştür. Askerî yapısı güçlü olan her devletin aynı zamanda yeni asker çıkarabilecek güçlü bir nüfusa da sahip olması gerekmiştir. Nüfus yalnızca askerî anlamda değil özellikle iktisadî açıdan da ehemmiyet arz etmiştir. Ayrıca dengeli bir nüfus artışı antik çağlardan beri devletlerin gündeminde olmuştur. Antik Mısırlılar'ın buna yönelik olarak hazırladıkları metinler bulunmaktadır.⁷⁹

Osmanlı Devleti'nde nüfusu da bu etkenler çerçevesinde şekillendiği muhakkaktır. Özellikle ziraî ekonomiyi düzenlemeye yönelik ilk dönemlerden itibaren bir dizi önlem ve kanunlar yürürlüğe konulmuştur. İstanbul'un alınması (1453) ile imparatorluk kimliğine bürünen devlet, elinde tuttuğu toprakları hem nüfus açısından büyütmek (iskân politikası) hem de nüfusa bağlı ekonominin güçlenmesini sağlamak için 'tahrir' kayıtları tutmuştur. Mısır ve Akdeniz çevresindeki antik medeniyetlerce nüfus ve vergi için tahrir uygulaması yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nden önce varlığını sürdüren diğer Türk-İslâm imparatorluklarında da (İlhanlı, Memlûklü, Selçuklu) tahrir uygulaması yapılmıştır. Osmanlı Devleti de aynı amaçla fakat daha ayrıntılı olarak bu geleneği sürdürmüştür. İlk olarak hangi tarihte tahrir sayımları yapıldığı bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan en erken tarihli tahrir defteri 1431 (H. 835) tarihli Arvanid Sancağı Defteri'dir.⁸⁰ Bir bölge fethedildiğinde ilk olarak oranın ayrıntılı bir şekilde tahriri yapıldı. Padişah değişikliklerinde de tahrirler yenilenirdi. Otuz yılda bir yapılan bu tahrirlerin asıl amacı devletin sınırları içerisindeki vergi verebilecek nüfusun tespiti; malları, bulundukları bölge, bölgenin gelirleri, halk (reaya) ile

⁷⁹ Hüseyin Haşimi Güneş, "İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 28, 2009, s. 127.

⁸⁰ Mehmet Öz, "Tahrir", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 39, İstanbul, 2010, s. 426.; Defter için bkz.: Halil İnalcık, **Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954.

yöneticiler (tımarlı sipahiler) arasındaki ilişkinin durumunu belirlemeye yönelik olarak devletin haberdar edilmesidir.⁸¹

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çok yönlü savaşlar vermesinin yanında Celâf İsyanları'nın ortaya çıkması sonucunda yaşanan kargaşa ortamından en çok taşra halkı ve yöneticiler etkilenmiştir. Halkın ve tımar sahiplerinin eşkıyalardan kaçarak güvenli addettikleri yerlere sığınması köy nüfusunun azalmasına, şehirlerin kalabalıklaşmasına neden olmuştur. Bu da tımar sisteminin önemini kaybetmesine ve klâsik tahrir yönteminin terkine sebep olmuştur. Savaş zamanlarında 'acil ihtiyaç vergisi' mahiyetindeki avarız vergisinin ön plana çıkması avarız tahrirlerinin yapılmasına ön ayak olmuştur. Yine 16. Yüzyılda avarız sayımları yapılmış, aynı şekilde ayrıntılı olarak (mufassal) avarız ve cizye yükümlüleri tespit edilmiştir.⁸² Tahrirle görevli kişiler gittikleri kaza ve köylerde reaya, asker zümresinden olanlar, mütekaid (emekliler) gibi birçok kişinin ismini yazar ve "neferen" miktarını kaydeder. Bu kayıta da vergiden muaf olanlarq hariç tutularak kaç avarız hanesine denk geldiğini hesaplarlar. Tutulan bu avarız defterleri ise kadı marifetiyle merkeze gönderilir ve Mevkûfat Defterleri'ne kaydedilirdi.⁸³ Bu defterdeki hesaplar sabit olmadığı gibi dönemlere ve zamanın şartlarına göre değişiklik göstermekteydi. Bu sebeple bir hanenin kaç kişiden oluştuğu uzun bir müddettir tartışmalıdır. Ömer Lütfi Barkan XVI. Yüzyılda bazı büyük şehirlerin nüfuslarını hesaplamış ve buna göre de bir 'hâne'deki kişi sayısını 5 olarak belirlemiştir.⁸⁴ 3, 3.5, 4.5 katsayısını verenler olduğu gibi⁸⁵, Halil İncalcık bu katsayıyı 4 olarak varsaymıştır.⁸⁶ Ancak İncalcık XV. Yüzyıl Bursa'sı için bu katsayıyı 9'a çıkarmıştır.⁸⁷ Bu katsayıların hanelerdeki kişi sayılarının yerleşim yerlerine göre değişiklik gösterdiği

⁸¹ Mehtap Özdeğer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mîrî Arazî Rejimi ve Tahrir Geleneği", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S. 5, 2003, s. 5.; Öz, a.g.m., s. 426.

⁸² Öz, a.g.m., s. 428.

⁸³ Feridun Emecen, "Kayacık Kazâsının Avâız Defteri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 12, 1981, s. 160.

⁸⁴ Barkan'ın verdiği bu rakamın Osmanlı Devleti'nin tahrir yapılan her bölgesinde geçerli olmadığı görüşünü savunanlar vardır. Buna göre Mehdi İlhan, kendi yaptığı araştırmalar sonucunda Diyarbakır için katsayıyı 5.5 olarak tespit etmiştir. Bkz. A.y., "Onaltıncı Asırda Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı", **Ziya Gökalp Dergisi**, S. 62, Ankara, 1991, s. 52.

⁸⁵ Nejat Göyünç, "Hâne" Deyimi Hakkında", **Tarih Dergisi**, S. 32, s. 332.

⁸⁶ Halil İncalcık, **Devlet-i Aliyye I**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 202.

⁸⁷ Nejat Göyünç, "Hâne", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 553.

anlaşılmaktadır. Böylece verilen katsayılar 3 ilâ 10 arasında değişiklik göstermektedir.⁸⁸ Ö. L. Barkan başka bir makalesinde ise: “*Mintikanın zenginliğine, halkın şehirli, köylü, göçebe ve muhacir olup olmadığına, dükkân, ev ve tarla miktarına ve nihayet zamanın ve vaziyetin icaplarına göre, vergi tarh ve tevzii işinde esas teşkil etmek üzere birer vergi birliği hâlinde, teşkil edilen itibarî avâriz hâneleri içinde, 3, 5, 10 veya 15 evli kimse bulunabilirdi...*” diyerek çarpımı yerine göre 15’e kadar yükseltmiştir.⁸⁹ Yapılan çalışmalarda kullanılan katsayı çoğunlukla 3 ve 5 rakamları arasında bir değer seçildiğinden bu çalışmada hâne hesapları için 4 rakamı esas alınmıştır.

1.1.Müslim ve Gayrimüslim Nüfus

Tarihî süreç içerisinde Kapıdağ’dan çeşitli sebeplerle İstanbul ve civar bölgelere göçler gerçekleşmiştir. Türklerin Bandırma ve Kapıdağ bölgesine hâkim olmasıyla Türk nüfusunda bir artış yaşanmıştır. Kapıdağ Yarımadası ve çevresinin ilk dönemlerine ait herhangi bir nüfus verisine rastlanıl(a)mamıştır. Fakat önceden beri yarımadada yaşayan gayrimüslim nüfus karşısında Türkler azınlık durumunda kalmıştır.⁹⁰ Bunun başlıca sebepleri arasında ticarete gayrimüslimlerin ön plâna çıkararak Müslümanları geri plânda bırakması, bu dönemde yaşanan seferler için bölgeden sürekli olarak asker ihracının olması ve dolayısıyla buradan Türk nüfusunun eksilmesi, yaşanan isyan, kargaşa gibi sosyal hadiseler sebebiyle topraklarını terk eden köylülerin olması gibi birçok neden öne sürülebilir. Nitekim Celâlî İsyanları sırasında Anadolu’nun birçok köy ve kasabasında tarıma dayalı düzen ciddî düzeyde bozulmuş ve insanlar kitleler hâlinde ya isyancılara katılmış ya da büyük şehirlere göç etmeye başlamışlardır.

İncelenen bölgelerin hane sayısı ve nüfusuna yönelik arşivde kayıtlara rastlamak mümkündür. Bu kayıtlar yukarıda da bahsedildiği üzere bölgelerin vergi verebilecek avarız-

⁸⁸ Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, s. 154.; Bu katsayıların yerlerine göre değiştiğini gösteren örnek tablo için bkz.: Göyünç, “Hâne” Deyimi Hakkında”, s. 335-345.; Bazı araştırmacıların hane tespitinde avarızhâneyi 10,15 veya 20 ile çarparak nüfus tahmininde bulunmuşlardır. Murat Alanoğlu, “Yeni Bulunan Avâriz Defterlerine Göre 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amid (Diyarbakır), **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, C. 12, S. 3, 2020, s. 714.

⁸⁹ Ömer Lütfi Barkan, “Avâriz”, **MEB İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1979, s. 15.

⁹⁰ Güçlü, a.g.t., s. 71.; Şerife Açıkgöz, “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Bandırmalı Devlet Adamları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi S.B.E.**, Niğde, 2020, s. 11.

hanelerini göstermektedir. Ayrıca bilindiği üzere burada Müslüman ve gayrimüslim nüfus da verilmektedir. H. 3 Rebiülahir 1071 (6 Aralık 1660) tarihli arşiv kaydında Mevkufat Kalemi (MKF) kısmında bu nüfusa ilişkin veriler mevcuttur. Burada Bandırma ve Erdek gibi diğer bazı köylerin nüfusuna ilişkin bilgiler mevcuttur.⁹¹ H. 29 Zilhicce 1084 (M. 6 Nisan 1674) tarihinde Maliyeden Müdevver Defterler’de (MAD) Galata Kadısı Abdullah Efendi tarafından hazırlanan avarız-hane defterinde Kapıdağ, Bandırma, Erdek, Marmara Adası ve diğer bazı bölgelere ait hane ve nüfus bilgileri yer almaktadır.⁹²

Kapıdağ Yarımadası’ndaki köylerin demografik yapısına bakıldığında Rum ve Ermeni tebaanın çokluğu göze çarpmaktadır. Müslüman nüfusu yer yer çoğunlukta olurken, gayrimüslimler biraz daha yoğunluğa sahiptir. 17. Yüzyılda Kapıdağ ve Bandırma civarındaki Müslüman nüfusuna bakıldığında çoğunluk Bandırma merkezine yakın yerlerdedir. Buradan uzak yerlerde özellikle Marmara Adası’nda neredeyse Türk nüfusu yok gibidir. Türk nüfusunun az oluşu yukarıda bahsedilen iki defter hâricinde başka bir arşiv kaydına rastlanılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere gayrimüslimlerle yaşanan birtakım sosyal olaylar, eşkıyalık hadiseleri, savaşlar, vs. gibi etkenler sebebiyle birçok Türk ailenin gitmesi bölgelerdeki Müslüman nüfusunun azlığına delil olabilir. Kapıdağ ve çevresinin demografik yapısına bakıldığında müslim ve gayrimüslim halk iç içe yaşamaktadır. Genel yapıya bakıldığında ise Kapıdağ çevresinde Rumlar’ın nüfusu daha yaygındır. Ermeniler ise Bandırma ve çevresinde çoğunlukta olup, diğer bölgelerdeki yerleşimleri belirli değildir. Kapıdağ ve civarındaki adalarda yaşayan Rumlar Bursa’daki Şehzade Mehmet Vakfı’na haraç vergilerini ödemekteydiler.⁹³

⁹¹ BOA, D.MKF.d, No: 27499, H. 3 Rebiülahir 1071 (6 Aralık 1660).

⁹² BOA, MAD.d., No: 18236, H. 29 Zilhicce 1084 (M. 6 Nisan 1674). MAD kaydındaki defterde verilen köy nüfusları verilen toplam ve hane sayısı ile uyuşmadığından, ayrıca sayfaların birbirini takip etmemesi sebebiyle MKF’deki kayda göre veriler düzenlenmiştir. Fakat tek bir sayfada verilen köyler değerlendirmeye alınmıştır.

⁹³ Ulaş Töre Sivrioğlu, “17. Asır Mahkeme Kayıtlarına Göre Kapıdağ ve Çevresinde Sosyo-Ekonomik Hayat”, **Antik Çağ’dan Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, DORA Basım Yayın, Bursa, 2018, s. 243.

Tablo 1.1: D. MKF.d., 27499'a Göre Kapıdağ Nahiyesi'ne Bağlı Köylerdeki Müslim ve Gayrimüslim Nüfus

Sayfa Numarası	Köy Adı	Köyün Günümüzdeki Adı	Müslüman Nüfusu	Gayrimüslim Nüfusu	Hane Sayısı
20	Erdek	Erdek	16	456	M: 4 Gm: 114
23-24	Gonya	Ocaklar	-	64	Gm: 16
24	Rudya	Narlı	-	100	Gm: 25
24	Herek	İlhanköy	-	120	Gm: 30
25	Tragonda	Doğanlar	-	36	Gm: 9
27-28	Şahinbergos	Çayağzı	20	32	M: 5 Gm: 8
28	Kestel	Kestanelik	-	40	Gm: 10
28-30	Muhanya/ Mihaniye	Çakılköy	-	288	Gm: 72
31-33	Perema	Karşıyaka	4	300	M:1 Gm: 75
TOPLAM			40	1436	M:10 Gm: 359

Tablo 1.2: D. MKF.d., 27499'a Göre Bandırma ve Diğer Bazı Yerlerin Nüfusu

Sayfa Numarası	Köy Adı (Günümüzdeki Adı)	Rum Nüfusu	Müslüman Nüfusu	Ermeni Nüfusu	Hane Sayısı
33-39	Bandırma	260	80	140	65 (Rum)
					20 (Müslüman)
					35 (Ermeni)
39	Kayacık	-	32	-	8 (Müslüman)
40	Dut Limanı	100	-		25 (Rum)
41	Yenice	68	8	-	17 (Rum)
					2 (Müslüman)
TOPLAM		428	120	140	172

Aşağıdaki tabloda ise hem MKF hem de MAD kaydında geçen bazı bölgelerin nüfus verileri gösterilmiştir:

Tablo 1.4: D.MKF.d ve MAD.d Kaydında Geçen Yerlerin Nüfusu

Arşiv Kaydı	Köyün Belgede Geçen Adı	Köyün Günümüzdeki Adı ve Yeri	Rum Nüfus	Müslüman Nüfus	Hane
MAD.d./18236	Palatya	Saraylar Marmara Adası	102	-	25,5
MAD.d./18236	Aftoni	Asmalı Marmara Adası	112	4	28 (Rum) 1 (Müslüman)
D.MKF.d./274 99	Galimi	Çınarlı Marmara Adası	185	-	-
D.MKF.d./274 99	Klazak	Kılazak	27	-	4
MAD.d./18236	Şahinbergos	Çayağzı Kapıdağ	17	26	4 (Rum) 6,5 (Müslüman)
MAD.d./18236	Dragonda	Doğanlar Kapıdağ	15	-	3,5
MAD.d./18236	Rudya	Narlı Kapıdağ	24	-	8
MAD.d./18236	Bandırma ⁹⁴	Bandırma	381	185	95 (Rum) 46 (Müslüman)
MAD.d./18236	Kayacık	Bandırma	-	27	6
TOPLAM			863	242	Rum: 168 Müslüman: 53,5

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere gayrimüslim nüfus Bandırma ve Marmara Adası'nda yoğunluk göstermektedir. Müslüman nüfus ise yine Bandırma ve çevresinde biraz daha fazladır. Fakat belgelerde ve defterlerdeki fizikî yıpranma durumu bazı nüfus verilerinin netlik kazanmasının önüne geçmiştir.

⁹⁴ Ermeni nüfusu verilse de hem sayfalardaki takip sorunu hem de verilerin olduğu yerin yıpranması sebebiyle net bir sayı verilememiştir.

2.YÖNETİCİLER VE HALK

2.1.Devlet Görevlilerinin Görevlerini Kötüye Kullanımı

2.1.1.Kadılar

16. yüzyılın sonlarından itibaren devletin bütün birimlerinde başlayan bozulmalar İlmiye Teşkilatı'nda da kendini pek tabii göstermiştir. Eski güç ve önemlerini kaybeden ulemalık meslek olmaktan çıkıp, makam ve mevki için koşturulan bir rütbe hâline gelmiştir. Rüşvetle, adam kayırmayla, tehditle ve birçok haksızlık durumlarında karar veren hâkimler yani kadılar, yönetime karşı halkın şikâyetlerine ve nefretlerine sebebiyet vermiştir. Özellikle padişahların bu konudaki kayıtsızlıkları bu durumu daha da kötüleştirmiştir. Örneğin Sultan III. Murad'ın ve oğlu Şehzade Mehmet (III. Mehmet)'in hocası ve tarihçi olan, Hoca Saadettin Efendi'nin oğlu Mehmet Efendi küçük yaşta Mekke ve İstanbul Kadısı olarak tayin edilmiştir. Bu kişi henüz otuzuna varmadan ise Anadolu Kazaskeri olmuştur. Diğer oğlu Esad Efendi ise önce Edirne Kadısı ve daha sonra İstanbul Kadısı yapılmıştır.⁹⁵

Merkezde yaşanan bu tür uygulamaların olumsuz etkileri devletin diğer bölgelerine de sirayet etmiştir. Kadılar, doğru kararlar veremedikleri gibi aksine birtakım olumsuz davranışlar da göstermişlerdir. Bölge yöneticileri sıklıkla mevkilerinin durumuna göre baskı unsuru ortaya çıkmışlardır. Merkeze yakın yerlerde gerçekleşen aksi durumlarda sorun hemen çözülürken, uzak bölgelerde bu durum gecikmeye uğradığı gibi çözümü için de gereken tedbirler bazen akamete uğramıştır. Mahkemeye yansıyan davaların sonuçlanmasında gecikmeler yaşanmakla birlikte yöneticiler eşkıya, harami, zorba gibi asayiş bozan kişilerle aynı safta olabilmışlerdir. Taşra mahkemesinde çözülemeyen bu davalar Divan-ı Hümayun'a havale edilmiş, buradan çıkan kararların yanında kadıların ya da diğer görevlilerin, işlerini gereği gibi yapmaları konusunda sert ve tehditkâr bir dille

⁹⁵ Bu tür tayinler halk arasında dedikodu malzemesi olunca bazı şairler hicivler kaleme almıştır. Şiirlerden birinde: "... *Oldı kadî-i şehri-i İstanbul / On ikide on üçte bir çelebi...*" denilerek küçük yaşta yapılan bu kayırmalara atıfta bulunulmuştur. Bkz.: Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 3, s. 123.

uyarılması göze çarpmaktadır. Eşkıya tayfasını himaye edenler de aynı uyarıyla karşılaşmışlardır.⁹⁶

Manyas'ta bir kadı kanuna aykırı olarak fakir fukaranın paralarını almış ve halka karşı bazı kötü davranışlarda bulunmuştur. Manyas halkının şikâyeti üzerine devlet bu hususların araştırılmasını istemiştir. Ayrıca gerçekleşen bu hadise için bir rapor hazırlatmıştır. Verilen emir doğrultusunda kadının böyle bir davranışta bulunduğu doğru ise önce oradaki mahkemede yargılanması istenmiştir. Davanın kanuna uygun bir şekilde görülmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve kesin olmayan durumların yazılıp, İstanbul'a bildirilmesi talep edilmiştir.⁹⁷

Yine Manyas ve çevresinde görev yapan kadılara Eylül 1609 tarihinde gönderilen bir hükümde Manyas kadısının naibi halktan zorbalıkla yem ve yiyecek alarak bazı yolsuzluklara karışmışlardır. Bu kişiler ayrıca köyleri dolaşarak halkın mallarını gasp etmiş, evlerini yağma ile tecavüz girişimlerinde bulunmuşlardır. Halkın şikâyetleri neticesinde verilen emre göre kadılar, naiplerin bu gibi haksız ve zorbalık içeren hareketlerine mâni olmakla yükümlü kılınmıştır. Ayrıca eğer civar yerlere naip gönderilmesi gerekirse yanlarına iki kişi verilerek gönderilmeleri ve bu sayede herhangi bir şikâyete sebep olacak durumların önüne geçilmesi istenmiştir. Bu durumun devam etmesi üzerine de yapanların isimleri kaydedilip, mahkemeye gönderilerek cezalarının kanunî olarak verilmesi talep edilmiştir.⁹⁸ Gönderilen bu hüküm de: "... İmdi vilâyete kadı nasb etmekden murâd icrâ-yı ahkâm-ı şer'îyye idüb ve def'-i mezâlim itmekdür. Yoğ ise re'âyâ dahi her ne vech ile olursa dahi ahz u celb olunmak değüldür..." şeklinde bir uyarıcı cümle geçmektedir. Bu cümlede devlet, kadıların yaptıkları yanlışları göz ardı etmediğini ayrıca yapmamaları gerekeni de hatırlatarak halkın hakkını ön plânda tuttuğunu göstermiştir. Özellikle Celâlî İsyanları sebebiyle çıkan karışıklıkları önlemek ya da en aza indirmek için bir dizi emirname ve

⁹⁶ Hacı Osman Yıldırım v.d., "85 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617-1618) <Özet – Transkripsiyon – İndeks ve Tıpkıbasım>, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002, s. 28.; Hacı Osman Yıldırım v.d., 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617-1618) <Özet – Transkripsiyon – İndeks ve Tıpkıbasım>, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000, s. 24.

⁹⁷ Fatma Kaytaç, "88 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 2006, s. 46-47.

⁹⁸ BOA, MD., 78/2064, H. 26.9.1018 (M. 23.12.1609), s. 790.

adaletnameler çıkarmıştır. Burada yukarıdaki cümleyle ilintili olarak idarecilerin görevleri arasında halkı savunmak olduğu, isyancılar ve asiler ile hiçbir şekilde bağlantı kurmamaları gerektiği hatırlatılmıştır. 78 numaralı mühimme defterindeki 1609 tarihli adaletname bu konu için örnek niteliğindedir.⁹⁹

Kadınların, bulundukları yerlerle kendi kendilerine kânun koyma yükümlülükleri olmamıştır. Onlar alınan kararların bölgelerinde icra eden merci olarak kalmışlardır. Başkentte alınan bir karar Osmanlı şehirlerinde yürürlüğe girdiğinde kadınlar, ilgili meseleleri bölgelerinde tatbik etmek mecburiyetindeydi. Bununla ilgili eksik gördüğü ya da yapılmasını özellikle istediği bir husus olursa bunu önce İstanbul'a bildirmek zorundaydı. Bu olmadan hiçbir şekilde kendi kendilerine hüküm veremezlerdi.¹⁰⁰

Ocak 1647 yılında Bursa Kadısı'na gönderilen hükümde yukarıda bahsedildiği üzere Manyas Kadısı olan Mehmet'in kendi başına verdiği bir karardan bahsedilmektedir. Manyas halkı, ellerinde topraklarının '*hüccet-i şer'iyye*' yani tapularının ve toprağı işletme belgelerinin olduğu hâlde kadıyı buraları başkalarına vermesi yüzünden şikâyet etmişlerdir. Bu toprakların kendilerine ait olduğu başka bir mahkemede de kesinleşmiştir. Buna rağmen kadı, bunu yok sayıp başka kimselere vermiştir. Ayrıca kadı, iki yüz kile¹⁰¹ arpa ve yüz araba arpa ve saman vergisi verilmesine hükmetmiştir. Şikâyet ve alınan bu kararlar sebebiyle kadı İstanbul'a çağırılmıştır.¹⁰²

Yapılan usulsüzlük ve zorbalık hadiselerine karışanlar arasında mütesellim denen ve bugünkü manada kaymakam, vergi tahsildarı olan yöneticiler de bulunmaktadır. Mütesellimler beylerbeyinin ve valinin görev yerlerinde olmadığı zaman onların yerine

⁹⁹ H. 1.7.1018 (M. 30.9.1609) tarihli bu adalet-name bütün eyaletlere gönderilmiştir (s. 891-897).

¹⁰⁰ Ortaylı, "Osmanlılarda Kadı", s. 72.

¹⁰¹ Osmanlılarda hububat için sıkça kullanılan ölçülerden biridir. Arap coğrafyasında *keyle*, *keylece* olarak bilinmektedir. Tam olarak kaç kilo veya hangi değere karşılık geldiği bilinmemektedir. Bunun sebebi bu ölçü biriminin kullanıldığı yere göre değerinin değişmesidir. Osmanlı coğrafyasında kullanılan diğer tüm ölçü birimleri için bkz.: Ünal Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fırat Üniversitesi S.B.F.**, Elâzığ 2005.; Örneğin İstanbul kilesi tahılın cinsine göre 18-20 okka yani 100 kilo etmekteydi. Yelkencilik devrinde gemi ölçüsü olarak da kullanılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, "Kile" **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 281.

¹⁰² Cebecioğlu, vd., **a.g.e.**, s. 273.

merkezce tayin edilerek vekâlet eden kişilerdir.¹⁰³ Mütessellim ayrıca vergi toplamakla da yükümlü olup, eyalet ve sancaklardaki vergiyi toplayarak devlet hazinesine aktarırdı. Bu yolla bazı yolsuzluk olaylarına karışarak haksız gelir elde ederek zenginleşmişlerdir. Bu da onları bulundukları bölgede güçlü bir konuma gelmelerine zemin hazırlamıştır. Güçlü ve zengin olmaları ilerleyen yüzyıllarda ayan ya da vali seçilmelerinde rol oynamıştır. II. Mahmut döneminde yapılan düzenlemelerle merkezce atanmaları sağlanmış ve böylece denetim altında tutulmak istenmiştir. Tanzimat Fermanı (1839) ile de mütessellimler tekrar denetleme ve düzenlemeye tâbi tutulmuşlardır. Fakat bir neticeye varılamadığı için ortadan kaldırılmış ve yerine muhassıllıklar oluşturulmuştur.¹⁰⁴

Eylül 1678 tarihli bir hükümde Anadolu beylerbeyinin mütessellimi olan bir kişi otuz kırk kadar adamıyla “devre çıkma” yani teftiş bahanesiyle aralarında Gönen ve Manyas’ın da bulunduğu birçok köyü dolaşmışlardır.¹⁰⁵ Gittikleri yerlerde de “şer’-i şerife” yani kanunlara aykırı bir şekilde halkın malını gasp etmişlerdir. Bunun dışında Kirmastı serdarı Hacı Hüseyin’in oğlu Mustafa bu kişilerle hiçbir alâkası yokken, köy yolunda önü kesilmiş ve zorla alıkonulmuştur. Ayrıca üzerinde yüz otuz kuruş parasını da gasp etmişler ve daha sonra da işkence ile öldürmüşlerdir. Bu durum İstanbul’a şikâyet edilmiş ve gelen emirde

¹⁰³ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 321.; Halaçoğlu, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁰⁴ Yücel Özkaya, “Mütessellim”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 32, İstanbul, 2006, s. 203-204.; M. Zahit Yıldırım, “Osmanlı’da Mütessellimlik Kurumu ve Karahisar-ı Sâhib ve Konya Mütessellimi Ali Ağa”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S. 1, 2014, s. 95-114.; Salih Yılmaz, Nihat Yasa, “Viranşehir (Safranbolu) Mütessellimi Haydutoğlu Mehmet Bey”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 178, 2009, s. 177-188.; Celalettin Uzun, “Muş Mütessellimi Alaaddin İsyanı”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 4, S. 1, 2018, s. 38-51.; Mütessellimlerin tersanelerdeki durum ve görevleri hakkında bkz.: Fatma Şimşek, “Taşra Tersanelerinde Gemi Yapımı ve Mütessellimlerin Gemi İnşa Faaliyetleri (XVIII. Yüzyıl)”, **Mediterranean Journal of Humanities**, C. 9, S. 2, 2019, s. 465-473.

¹⁰⁵ Devre Çıkma, Osmanlı taşrasında görev yapan ehl-i örfün yani idarecilerin kendi sorumluluk bölgelerinde uyguladığı bir harekettir. Bu kişiler, bütün askerî sınıfın yapmakla yükümlü olduğu üzere halkın güvenliğini ve ihtiyaçlarını temin etmek, asayiş sağlamla mükellefi. Bunun için de bu teftişler sürekli olarak tatbik edilmiştir. Fakat XVII. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren özellikle Celâli İsyancıları ile birlikte devre çıkma uygulaması zamanla halk üzerinde baskılara zemin hazırlamıştır. İdareciler asillerle birleşip ya da onlar adına halka zulüm göstermişlerdir. Halkın şikâyetlerinin artması üzerine devlet emirnameler ve adaletnamelerle bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır. Bkz. Feridun Emecen, “Devre Çıkma”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul, 1994, s. 250-251.

“... *mahâllinde*...” yani bölge mahkemesinde bu kişilerin kanun üzere yargılanmalarına hükmedilmiştir.¹⁰⁶

Bazen bir bölgede görev yapmış fakat sonrasında kötü hâlleri sebebiyle kovulmuş olan idarecilerin de olumsuz hareketlerine rastlanılmaktadır. İdarecilerin, halktan bazı kimselerin durumları ya da karara bağlanamamış bazı davalar İstanbul’a havale edilir ve Divan-ı Hümayun’da netice bulurdu.¹⁰⁷ Nisan 1689 tarihinde Bandırma Naibi’ne ve Yeniçeri Serdarı’na gönderilen hüküm de bunun bir örneğine rastlanılmaktadır. Hükme göre daha önce Bandırma’da Yeniçeri serdarlığı yapan Süleyman oğlu Hüseyin adlı kişi yapmış olduğu menfî hareketler sebebiyle görevinden uzaklaştırılmış ve tekrar aynı hareketlerde bulunmaması için kalebentlik¹⁰⁸ cezası verilmiştir. Fakat bulunduğu yerden firar etmiş ve Bandırma bölgesinde yine fesat ve kargaşaya sebep olmuştur. Devlet, daha fazla bölge ahalisine zararı dokunmaması için görüldüğü yerde katledilmesi için hüküm vermiştir. Bunun için de İstanbul’dan adı verilmeyen bir Yeniçeri çavuşu görevlendirilmiştir. Kadı ve yeniçeri serdarına da fesatlık yapan Hüseyin’in vakit kaybetmeden bulunup bu çavuşa teslim edilmesi için ayrıca emredilmiştir. Durumun kritik olduğunu gerektirircesine görevli olan çavuşa da katî bir emir verilmiştir. Buna göre eğer verilen görevde herhangi bir şekilde gevşeklik veya isteksizlik göstermesi durumunda kendisinin de katledileceği yazılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ M. Alper Yayvan, “96 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1089-1090/M. 1678-1679) (s. 100-199)”, Yayınlanmayan Yüksek Lisans Tezi, **Gaziantep Üniversitesi S.B.E.**, Gaziantep, 2014, s. 114.

¹⁰⁷ **BOA**, MD., 78/1217, H. 1.7.1018 (M. 30.9.1609), s. 474.; Yıldırım, vd., **85 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 35, 37.; Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 127.

¹⁰⁸ Osmanlı Devleti’nde adam öldürme, hırsızlık, iftira, ayyaşlık, müneccimlik, fahişelik, tecavüz, adam kaçırmak, padişaha itaatsizlik gibi birçok suçun işlenmesi sebebiyle verilen ceza türlerinden biridir. Mahkûm olan kişi bir kale veya benzeri bir yere hapsedilir ve içeride dolaşması serbest olurken, dışarı çıkması ya da çıkarılması kesinlikle yasaktı. Ayrıntılı bilgi şu kaynaklara bkz.: Ömer İşbilir, “Kalebent” **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, EK-2, İstanbul 2019, s. 5-7.; Esra Yakut, “Tanzimat Dönemi’nden Önce Osmanlı Hukuku’nda Evlilik Dışı İlişkilere Verilen Cezalar”, **Kebikeç**, S. 31, 2011, s. 261-274.; Özlem Poyraz, Merve Öner, “Osmanlı’da 1823-1834 Yılları Arasında Uygulanan Kalebentlik Cezaları: 37 Numaralı Kalebent Defteri Örneği”, **International Scientific Conference “Global Science and Innovations 2020”**, Taşkent-Özbekistan, 2020, s. 425-435.; Neşe Erim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV, İstanbul 1984, s. 79-88.; Süha Oğuz Baytimur, “Osmanlı Devletinde Kalebent ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları İle Mahkûmların Serbest Brakılmaları (1789-1839)”, **II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, C. 1, Ed. Ferhat Gedikli, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2016, s. 831-852.

¹⁰⁹ **BOA**, MD., 98/103, H. Evâsıt-ı C. 1100 (M. 1-10 Nisan 1689), s. 35.

Burada Yeniçeri çavuşunun kendisi gibi bir yeniçerinin cezasının infazında duygusal davranmasının önüne geçilmek istenmiş olabilir. Zira bu yüzyılda askerî sistemdeki (özellikle Yeniçeri Ocağı'nda) bozulmalar özellikle Anadolu coğrafyasında epey yıkıcı olmuştur. Yeniçeriler savaşlarda gerekli gayreti göstermediği gibi asıl mahallerinde de bozgunculuk, yağma ve birçok suçta ön plâna çıkmışlardır.

Aydıncık Kadısı'na gönderilen Ağustos 1705 tarihli hükümde Gönen Kazası'nın halkı İstanbul'a gelerek daha önce burada görev yapan kadıların zorla ve haksız yere kendilerinden para aldığı yönünde şikâyetle bulunmuştur. Aydıncık Kadısı'ndan da bu kişilerin yargılanması ve gasp edilen paraların alacaklılara teslim edilmesi istenmiştir.¹¹⁰

Manyas'ta geçen bir olayda Karesi Sancakbeyi'nin seferde olmasını fırsat bilen bir mütesellim, yanındaki beylerbeyi ve sancakbeyinin adamlarıyla köylere baskınlar vermiştir. Halkın, samanlık ve bağlarını talan etmiş, paralarını gasp ile reayadan bazılarını da dövmek suretiyle zulüm göstermişlerdir. Devlet, reayanın hak ve hukukunun kanunlarla teminat altına alındığını mütesellim olan kişiye bildirmiştir. Aksi hâlde görülecek mahkemede 'hakkından gelineceği' özellikle belirtilmiştir. Bu sebeple halktan haksız ve zorbalıkla aldığı paraları ve malları iade etmelerini istemiştir. Bu iadede yaşanan olumsuz durumların akabinde ise İstanbul'daki mahkemede yargılanacağı iletilmiştir.¹¹¹ Başka bir devre çıkma hadisesi ise Eylül-Ekim 1705 tarihinde Karesi Paşası'na ve Karesi Sancağı Alaybeyi'ne gönderilen hükümde karşımıza çıkmaktadır. Sancağın sabık alaybeyi Mustafa kişisel hırsları sebebiyle bayrak akçesi adıyla halktan vergi talep etmiştir. Ancak halk bu talebi reddettiği için de Manyas'ın da aralarında bulunduğu birçok köyden başkaları adına zorla toprak gaspına girişmiştir. "... ve yine nâhiye-i mezbûrda Malkar nâm karye ve gayrıdan yirmi bir bin üç yüz elli yedi akçe üç kılıç¹¹² ze 'âmete mutasarrıf olan İsmâ'îl'in Manyas Nâhiyesi'nde Marlakca nâm karye ve gayrıdan iki bin akçe bir kılıcın Ahmed'e... tefrîk ve arz ve berât itdürüp..."¹¹³

¹¹⁰ Kavak, a.g.t., s. 265.

¹¹¹ Yayvan, a.g.t., s. 114.

¹¹² Bir tımar veya zeametın çekirdeğini oluşturan kısmına verilen isim. İcmal defterlerinde kayıtlı olan toprak dirlikleri adet itibarıyla ve kılıç olarak kayıtlıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halil İnalcık, "Tımar", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 168-173.

¹¹³ Kavak, a.g.t., s. 263.

diğer birçok mal ve araziler üzerinde tasarrufta bulunmaya çalışmıştır. Sonunda bu durumun önüne geçilmesi, kişilere mallarının iadesinin sağlanıp mağduriyetlerin önüne geçilmesi emredilmiştir.¹¹⁴

2.1.2.Yeniçeriler ve Yeniçeri Serdarları

Mühimme defterlerinde yeniçeriler ve onlara bağlı birimlerden olan yeniçeri serdarlığı ile ilgili pek çok hüküm bulunmaktadır. Celâî İsyanları ile Anadolu’da artan asayiş sorunlarında yeniçerilerin çok büyük payları olmuştur. Köyleri basmışlar, taciz ve tecavüzlerde bulunmuşlar, yol kesmişler, gasp ve yağma hareketleri gibi pek çok zarar ve ziyana sebebiyet vermişlerdir. Kapıdağ, Bandırma ve diğer bölgelerde de bu benzeri faaliyetleri yoğunlukta olmuştur. Yeniçeri Ocağı’na bağlı olan bu birimlerden olan yeniçeri serdarlığı da taşradaki vilayet ve sancaklardaki Yeniçeri birimlerinin başındaki kişidir. Büyük şehirlerin korunmasında kale dizdarlarının yanında 16. Yüzyıldan itibaren yeniçeri serdarları nüfuzu ve sayıları artarak muhafızlıkta yerini almıştır. Bu kişiler doğrudan Yeniçeri Ocağı’nın kanun ve nizamına bağlı olup, haricî olarak kendilerine ceza türünden bir yaptırım uygulanamıyordu. Çünkü Yeniçeri Ocağı’nın kendi içindeki konulmuş katî kurallardan biri de: “Yeniçerilerin kendi zabitlerinden başkası tarafından hiçbir şekilde cezalandırılmaz ve azarlanamazdı.”¹¹⁵ Buradan hareketle taşrada bulunan Yeniçeri Acemileri de Yeniçeri Serdarı’na bağlı bir birimdi ve yaptıklarından sorumlu tutulurlardı. Serdarların gözetim ve denetimi altında olan bu Acemiler yanlış bir hareket yaptıklarında gereken cezayı yine Yeniçeri Serdarı vermiştir.¹¹⁶ Şehir ve kasabaların yöneticileri olan valiler, mütesellimler, voyvodalar da yeniçerilerin herhangi bir birim hakkında hüküm veremezdi. Bir suç veya kabahatlerinde ceza vermek yerine onları Yeniçeri serdarlarına teslim etmişler ve gerekeni onlar yapmışlardır. Devlet de yöneticilerin Yeniçeri birimleri hakkında her türlü müdahaleyi önlemek ve Yeniçeri serdarlarının bu konudaki görevlerini

¹¹⁴ Kavak, a.g.t., s. 262-263.

¹¹⁵ Pakalın, **a.g.e.**, C. 1, s. 621.

¹¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 47.

hatırlatmak için hükümler vermiştir.¹¹⁷ Görevlerini kötüye kullanan ya da yeterli gayreti göstermeyen yeniçeri serdarlarının da azledilmesi ve yerine yine yeniçerilerden birinin tayin edilmesine dikkat edilmiştir. Gelen kişilerin de Müslüman ve gayrimüslim halk üzerinde hiçbir şekilde zulüm üzere olmayıp, olanların da cezalandırılması için tedbirlerin alınması istenmiştir.¹¹⁸ Örneğin Mısır Beylerbeyine gönderilen bir hükümde Yeniçeri Serdarı olan Mehmet adlı asker azledilmiş ve yerine Yeniçeri Ocağı'nın 48. Cemaati'nden olan Korucu Ebubekir tayin edilmiştir. Bu tayin kararını onaylayıp, padişaha arz eden kişi de Yeniçeri Ağası olmuştur.¹¹⁹

Nisan-Mayıs 1605 tarihinde Edincik Kadısı ve Edincik Müftüsü Mevlana Mehmed'e gönderilen hüküm, Yeniçeri Ocağı'nın 46. Cemaati'nden olan ve günlük 10 akçe günlük ücret alan Oruç Sefer isimli yeniçeri korucusuyla ilgilidir. Oruç Sefer, halkın yollarını keserek mallarını gasp etmiş, kimini öldürmüştür. Suçlarının artması ve yöre ahalisini iyiden rahatsız etmesi üzerine Edincik'te bulunan yeniçeri serdarından Oruç Sefer'in yakalanması istenmiştir. İstanbul'dan görevlendirilen bir çavuşa Oruç'u yakalaması, suçlarının sabitliğini tetkik etmesi, sabitse başkente getirmesi, önce ulûfesinin kesilmesi sonra da katledilmesi emrolunmuştur.¹²⁰

Nisan 1608 tarihinde Bandırma Nahiyesi Naibi ve Yeniçeri Serdarı'na gönderilen hükümde eski yeniçeri serdarı Süleyman oğlu Hüseyin daha önceden hakkındaki suçlar sebebiyle kalebent olunmuştur. Fakat buradan kaçarak Bandırma'da birçok köyü basmış, halkın malını gasp etmiştir. Merkezden gelen emirde Hüseyin'in bulunduğu yerde öldürülmesi istenmiştir.¹²¹ Askerlerin bu hâlleri halk üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve

¹¹⁷ BOA, MD., 110/868, H. Evâhir-i Ca 1109 (M. 4-14 Aralık 1697), s. 187. Bu hükümde de taşrada bulunan Yeniçeriler ve onlara bağlı birimlere komutan tayin edilen Yeniçeri serdarlarına eyalet ve sancak yöneticilerinden hiçbirinin müdahale etmemesini tembih etmişlerdir. Suçlu olan askerleri serdara teslim edilmesinin eskiden beri süregelen bir âdet olduğunu hatırlatarak, 'kânun-ı kadim'e riayet etmeleri emredilmiştir. (Evâhir-i Câ Sene 1109 / 20-31 Aralık 1697).

¹¹⁸ Selçuk Demir, "75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (1-171)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum, s. 162.

¹¹⁹ BOA, MD., 79/162, H. 15 Zilhicce 1018 (M. 11 Mart 1610), s. 64.; Aynı durum Kayseri Kadısı'na gönderilen Temmuz-Ağustos 1615 tarihli bir hükümde de söz konusudur. BOA, MD., 81/587, H. 22 Recep 1024 (M. 17 Ağustos 1615), s. 259.

¹²⁰ Demir, "75 Numaralı Mühimme Defteri...", s. 84-85.

¹²¹ BOA, MD., 98/502, Evâsıt-ı Câ 1100 (M. 10-20 Nisan 1689), s. 103.

Yeniçerilere karşı olumsuz tavırlar sergilemeye başlamışlardır. Bu olumsuz tavrın bir göstergesi olarak da Yeniçeri Ocağı'na usulsüz bir şekilde ve kayıt dışında girenlerin sayısı da bir hayli artmıştır. Halka baskı yaparak elde ettikleri zenginlikler kimi insanları bezdirirken kimileri için de para kazanma yolu olarak Ocak'ı seçmelerine neden olmuştur.¹²²

17. Yüzyıl sonundan itibaren yapılan savaşlarda sonucu ağır olan yenilgiler sebebiyle Yeniçeri Ocağı'nda yenilikler yapılmak istenmiş, fakat istenilen sonuç elde edilememiştir.¹²³

Galata Kadısı, Aydıncık Kadısı ve çevredeki diğer kadılara gönderilen Mart 1610 tarihli hükümde de Türk Habip-oğlu Dizdar-oğlu ismindeki yeniçeriler başka bir yeniçeri kâtibi olan Mehmed'in ağılını başmış, koyun ve kuzularını gasp etmiş ve sonra ağılını yakmışlardır. Mustafa, Arslan, Sefer, Kara Ali ve Karabaş isimli diğer yeniçeriler de bu hareketlerinde onlara yardımda bulunmuşlardır. Bu kişiler yakalanarak, ulûfelerinin kesilmesi ve daha sonra haklarından gelinerek öldürülmeleri istenmiştir. Ayrıca ağılı yakılan yeniçeri kâtibi Mehmed'in de zarar ve ziyanı tazmin edilmesine hükmedilmiştir.¹²⁴

Ocak 1665 tarihinde Galata Mollası'na gönderilen hüküm, Kapıdağ Nahiyesi Naibi Mehmed'in arzuhâlini ihtiva etmektedir. Buna göre Kapıdağ'a bağlı Erdek Kasabası'nda halkın yollarını kesen, mallarını gasp edip, katliam yapan Abdülkerim isimli bir yeniçerinin izalesi için maruzat bildirilmiştir. İstanbul'dan gönderilen mübaşire yeniçerinin suçlarını araştırması ve hakkındaki ithamları kesinliğe kavuşturması görevi verilmiştir. Daha sonra suçlarının ne olduğu defter edilip, İstanbul'a götürülmesi istenmiştir.¹²⁵

Mart 1712 tarihinde Kapıdağ Naibi'ne gönderilen hükümde Kırkır Mustafa diye anılagelen bir yeniçeri yöre ahalisine yönelik adam yaralama, namusa tecavüz, sözlü taciz gibi birçok bozgunculukları vuku bulmuştur. Kapıdağ'a bağlı Erdek Köyü'nde geçen bu

¹²² Halk ve Yeniçeriler arasında bu gibi ilişkinin bir incelemesi için bkz.: Yaşar Baş, "Merkez ve Taşrada Yerleşik Yeniçeri-Halk Çekişmesi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 13, S. 49, 2014, s. 324-365.

¹²³ Yeniçeri Ocağı'nın kendi nizamları dışına çıkıp, kanuna aykırı hâllerinin devamı sonrasında taşradaki Yeniçeriler de düzen bozucu hareketlerde bulunmuşlardır. Ticaret, dükkân açma, evlenme gibi sosyal ve ticarî girişimlerde bulunmamaları Ocak'ın kaideleri arasındaydı. Fakat özellikle 17. Yüzyıldan itibaren bu kaideler aksamış ve bir müddet sonra yazılı olarak kalmıştır. Yeniçerilerin bu aykırı durumları için bkz.: Cafer Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 27, 2010, s. 27-57.

¹²⁴ **BOA**, MD., 79/593, H. 19.12.1018 (M. 15.3.1610), s. 239.

¹²⁵ Ercan Alan, "95 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil, Transkripsiyon ve Özet), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2008, s. 105.

hadisede Mustafa'nın yakalanması ve bölge mahkemesinde yargılanması istenmiştir.¹²⁶ Aynı tarih ve aynı bölgede geçen hadisede bu sefer Halit oğlu Ahmet isimli bir yeniçerinin zimmetindeki parayı teslim etmemesi mevzubahistir. Buna Abdülkadir isimli bir şahıs babası Hüseyin'den kalan 508 kuruşluk alacağını Yeniçeri Ahmet'ten tahsil etmek istemiştir. Fakat ona düşen payı ödemek istemeyince yeniçeri hakkında şikâyetle bulunmuş ve görevli bir zabıtaıyla İstanbul'a yargılanması için gönderilmesi talep edilmiştir.¹²⁷

2.1.3.Subaşı

Manyas ve Gönen kadılarına gönderilen 1610 tarihli bir hükümde, bir subaşı ve adamları köy köy gezerek halkın yem, yiyecek, koyun kuzu gibi mallarını bedava olarak gasp etmişlerdir. Ayrıca bu durum karşısında halkı tehdit ederek yaptıklarını meşru kılma yoluna gitmişlerdir. Müslüman ahalinin yanında gayrimüslim ahali de bu durumdan nasibini hem mal hem de para yönünde almıştır. Şikâyet üzerine verilen hükme göre bu durumun daha fazla devam etmesinin önüne geçilmesi şiddetle istenmiştir. Bunun için bahsi geçen Manyas ve Gönen kadılarına bu durumun yakından takip edilerek subaşı ve adamlarını yaptıkları zulüm sebebiyle mahkemeye sevk etmelerini talep etmiştir. Müslüman ve gayrimüslim ahalinin mecburen satmak zorunda kaldıkları mallar sebebiyle zararlarını temin için gerekenlerin yapılması ve halkın mağdur edilmemesi öncelikle istenmiştir. Daha sonra da böyle durumların tekrar yaşanmasının önüne geçilmesini ve özellikle “... *ma'rifet-i şer'le...*” zorbaların hakkından gelinmesi istenmiştir. Subaşı ve adamlarının mahkemeden çıkacak karara itiraz etmeleri durumunda ise isimlerini ve yaptıkları zulmü yazıp, İstanbul'a sunulması ve akabinde gereken cezanın verilmesi hükmüne varılmıştır.¹²⁸

Marmara Adası'nın adı verilmeyen kadısına gönderilen Şubat 1646 tarihli hükümde Manol oğlu Hamasto isimli zımmînin şikâyeti vardır. Marmara Adası'nın Klazak(i) Köyü'nde¹²⁹ Hamasto'nun babası öldürülmüştür. Zımmîler konusunda hassas olan devlet

¹²⁶ Seda Kiraz, “118 Numaralı Mühimme Defterinin Tasnifi ve Değerlendirilmesi (s.388-516)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, Kütahya, 2022, s. 147.

¹²⁷ Kiraz, a.g.t., s. 109-110.

¹²⁸ BOA, MD., 79/736, H. 13.3.1019 (M. 5.6.1610), s. 291.

¹²⁹ Sivrioğlu-Akçaöz-Papachristou, a.g.m., s.13.

halkın ve şüpheli konumundaki subaşının İstanbul'a getirilmesi için bir mübaşir görevlendirilmiştir.¹³⁰

Yeri gelince anlatılacağı üzere gayrimüslim halkın kilise yapımı, tamiri, yenilenmesi gibi birçok işler Osmanlı hükûmetinin denetimi altında olmuştur. Bu denetim izni olmayan birçok kişinin kilise işlerine müdahalesini engellemiştir. Kapıdağ Naibi'ne gönderilen Mart 1701 tarihli hükümde bununla ilgilidir. Erdek Köyü'nde bulunan bir kilisenin harap olması sebebiyle izin dâhilinde tamiri yapılmak istenmiş, fakat köyün subaşı ve diğer bazı kişiler buna engel olmak istemişlerdir. Naibe gelen emir gereği subaşı ve zorbalık yapanların bu hareketlerinden men edilmesi istenmiştir.¹³¹

Yine Erdek'te geçen başka bir hadisede köyün subaşı olan Mustafa gümrük adıyla gayrimüslim tüccarlardan zorla para almaya çalışmıştır. Bu ticaret Fransa'nın İstanbul elçisi Margirdes Alveres ve mahiyetindekiler için yapılan şarap ve nevi ticaretidir. Daha önce de padişah izniyle aynı şekilde ticaret yapagelmışlerdir. Fakat Erdek Subaşı Mustafa şarapların gemiye yüklenmesi sırasında kafasına göre: "... *bana akçe virmedikçe tahmîl itdirmem...*" diyerek 55 kuruş tutarında gümrük akçesi almaya çalışarak yüklemeye zorluk çıkarmıştır. Temmuz 1715 tarihinde Kapıdağ Naibi'ne gönderilen hükümde Subaşı Mustafa'nın yargılanması için İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.¹³²

2.1.4.Âyân

Osmanlı Devleti'nin özellikle 18. Yüzyıldan itibaren uğraştığı dâhilî hâdiselerin arasında âyânlar gelmektedir. Kısaca Osmanlı Devleti ile şehir ve kasabalardaki halk arasındaki bağlantıyı sağlayan kişilerdir. Halk nezdinde soyca ve itibarca öne çıkmışlardır. Âyânlık İslâm devletlerinde de olmakla birlikte Osmanlılara Türkiye Selçuklular'dan geçmiştir.¹³³ Çok geniş anlamlarda kullanılmakla birlikte molla, kadı, müderris, müftü,

¹³⁰ BOA, MD., 90/94, H. 15.1.1056 (M. 17.2.1646), s. 29.

¹³¹ Özlem Seçkin, "111 Numaralı Mühimme Defteri'nin 508.-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Artvin Çoruh Üniversitesi S.B.E.**, Artvin, 2020, s. 71.

¹³² Uslu, a.g.t., s. 84.

¹³³ Âyânlık ile ilgili bilgi ve kaynakların sınırları, değerlendirmeleri için bkz.: Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 1-7.

kethüdayeri, yeniçeri serdarı, zahireci, kuyumcu, tüccar ve mültezimler gibi birçok birimler de âyândan sayılmışlardır. Arşiv kayıtlarında ise genelde bu kişiler “a’yân-ı vilâyet” şeklinde geçmiştir. Onlar da valiler, mutasarrıflar, mütesellimler, voyvodalar gibi merkezî hükûmete karşı sorumlu olmuşlardır. Devlet görevlilerince yapılan toplantılara ‘halkın vekili’ sıfatıyla katılmışlar ve sorunların çözümlerinde söz sahibi olmuşlardır. 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren âyân, iltizama katılmak ve çiftçilere borç vererek servet ve topraklarını genişletmişlerdir. Ancak 17. Yüzyılda suhte ve Celâlî isyanlarında ehl-i örfе karşı isyancıları desteklemişlerdir. Bu durum ise zorba yöneticiler karşısında âyânların birer himayeci olarak görülmelerine sebebiyet vermiştir.¹³⁴ 1683’ten 1718’e kadar Osmanlı Devleti’nin yapmış olduğu savaşıardan çoğunlukla ağır yenilgiler alması ve sonrasında yaşanan mâlî bunalımlar sebebiyle âyânlara vergi toplama görevi verilmiştir. Daha da önemlisi sıkıntıya düşen mâliyyeye borç vererek konumlarını daha da güçlendirmişlerdir. Yalnızca devlete değil çiftçilere de borç vermiş ve böylece çiftçilere kendilerine bağımlı hâle getirmişlerdir.¹³⁵

18. yüzyılın ortalarından itibaren merkezî hükûmetin taşrada otoritesinin azalmasını fırsat bilerek her türlü gücü ellerine alan, kadı ve naiplerin görevlerini yapacak kadar statü sahibi olan ve git gide birer hanedan hâline gelen âyân aileleri ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Rize’de Tuzcuoğulları¹³⁶, Samsun ve civarında Canikli Ali Paşa ve oğulları¹³⁷, Isparta ve civarında Yılanlıoğulları¹³⁸, Manisa ve çevresinde Karaosmanoğulları¹³⁹ bunlardan yalnızca birkaçıdır. Rusçuk civarında Tirsiniklioğlu ve Alemdar Mustafa, Vidin’de Pazvandoğlu, Yanya ve civarında Tepedelenli Ali Paşa ve oğulları bilindik âyânlardandır.¹⁴⁰ Nizam-ı Cedid hareketini Anadolu’da destekleyen ancak Rumeli’de karşı çıkan ayanlar olmuşlardır. 1807 Kabakçı Mustafa Hadisesi ve III. Selim’in tahttan indirilmesi, Alemdar Mustafa Paşa’nın isyancı âyânlara karşı hareketi ve sonucunda II.

¹³⁴ Özcan Mert, “Âyan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1991, ss. 195-196.

¹³⁵ Mert, a.g.m., ss. 196.

¹³⁶ Mehmet Hacısalihoglu, “Tuzcuoğulları”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul 2012, ss. 451-453.

¹³⁷ Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa”, **Belleten**, C. 36, S. 144, Ankara 1972, ss. 483-525.

¹³⁸ Mehmet Ak, **Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2007.

¹³⁹ Yuzo Nagata, “Karaosmanoğulları”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 24, İstanbul 2001, ss. 468-470.

¹⁴⁰ Mert, a.g.m., ss. 196.

Mahmut'un tahta çıkarılması hâdiselerinde âyânlar ön plâna çıkmıştır. 1808'deki Sened-i İttifak'la âyânların güçleri sınırlandırılmaya çalışılsa da Alemdar Mustafa Paşa'nın ortadan kaldırılmasıyla güç kaybına uğramışlardır. Âyânlık II. Mahmut'un teşkilatlanma hareketlerinde yerini mahalle muhtarlıklarına ve sandık eminliğine bırakmıştır. Tanzimat devrinde ise görevleri yeni tesis edilen birim ve kurumlara devredilmiştir.¹⁴¹

Âyânların elde ettikleri bu güçlü konum –yukarıda da söylendiği üzere- merkezî hükûmete karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeme sonucunu doğurmuştur. Örneğin Karesi Sancağı mutasarrıfı bağlı kazalardan biri olan Manyas âyanından gelmesi gereken gelirler tahsil edilememiştir. 1754 tarihli “emr-i âlî” gereğince Manyas'ın da içinde bulunduğu kazalardan birikmiş olan gelirlerin toplanması için Karesi Sancağı mutasarrıfına ve Anadolu valisine emir gönderilmiştir.¹⁴² Aynı tarihli başka bir kayıta ise yine Manyas'ta ve Gönen'de âyânlık yapmış olan Sepetoğlu Osman'dan bahsedilmektedir. Edincik, Bandırma, Gönen ve Manyas'ta büyük bir nüfuza sahip görülmüştür. Âyân veya voyvoda olmadan önceki dönemlerinde de sorunlu bir kişi olarak arşive geçmiştir. Bir anlaşmazlık yaşadığı Hassa bostancılarından Haseki Kürt İbrahim'le olan davada, Kürt İbrahim Sepetoğlu'nun yapmış olduklarından dolayı Divan-ı Hümayun'a gelerek şikâyetle bulunmuştur.¹⁴³ Manyas'ta ahaliye yapmış olduğu mezalim ve tazyik sebebiyle Sultan III. Mustafa Anadolu Valisi Muhsin-zâde Mehmet Paşa'ya¹⁴⁴ bir ferman göndermiştir. Sepetoğlu Osman'ın mutlaka ele geçirilmesi ve “... cezâ-yı sezâsını tertîb ve 'ibâdu'llâhı şerr ü mekrinden tahlîs ve te'mîn eylemeğe kemâl-i ihtimâm ve dikkat ve sarf-ı cehd ü miknet...” eylemesi istenmiştir. Ele geçirildiğinde de mutlak suretle cezasını tatbik edilmesi hususunda asla bir gecikme ve erteleme olursa Paşa'ya bir müsamaha gösterilmeyeceği de açıkça

¹⁴¹ Mert, a.g.m., ss. 198.; II. Mahmut'un merkeziyetçi politikası sonrası gelişen bu durumun Anadolu'daki seyri için bkz.: Ercüment Kuran, “Âyanlığın Kaldırılmasından Sonra Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Durum (1840-1871)”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarih Kongresi 21-25 Ağustos 1989, Tebliğler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.

¹⁴² Özkaya, a.g.e., s. 250.

¹⁴³ Özer Küpeli, “Anadolu'da Ayanlık Tarihine Bir Derkenar: Gönen Ayanı Sepetoğlu Osman”, **Perspectives on Ottoman Studies, Commite of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)**, LIT Verlag, Berlin 2010, ss. 893.

¹⁴⁴ Yuzo Nagata, **Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi**, Toyo Shuppan, Tokyo 1982.

belirtlmifltir.¹⁴⁵ Sepetoğlu Osman'ın uzun uğraşlar sonucunda öldürölmesiyle şenaat ve zorbalıkla ele geçirdiği bütün malının hazineye aktarılması için çalışmalar yapılmıştır.¹⁴⁶

1764-1765 senesinden itibaren Edincik Kazası'nın âyânı olan Abdullah'ın kaza ahalisine birçok kötölüğü dokunmuş, baskı ve şiddet yoluyla tarlalar, dükkânlar, bağ ve bahçeler, hayvanlar gibi nice malları gasp yoluyla ele geçirmiştir. Halkın şikâyetleri sonrasında Abdullah'ın gasp ettiği malların zaptı için mübaşır tayin edilmiştir.¹⁴⁷ Edincik Âyânı Abdullah'ın yalnızca Edincik'te değil Erdek ve Kapıdağ kazalarında da birçok mal ve eşyası tespit edilmiştir. 18 Nisan 1770 tarihinde Aydıncık, Erdek, Kapıdağ kadılarına ve bölgede görevlendirilen Mir-âhûr-ı Sâni¹⁴⁸ Feyzullah'a gönderilen hükümde Abdullah'ın mallarının imzalı ve mühürlü deftere kaydettirilip İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Bu mallar arasında bağ ve bahçe, çiftlik, hububat, gulam ve cariye, hayvanları; at, beygir, kısrak, tay, koyun, kuzu, susığırı, karasığır, malak, buzağı, inek, tosun, mandanın tayin edilen mübaşır tarafından müzayede yoluyla satılması ve kıymetlerini ne ise deftere kaydedilmesi de belirtlmifltir. Kalan malların da İstanbul'a nakli talep edilmiştir.¹⁴⁹ Haziran 1784 tarihini taşıyan başka bir belgede ise Aydıncık Kadısı'na gönderilen hüküm gereği müteveffa Abdullah'ın kalan mallarının tekrar defter edilmesi istenmiştir.¹⁵⁰ Temmuz 1784 tarihli belgede yine Abdullah'ın mirîye kaydedilen mallarının mahallerinde satılması üzerine bu malların tahmini değerleri ve kimlerin alıcı olduğunun tespiti için Çuhadar İbrahim mübaşır tayin edilmiştir. Tutulan defterde Erdek'te bir bâb berber dükkânı, bir bâb kahve dükkânı ve bitişiğinde bir mağaza (depo); yine Erdek'te Yalı Cami civarında “*harem ve selâmlık ta'bır olunan menzil...*” vardır. Ancak bahsi geçen bu kadar malın alıcısı çıkmamıştır.¹⁵¹

¹⁴⁵ BOA, TS. MA.e, 339/5, H. 20 Zilkade 1172 (M. 15 Temmuz 1759).

¹⁴⁶ Muhallefatındaki malların satılması sonrasında hazineye gelecek olan paranın teslimi hususu ölümünden 1786 yılına kadar sorunlu bir şekilde devam etmiştir. Küpeli, “Gönen Ayanı Sepetoğlu Osman”, ss. 988-991.; İstanbul'a gelen malları hakkında BOA, C.ML., 744/30330, H. 23 Muharrem 1178 (M. 23 Temmuz 1764).; Sepetoğlu'nun hazine için zapt olunan muhallefatına dair bilgi için BOA, TS. MA.e., 232/37, H. 15 Safer 1194 (M. 21 şubat 1780).

¹⁴⁷ Nagata, a.g.e., s. 33-34.

¹⁴⁸ Saraydaki atların bakımından sorumlu ikinci kişi.

¹⁴⁹ BOA, D.BşM.MHF., 53/52, H. 29 Zilhicce 1183 (M. 18 Nisan 1770).

¹⁵⁰ BOA, AE.SABH.I., 228/15099, 20 şaban 1198 (M. 9 Haziran 1784).

¹⁵¹ BOA, C. ML., 596/24575, H. 12 Ramazan 1198 (M. 30 Temmuz 1784).

3.EŞKİYALIK HAREKETLERİ

Mühimme defterlerinde en sık yansıyan toplumsal olayların başında eşkıyaların yaratmış olduğu vukuatlardır. 17. ve 18. yüzyıllar, Osmanlı Devleti'nin artık içte ve dışta birçok hadiseler karşısındaki yetersizliği; yapılan savaşlarda ordunun geri kalmışlığı, askerlerin düzensizliği, toprak kayıplarının arttığı yüzyıllardır. Ayrıca ticaret yollarının değişmesiyle devletin para ve ekonomi politikaları büyük ölçüde zarar görmeye başlamıştır. Ara ara bazı sadrazamlar devletin bu durumunda etkin başarılar gösterse de görevden alınmaları ya da ölmeleriyle bu başarı devamlılık gösterememiştir. Bu konuda devlete en büyük zararı ise padişah tebdillerinde cülus bahşişi sebebiyle askerler vermiştir. Savaşlar ve devletin bazı israfa kaçan hareketleri sebebiyle hazine boşalmış ve bu yüzden askerlere para dağıtılamamıştır. Bu da çoğu zaman isyanla neticelenmiş, İstanbul'da pazarlar, dükkânlar, devlet memurlarının evleri yağmalanmıştır. Bu isyanları bastırma konusunda devlet adamları ve padişah yetersiz kaldığından asilerin o anki isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Durumun böyle olması beraberinde birçok sosyal hadiseyi beraberinde getirmiştir. Yalnızca başkenti etkilememekte kalmamış, savaştan kaçan askerler ve bazı memurlar taşraya yayılarak oralarda kendi başlarına hareket emareleri göstermişlerdir. Köyleri basma, ırza geçme¹⁵², adam yaralama ve öldürme, mal ve mülk gaspı, zorunlu göçe mecbur etme¹⁵³ gibi birçok sosyal hadise yaşanmıştır. Tımarların bu gibi olaylar sebebiyle boş kalması, işlenmemesi yüzünden devlet, hem maddî açıdan zarara uğramış hem de halk köyleri bırakıp şehre göç ettiğinden büyük şehirlerde nüfus yoğunluğuna sebep olmuştur.

Aralarında Aydıncık Kadısı'nın da olduğu birkaç bölgeye gönderilen Mart 1610 tarihli hükümde eski Yeniçeri kâtibi olan Mehmed'in ve İstanbul'da görevli yeniçerilerden bazılarının mandırasını, koyunlarını ve kuzularını basan Türk Habip oğlu ve Türk-oğlu Dizdar adlı yeniçeri eşkıyası ile ilgilidir. Bu yeniçeri hâricinde yine Mustafa, Arslan, Sefer, Kara Ali ve Karabaş isimli “... *beş nefer etrâki*...” yakalayıp, hapsedilmesi kadı ve sancakbeylerine bildirilmiştir. Ayrıca yukarıda adı geçen Habip ve Dizdar adlı iki yeniçerinin

¹⁵² Uslu, a.g.t., s. 83, 84. Kiraz, a.g.t., s. 147.

¹⁵³ Uslu, a.g.t., s. 84.

katledilmesi, vilâyete zararı dokunan beş yeniçeri Türk'ünün de ulûfelerinin kesilmesi istenmiştir. Yargılanmaları için İstanbul'a gönderilmeleri kararlaştırılmış, eğer buna karşı çıkarlarsa onların da öldürülmesi emredilmiştir.¹⁵⁴

Savaştan kaçan, emekli olan ya da bir şekilde askerlikle ilişkisi kesilen kişilerin ya da oğullarının bozgunculuk hareketlerinde bulunacağını söylemiştik. Meselâ Bandırma Naibi ve Yeniçeri Serdarına gönderilen Nisan 1689 tarihli hükümde eski Yeniçeri Serdarı olan Süleyman oğlu Hüseyin, daha önce birçok olumsuz hareketleri sebebiyle kalebentlik cezasına çarptırılmışken, iflâh olmayıp bozguncululuğuna devam etmiştir. Yapılan birçok ihtar ve cezalara rağmen bedfiillerinde ısrar edince hakkında idam kararı çıkmıştır. Ayrıca Hüseyin'i yakalayıp, idam kararını uygulamayacak olursa naip ve serdarın da idam edileceği beyan edilmiştir.¹⁵⁵

Taşra halkı eşkıya zümresinin taşkınlıklarından çok fazla zarar gördüğünden yakalanmaları hususunda devletle birlikte hareket etmişlerdir. Kadı ve ona bağlı birimlerin müfsitleri yakalamada yetersiz kaldıklarında bölge halkı onlara yardım etmekten çekinmemişlerdir. Meselâ Bandırma, Manyas, Gönen, Aydıncık, Mihaliç ve diğer kadı ve serdarlara gönderilen Mayıs 1689 tarihli hüküm bu konuyla alakalıdır. Bandırma'da eskiden serdarlık yapan Hüseyin isimli eşkıyanın önceden beri yaptıkları sebebiyle katli için ferman çıkartılmıştır. Ancak bunun haber alınması üzerine Hüseyin kaçarak saklanmaya başlamıştır. Muhatap alınan kadılıklara da bu kişinin derhâl buldurulması için talimat verilmiştir. Diğer mühimme kayıtlarında sıklıkla rastlanıldığı üzere eşkıyaya sâhip çıkanların da öldürülmesinde bir sakınca görülmemiştir.¹⁵⁶ Edincik'te bazı kişilerin evlerini basan, meyve ağaçlarını kesen, devlet memurlarını döven, yine dövdüğü bir kişinin ölümüne sebep olan, hırsızlık yapan Sungur oğlu Mustafa isimli eşkıyanın yakalanması için İstanbul'dan görevlendirilen Kara Hızır Çavuş gönderilmiştir. Edincik Kadısı ve ayrıca Edincik'in eski

¹⁵⁴ BOA, MD., 79/593, H. 19.12.1018 (M. 15.3.1610), s. 239.

¹⁵⁵ BOA, MD., 98/502, H. 10.6.1100 (M. 1.4.1689), s. 153.

¹⁵⁶ BOA, MD., 98/680, H. 10.6.1100 (M. 1.4.1689), s. 197.

kadısı olan Mehmed'e gönderilen hükümde Sungur oğlu Mustafa'nın yargılanması için ferman çıkarılmıştır.¹⁵⁷

Bandırma'daki naip ve diğer görevlilere gönderilen Ağustos-Eylül 1692 tarihli hükümde Sıçanoğlu Hüseyin de aynı eşkıyalık hareketlerinde bulunmuş ve yargılanması için Divan-ı Hümayun'a gönderilmesi, gitmemekte ısrar ederse de öldürülmesi emredilmiştir.¹⁵⁸

Mayıs-Haziran 1715 tarihli hüküm Erdek Kasabası'nda yaşayan Süleyman isimli kişinin Eyüp isminde yeniçeri geçinen kişiyi mahkemeye şikâyeti ile ilgilidir. Eyüp, Süleyman'ın gece vakti kayığına baskın vermiş, tecavüze yeltenmiştir. Süleyman'ın bu iddialarını destekleyen El-Hac Yusuf ve Seyyid Abdülbaki'nin de şehadetleriyle Eyüp'ün yakalanması istenmiştir. Hakkındaki suçlamalardan ziyade hareketleri bulunduğu için verilen emir gereği hakkında "... *ıslâh-ı nefis idinceye kadar nefyi...*" şeklinde başka bir bölgeye sürgün kararı çıkmıştır.¹⁵⁹ Aynı tarihte Kapıdağ naibi, Kapıdağ ve Erdek zabıtine gönderilen hüküm ise bölgede zuhur eden on beş yirmi kadar eşkıyanın zarar ve ziyanları ile ilgilidir. Kapıdağ'a bağlı Erdek, Muhanya/Mihaniye, Preme, Drakonda/Drakonda, Rutiye/Rutya, Herek ve Koniye/Konya köylerinin ileri gelenleri kadiya müracaat ederek eşkıyaların zulmü hakkında şikâyetinde bulunmuşlardır. Bu şikâyet üzerine naip ve zabitlerden bu kişilerin yakalanıp, mahkemeye sevki istenmiştir.¹⁶⁰

Haziran-Temmuz 1715 tarihinde Edincik ve Kapıdağ naiplerine gönderilen hüküm eski bir bostancı olan Eyüp isimli şahsın başıbozukluğu ile ilgilidir. Daha önce Kapıdağ'ın Şahinbergos Köyü'nde¹⁶¹ yaşayan Eyüp'ün bostancıbaşılıktan ilişkisi kesildikten sonra Mayıs ayında ailesi birlikte İstanbul'da ikamet etme mecburiyeti getirilmiş¹⁶², fakat İstanbul'da bulunamamıştır. Edincik ve Kapıdağ'daki halkın şikâyeti üzerine bu bölgede olduğu anlaşılmıştır. Edincik, Gönen ve Mihaliç'te yaşayan fakir halkı rahatsız etmesi, mal ve mülküne saldırması sebebiyle yakalanması için emir çıkarılmıştır. Yakalandıktan sonra

¹⁵⁷ Demir, "75 Numaralı Mühimme Defteri...", s. 195.

¹⁵⁸ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 127.

¹⁵⁹ Uslu, a.g.t., s. 82.

¹⁶⁰ Uslu, a.g.t., s. 69.

¹⁶¹ Günümüzde Erdek'te yer alan "Çayağzı".

¹⁶² Uslu, a.g.t., s. 67.

İstanbul'a getirilmesi ve başka bir yerde ikamet etmemesine karar verilmiştir.¹⁶³ Aynı tarihte bu kez Kapıdağ Naibi ve Bozcaada Kalesi Dizdarı'na gönderilen hükümde Moralı bir aile olan Morevî Şeyh Hamit ve oğulları Hacı Yusuf, Molla Mehmet ve Ahmet, Bandırma ve civarında eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Evrakta sahtecilik yaparak kendi haklarındaki bazı davalara müdahalelerde bulunmuş, yol ve hane basarak reayayı huzursuz etmişlerdir. Ayrıca halkın mallarını gasp etmiş, tecavüz girişimlerinde bulunmuş ve halkı yerlerinden ederek göçlerine sebebiyet vermiştir. Kapıdağ naibinden bu kişilerin derhâl yakalanmasını istenmiştir. Mahkeme edildikten sonra Bozcaada Kalesi'ne sürgün edilmeleri konusunda cezaları infaz edilmiştir.¹⁶⁴

Edincik Naibi'ne ve Hüdavendigâr Sancağı mütesellimine gönderilen Aralık 1715 tarihli hükümde Erdek Kasabası'nın gümrüğünden sorumlu Mir Mustafa'nın şikâyeti yer almaktadır. Bölgede ticaret yapan bazı zımmîler daha önceleri kanun gereği vergilerini vererek işlerini yürütüyorlardı. Fakat kasaba civarında şakîlik yapan ve evvelden hakkında kalebentlik hükmü olan Hacı Hasan oğlu Ahmet, ticaret yapanların kendi himayesinde olduğunu bildirerek gümrük vergisi verdirmemiştir. Bunun bu sefer Kıbrıs'a sürgün cezası verilmiş, fakat çıkan karara itaat etmemesi üzerine başkentten gönderilen mübaşir kararın infazı için bölgeye gönderilmiştir.¹⁶⁵

4.ASKER ALIMLARI VE FİRARLAR

Mühimme defterlerinde bazı askerî birimlerinin ismi geçmesine rağmen bir kale veya garnizondan söz edilememektedir. Ancak yeniçeri serdarı, bostancı, bostancıbaşı gibi bazı görevlilerin oluşu taşradaki asker varlığına işaret etmektedir. Sefer emri verildiğinde merkezden gelen talimatlar doğrultusunda taşradaki askerî yöneticiler asker toplama ve sevk etme ile görevlendirilerdi. Tabi bu işin asıl sorumlusu kadılar olmakla birlikte onların yardımcılarında olan yeniçeri serdarları bu görevi ifaya çalışırdı. İncelenen bölgeye ait

¹⁶³ Uslu, a.g.t., s. 85.

¹⁶⁴ Uslu, a.g.t., s. 84.

¹⁶⁵ Uslu, a.g.t., s. 62.

birçok hüküm yeniçeri serdarlarına hitaben yazılmıştır.¹⁶⁶ Askerî yetkililerin durumları mühimme defterlerine daha çok asker toplama¹⁶⁷ gibi sefer etkinliklerinin yanısıra bölgede bozgunculuk hareketlerinde de bulundukları olmuştur.¹⁶⁸ Garnizon benzeri bir yapının olmamasına karşılık savaş zamanlarında bölgeden asker ihrâcı söz konusu olmuştur. Yukarıda kadının görevleri arasında sefer zamanlarında asker toplama sürecini yönetmesini yazmıştık. Burada ona naip, yeniçeri serdarları gibi askerî birimler yardımcı olmaktadır. Avrupa, Lehistan ve İran'la olan savaşlar yanında bir de 1593-1606 Osmanlı-Avusturya mücadelesi sonrasında ortaya çıkan Celâlî İsyanları ile uğraşmıştır. Özellikle Anadolu'da savaşlardan kaçan askerlerin yarattığı kaos etkisi devleti askerî ve iktisadî olarak zora sokmuştur. Osmanlı hükûmeti Celâlî eşkıyasını bertaraf etmede bazen yetersiz kalsa da Kuyucu Murat Paşa liderliğiyle Celâlî Fetreti büyük ölçüde atlatılmıştır. Murat Paşa'nın Celâlîler üzerine yaptığı harekâtların arkası kesilmediğinden asker ihtiyacını daima karşılamıştır. Kuyucu Paşa'nın İran'a son seferine çıkmış, Manyas ve Gönen'in içinde bulunduğu bazı bölgelerin kadılarından asker tedariki istemiştir.¹⁶⁹

Kutsal İttifak devletleri arasında olan Venedik'le yapılan savaşlarda Sakız Adası elden çıkmış (15 Ekim 1694), geri alınması için de Anadolu Valisi İbrahim Paşa serasker, kalyonlar kaptanlığına da Mezomorto Hüseyin Paşa tayin edilmiştir. Hüseyin Paşa Osmanlı donanmasını hazırlarken, Akdeniz'de ticaret yapan İngiliz ve Hollanda gemilerinden de yararlanmıştır.¹⁷⁰ Yalnızca İstanbul'da değil Anadolu'daki kaza, kasaba ve köylerde bulunan çeşitli birimlerdeki askerî birlikleri (topçu, top arabacısı, cebeci, yeniçeri, vs. gibi) sefere çağırılmıştır.¹⁷¹ Eylül-Ekim 1695 tarihinde Bursa Kadısı'na ve bir sureti Manyas'a gönderilen hükümde Kefe Kalesi'ne lâzım olan 200 kişilik silâhlı ve teçhizatlı birlikler

¹⁶⁶ BOA, MD., 98/502, s. 153.; BOA, MD., 79/593, s. 239.; BOA, MD., 98/680, s. 197.; Gök-Kırca, a.g.e., s. 127.

¹⁶⁷ Gök-Kırca, a.g.e., s. 96-97, 206, 275-276, 332-33.

¹⁶⁸ Uslu, a.g.t., s. 62, 67, 85.

¹⁶⁹ BOA, MD., 79/831, H. 5.4.1019 (M. 26.6.1610), s. 330.

¹⁷⁰ Tahir Sevinç, "1695 Sakız Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 21, 2010, s. 61.

¹⁷¹ Gök-Kırca, a.g.e., s. 230.

istenmiştir. Bu 200 kişilik birlik için Manyas'tan 50 asker talep edilmiş ve bunların bir an önce İstanbul'a gelmesi emredilmiştir.¹⁷²

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda belirlenen bazı maddelere uymayan Rusya'nın, Osmanlı Devleti sınırlarını taciz etmesi sebebiyle bölgeye asker ve mühimmat nakli gündeme gelmiştir. 21-30 Aralık 1778 tarihinde aralarında Edincik, Bandırma ve Gönen'in de olduğu birçok bölgeye hükümler gönderilmiştir. Bahsedildiği üzere Rusya'nın "... *musâlaha ve müsâlemeye münâfi*..." hareketleri sebebiyle sınır hatlarına Anadolu ve Rumeli'den asker ve mühimmat celbine başlanmıştır. Buna göre Bandırma'dan 50, Edincik'ten 150 ve Gönen'den de 50 piyade askerinin başlarındaki serdarların bayrağı altında İsmail'deki¹⁷³ orduya destek olmaları istenmiştir.¹⁷⁴

Kasım-Aralık 1788 tarihine ait başka bir hüküm de yine Bandırma, Edincik ve Gönen'den asker ve askerî teçhizat talebiyle ilgilidir. Bu da 1788-1791 tarihleri arasında Osmanlı Devleti ve Rusya-Avusturya arasında cereyan savaşlar dizisinde iki taraf da olarak askerî ve ekonomik yönden kayıplara uğramıştır. Neredeyse sonuçsuz bir mücadele olan bu savaşlar 1791 Zıstovi Antlaşması sona ermiştir.¹⁷⁵ Bu savaşlar sırasında da yukarıdaki hükümde olduğu gibi Rusya ve Avusturya sınırdaki Osmanlı kale ve bağlı yerleri tehdit altında tutmak adına bölgeye asker ve mühimmat yığmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti de bu durumua kayıtsız kalmayıp, I. Abdülhamid'in (1774-1789) fermanıyla asker, zahire ve askerî teçhizat toplanması kararlaştırılmıştır. Edincik, Bandırma, Gönen ve Manyas'ın da aralarında bulunduğu yüzden fazla bölgeden belirlenen miktarlarda asker toplanması istenmiştir. Buna göre Bandırma'dan 100, Edincik'ten 150, Gönen'den 50, Manyas'tan da 100 asker istenilmiştir. Toplanan bu asker ve mühimmatın bahar ayında Rusçuk'ta

¹⁷² Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 332-333.

¹⁷³ Bugünkü İzmail. Ukrayna sınırları içerisinde yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Feridun Emecen, "İsmâil", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 23, İstanbul, s. 82-84.

¹⁷⁴ Kadir Özbay, "177 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon Ve Tahlili (H.1192-1193/M. 1777-1778)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi S.B.E.**, Van, 2008, s. 182-184.

¹⁷⁵ Kemal Beydilli, "Zıstovi Antlaşması", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 44, İstanbul, 2013, s. 467-472.; Genel olarak 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Avusturya arasındaki ilişki için bkz.: Uğur Kurtaran, "XVIII. Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri", **Tarih Okulu Dergisi**, S. 17, 2014, s. 393-419.

toplanması emredilmiştir. Bu tedarik sırasında herhangi bir gevşekliğe ve yavaşlığa mahal verilmemesi, aksi hâlde gereken cezanın tatbik edilmesi konusunda ilgili devlet görevlileri (ehl-i örf) uyarılmıştır.¹⁷⁶ Bu hükme bağlı olarak bahar için istenen ama gelmeyen asker listesinde: Edincik Kazası'na bağlı Bandırma Ayanı Salih Ağa'nın oğlunun oğlu Çelebi 500, Gönen Karyesi sakinlerinden İsmail 150, Gönen Kazası sakinlerinden Sarı köylü Hacı Rahman 200, Manyas Kasabası sakinlerinden Hacızade Seyyid Mehmed 100 asker belirlenen yerde olmadığı tespit edilmiştir.¹⁷⁷ Başka bir hükümde de Bandırma Voyvodası Şerif'in 250 askerle orduya katılması istenmiştir.¹⁷⁸

Aralık 1788 tarihli mühimme kaydında Anadolu'dan sergengeçtiler ve serdarların bayrakları altında İsmail Kalesi'ndeki orduya “*cânib-i sağ kol*” olarak katılması gereken askerlerin listesi verilmiştir. Bu listede Edincik Kazası'ndan 150, Bandırma, Gönen ve Manyas kazalarından 100, yine Bandırma Voyvodası Şerif Ağa da kendi askerlerinden 200 kişi İsmail'deki ordu için istenmiştir.¹⁷⁹ Şubat 1789 tarihli hükümde sefer için Edincik Kazası'nda Bandırmalı Salihzade Çelebi'den 500 nefer süvari, Gönen Kazası'ndan Sarı köylü Hacı Abdurrahman'dan 200 nefer süvari; yine Gönen Kazası'ndan Sarı Köy şehir kethüdası Beşe bölükbaşidan 200 nefer piyade ve Aydıncık Kazası'nda Soğuklar Çiftliği'nde Deli İvaz oğlu Mir Osman'dan 150 nefer piyade ve Bandırma Voyvodası Şerif'ten 250 nefer piyade talep edilmiştir.¹⁸⁰

Süregelen ve aralıksız devam savaşlar Osmanlı ordu teşkilâtı içinde pek çok sıkıntılara sebebiyet verdiği bilinmektedir. Savaşların sıklığı zaten bozuk bir disipline sahip olan askerler arasında yorgunluk ve birtakım kaçış hareketlerine sebebiyet vermiştir.

Mart-Nisan 1692 tarihinde Bandırma, Edincik, Manyas ve Gönen de dâhil on dört bölgeye gönderilen hükümde naip ve serdarlardan bu sene düzenlenecek sefer için asker toplanması istenilmiştir. Deftere kayıtlı (*sahîhü 'l-esâmî*) ve kayıtsız (*çalık*) olan askerlerin, serdarların bayrakları altında sefer vakti erişmeden bir an önce İstanbul'a varmaları

¹⁷⁶ Çağlar, a.g.t., s. 119-122.

¹⁷⁷ Çağlar, a.g.t., s. 137.

¹⁷⁸ Çağlar, a.g.t., s. 207.

¹⁷⁹ Çağlar, a.g.t., s. 218-220.

¹⁸⁰ Çağlar, a.g.t., s. 271-272.

emredilmiştir. Defterde kayıtlı olup, sefer çağrısına uymayan kişilerin isimleri kaydedilerek yine merkeze bildirilmeleri istenmiştir. Durumun ciddiyeti karşısında ihmâl ve gecikmeye mahâl verenlere “... *haklarından gelinmek mukarrerdir...*” şeklinde bir tehdit durumu da görülmektedir.¹⁸¹ 1692 Haziran ayında bu kez Anadolu’da asker toplamak için görevlendirilen Kadızade Hüseyin’e hitaben yazılan hükümde, Sivas beylerbeyinin emrinde olup sefere katılan bazı askerlerin İstanbul’a vardığı sırada İznikmid Kazası ve Üsküdar’a geldiklerinde firar ettikleri yazılıdır. Firar edenler arasında Gönen’den Mustafa isimli bir askerin de olduğu görülmektedir. Mustafa ile birlikte firar eden diğer askerlerin buldurulup, kalebent edilmeleri istenmiştir.¹⁸² Haziran 1694 tarihinde de yine aynı şekilde asker tedariki lâzım olmuştur. Kazalar, kasabalar ve iskelelerde görev yapan birçok neferin sefere katılımı emredilmiştir. Bunun için Bandırma, Edincik, Erdek naip ve serdarlarına ve Gönen Kadısı dahil birçok bölgeye hüküm gönderilmiştir.¹⁸³

Bazı asker tedariki çağrılarına kulak asılmadığı da kayıtlara geçmiştir. Bu kişiler savaştan kaçtıkları gibi daha sonra halka karşı olumsuz hareketlerde bulunmuşlardır. Örneğin Temmuz 1694 tarihli bir hükümde çağrıldığı hâlde sefere katılmayan askerlerle ilgilidir. Manyas, Edincik, Gönen, Erdek ve civar bölgelerin kadı ve naiplerine gönderilen hükmün içeriğinde yeniçeri, cebeci¹⁸⁴, topçu, kul oğlu ve acemi oğlanlarının sefer emrine riayet etmedikleri görülmüştür. İstanbul’dan gönderilen Mustafa Çavuş marifetiyle bu kişilerin buldurulup “...*mûcib-i ibret ve sebep-i nasîhat...*” için cezalarının verilmesi için İstanbul’a gönderilmeleri istenmiştir.¹⁸⁵

5.GÖÇ HAREKETLERİ

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti Celâlî Fetretî sebebiyle birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu fetretin yarattığı sorunlardan olan göç hareketleri belki de en önemli toplumsal sorunlardan biri olmuştur. Kırsal nüfusun azalması,

¹⁸¹ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁸² Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁸³ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 205-206.

¹⁸⁴ Yasemin Kılıçarslan, “Cebeci”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, s. 182-183.

¹⁸⁵ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 230.

ekili alanların boş kalması, çiftçi zümrenin mahsulünden umduğunu alamaması, tarım ve hayvancılığın buna bağlı olarak kademeli olarak kalitesinin azalması gibi birçok sorun insanların büyük yerleşim yerlerine göç etmesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁸⁶

Göçe maruz kalan en büyük şehirlerin başında şüphesiz ki başkent İstanbul gelmekteydi. Bandırma, Erdek, Edincik ve Marmara'dan İstanbul'a yönelik göçlere rastlamak mümkündür.¹⁸⁷ Ancak kayıtlarda birçok bölgeden olduğu gibi bu bölgelerden de başkente yönelik göçlerin önü kesilmeye çalışıldığına rastlanılmaktadır. Bu engellemelere gösterilen sebepler arasında kıtlık, veba salgını, başıboşluk gibi hadiseler vardır. Kasım 1730 tarihinde Bandırma ve Edincik naiplerine, yeniçeri serdarlarına, voyvodalarına ve iskele zabıtlarına gönderilen hükme göre daha önceden Bandırma, Edincik ve civarındaki yerlerden İstanbul'a yönelik göçün engellemesi yönünde ferman verilmiştir. Ancak bu dikkate alınmayarak başkente yönelik göçler arttığından bu defa tekrar bir hüküm gönderilerek gelenlerin şehrin nüfusunu gereksiz artırdığına, kıtlık ve yoksulluğa sebep olduğuna, veba hastalığının yayılmasına sebebiyet verdiğine dikkat çekilmiştir. Bu sebeple iskelelerin mutlak surette gözetim ve denetim altında tutulması istenmiştir.¹⁸⁸

Edincik Naibi El-Hac Mustafa'nın sunduğu ilâmda İstanbul'a lâzım olan askerler dışında bir göç durumunun oluşmamasına dikkat edilmiştir. Buna göre Edincik halkına başkentten Ali isimli mübaşir gönderilmiş ve ev göçü ve serserilerin (başıbozuk) İstanbul'a geçişinin önüne geçmelerini içeren tembih-nameyi okumuştur. Naip Mustafa da gereğinin yapılacağı yönünde bilgi vermiştir.¹⁸⁹ Haziran 1774 tarihini taşıyan Tâtârân-ı Veliyyü'n-

¹⁸⁶ Bu dönemdeki göç sorunlarının ayrıntılı nedenleri için bkz.: Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 25, 1981, s. 171-210.

¹⁸⁷ Cengiz Şeker, "İstanbul Ahkâm ve Atık Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul, 2007, s. 87.

¹⁸⁸ **BOA**, MD., 136/1054, H. 29.4.1143 (M. 11 Kasım 1730), s. 243.; İstanbul'a yönelik göçler sonraki yüzyıllarda da etkisini artırarak devam ettirmiştir. Hatta bunun için ilk olarak 16. Yüzyılda başvurulmuş ve 19. Yüzyıla kadar da güncelliğini koruyan "men-i mürur" uygulaması ile bu göçün önü kesilmek istenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Demirtaş, "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Yapılan Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürur Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler", **Belleten**, C. 73, S. 268, 2009, s. 739-764.

¹⁸⁹ **AE.SMST.III.**, 204/16022, H. 29.12.1184 (M. 15 Nisan 1771).

ni'amîden¹⁹⁰ Ali isimli kişinin sunduğu ilâmda (bildiri) Bandırma dâhil birçok bölgeden İstanbul'a ticaretle uğraşan kişilerin dışında "... ev göçü ve serseri gelmek irâdesinde olanların mürûr ve 'ubûrlarına ruhsat gösterilmemek bâbında..." daha önceden emir verilmişken, bu tür izinsiz göçlerin önüne geçmek adına kadılara emir gönderilmiştir.¹⁹¹ Mayıs 1788 tarihinde Manyas Kadısı Hasan imzalı ilâmda yine İstanbul'a meslek erbabı kişiler hâricinde kimsenin gönderilmemesi, aksi takdirde böyle bir göçe izin veya sebebiyet verenlerin şiddetle cezalandırılacakları bildirilmiştir.¹⁹² Temmuz 1797 tarihinde Mihaliç Kadısı'nın ilâmında Bandırma, Gönen ve Mihaliç'teki iskelelerden İstanbul'a gönderilmemesi emredilmiştir. Hatta meslek erbaplarından dahi iki kişiden fazlasının sevkine izin verilmemiştir.¹⁹³

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere adı geçen yerlerden kesinlikle İstanbul'a yönelik kontrolsüz bir şekilde göç oluşmasına müsaade edilmemiştir. Kapıdağ ve civarına yapılan göçlerle ilgili kayıtlara rastlanılamasa da Bandırma ve Edincik iskelelerinden İstanbul'a göç etmek isteyenlerin tahmin edilmesi zor değildir. Daha önce bu iskelelerin Anadolu'nun Marmara ve İstanbul'a açılan kapılardan birisi olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla göç hareketlerinde de bu yerlerin ön plâna çıkması doğaldır.

¹⁹⁰ Osmanlı haberleşmesinde öne çıkan posta tatarları resmî belgelerin mahalline hızlı bir şekilde ulaştırılmasında ön plâna çıkmışlardır. I. Abdülhamid döneminde biraz daha sistemli hâle getirilerek Tataran Ocağı kurulmuştur. Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, İstanbul, 2004, s. 159-161.

¹⁹¹ BOA, AE.SABH.I., 305/20495, H. 14.4.1188 (M. 24 Haziran 1774).

¹⁹² BOA, AE.SSLM.III., 372/21240, H. 13.8.1207 (M. 19 Mayıs 1788).

¹⁹³ BOA, AE.SSLM.III., 87/5215, H. 7.1.1212 (M. 2 Temmuz 1797).

İKİNCİ BÖLÜM: İDARİ YAPI

1.HÜDAVENDİGÂR VİLÂYETİ

Osmanlı Devleti'nde idarî yapı genelde eyaletlere bölünerek tanzim edilmiştir. Eyalet, Osmanlı Devleti'nde en büyük idarî birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tabirin ilk olarak hangi dönemde kullanılmaya başlandığına dair resmî bir belge yoktur. Vilâyet şeklinin kabulünden önce vilâyet yerine *beylerbeylik* tabiri kullanılmıştır. 1590'lardan itibaren ise vilâyetin yerine aynı anlamda *eyalet* kavramı almıştır.¹⁹⁴ 1354 yılında Osmanlı Beyliği'nin Rumeli'ye adım atmasıyla Lala Şahin Paşa idaresinde Edirne merkezli *Rumeli Beylerbeyliği* tesis edilmiş; Anadolu'da geniş bir yayılım gösterilince de 1393 yılında Kara Timurtaş Paşa idaresinde Ankara merkezli Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur. Fetihlerle genişleyen devlet idarî ihtiyaçlarına göre yeni vilâyetler/beylerbeylikler kurmuştur. Doğuda önce Timur tehlikesi ve daha sonrasında İran tehditlerine karşı bir Rum Beylerbeyliği teşkil edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Hicaz ve Mısır seferleri akabinde Arap, Alâüddevle ve Diyarbakir vilâyetleri; Kanunî Sultan Süleyman döneminde ise Arap Vilâyeti taksim edilerek Halep, Şam ve Mısır beylerbeyliklerine dönüştürüldü. Osmanlı yeni yerler fethettikçe güvenlik ve idare ihtiyacına göre bu teşkilatlanmayı yürütmüştür. Örneğin Sayda Eyaleti 1614 yılında bölgede idareyi sağlamlaştırmak adına kurulmuştur.¹⁹⁵ Beylerbeyleri, padişahın yönetim gücünü temsil eder; eyaletin bütün işlerinden sorumlu tutularak vali sıfatıyla anılır, kadıların hükümleri ve padişahın emirlerini tatbit etmekle vazifelidir. Ayrıca bölgesindeki tımarlı sipahilerden de sorumluydular. Eyalet askerleri Osmanlı ordusunda önemli bir yeri iştigal ettiği için beylerbeylerinden bunların yetişmesinde ve sefere katılımında azamî ehemmiyet göstermesi beklenirdi. Fevkalâde yetkiye sahip olsalar da bazı istisnaî durumlarda yetkileri kısıtlıdır. Bazı eyaletlerin kadıları doğrudan merkeze bağlı olduğu gibi yeniçeri

¹⁹⁴ Mustafa İngenç, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri (1789-1833)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dumlupınar Üniversitesi S.B.E.**, Kütahya, 2015, s. 1.

¹⁹⁵ Halil İnalçık, "Eyalet", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul, 1995, s. 548-549.; Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyâletler", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S. 6, 2008, s. 15-16.; Fahamettin Başar, **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 8.; Pakalın, "Eyalet", **a.g.e**, C. I, s. 577.

İstanbul'un başkent olmasından sonra Bursa, Anadolu Eyaleti'ne Hüdavendigâr Sancağı'nın kaza merkezi olmuştur. Önceleri bir sancak konumunda olan Bursa'nın ne zaman Hüdavendigâr Sancağı'na evirildiği netlik kazanmamıştır. İsminin *hünkâr*'ın kısa şekli olduğu ya da I. Murat'ın lâkabı olan *Hüdâvendigâr*'dan geldiği bildirilmektedir.¹⁹⁸ Ayrıca 1479-1480 yıllarındaki sicil kayıtlarında burası için *Beğ Sancağı* ya da *Beğ Sancağı Livası* şeklinde tabirler kullanılmıştır. Hüdavendigâr adı ilk olarak 1484 ve 1486 yılı Bursa Kadı Sicil Defteri'nde geçmektedir. 1487 yılına ait Tahrir Defteri'nde ise *Hüdâvendigâr Sancağı* yer almıştır. Zaman içerisinde Osmanlı idarî yapısında değişiklikler yaşanmış ve Hüdavendigâr sancak, eyalet ve en sonunda vilâyet statüsüne girmiştir.¹⁹⁹ Bu sancağın idari taksimatına bakıldığında Aydıncık (Edincik) ve Gönen'in de buraya bağlı 28 nahiyeden biri olduğu görülmektedir. 1520-1530 tarihleri arasında yapılan tahrirlerde sancak sınırları içerisinde 25 kaza görünüyordu ve Aydıncık ve Gönen yine buraya dâhildi. Bu tahrirlere göre sancak sınırı Marmara sahillerinden Ege'ye kadar uzanmaktaydı. Yine bu tahrirlere göre sancakta 22 şehir ve kasaba, 1966 köy bulunuyordu ve toplam nüfus yaklaşık olarak 300 bin civarındaydı.²⁰⁰

1.1.KARESİ SANCAĞI

Sancak, genel olarak hâkimiyet sembollerinden biri olup, aynı zamanda Osmanlı idarî teşkilâtında eyaletleri oluşturan ve başlarında bir sancakbeyinin olduğu birimlerin adına denilmiştir. İdare yönündeki mahiyetini XVI. Yüzyılda almaya başladığı görülmektedir. Zaman içerisinde Osmanlı tımar sistemi içinde dirlik ve askerî birlik hem de sancağa bağlı tımarlı sipahilerin bulunduğu bölge anlamlarında tanımlanmıştır. Devletin sınırları genişledikçe idarî taksimatlar da bu duruma şekillenmiş; muhtelif beylerbeylikler teşkil edilmiş, siyasî, ekonomik ve idarî bakımlardan yeni bölgeler teşkil edilmiştir. XVI. Yüzyılda sancakların sayısı yaklaşık 500 civarındaydı. Bir sonraki yüzyılda özellikle ikinci yarısından

¹⁹⁸ Feridun Emecen, "Hüdâvendigâr", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 18, İstanbul, 1998, s. 285.

¹⁹⁹ Mefail Hızlı, "Hüdâvendigâr Vilâyeti İmâr Faaliyetleri Defteri (1307-1309 / 1891-1893)", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 5, 1993, s. 234.

²⁰⁰ Emecen, "Hüdâvendigâr", s. 286.; Orhan Kılıç, "16. Yüzyılda Hüdâvendigâr Sancak Beyleri", **Sultan II. Selim Dönemi ve Bursa**, Yay. Kur.: Özer Ergenç, Yusuf Oğuzoğlu, Mehmet Kalpaklı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2020, s. 74-75.

sonra artan toprak kayıpları sebebiyle bu sayıda düşüş yaşanmış, nihayetinde XIX. Yüzyılda sancakların toplamı 300'e kadar düşmüştür.²⁰¹

Sancakların sınırları genelde hangi beylikten intikal etmişse sınırlar da genel olarak o beyliğin coğrafi sınırlarına tekabül etmiştir. Öyle ki Karesi Beyliği ele geçirildikten sonra sınırları, idarî teşkilâtı, idare adamlarının bir kısmı doğrudan Osmanlı Beyliği'ne intikal etmiştir. Böylece aynı kültür ve yaşantıya sahip insanların kaynaşması ve bütünleşmesi kolaylaşmıştır. Sancaklar yalnızca idarî açıdan değil malî, iktisadî ve askerî açılardan da Osmanlı idarî sisteminin temel bir birim olmuştur. Tahrir defterleri sancaklar baz alınarak kaydedilmiş, kanunnameler ise her sancak için müstakil olarak yazılmıştır.²⁰² XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı padişahları erkek çocuklarını idare ve yönetim kabiliyetini artırmaları için bazı sancaklara göndermişlerdir. Sancağa çıkma olarak adlandırılan bu durumda Saruhan, Germiyan, Menteşe, Trabzon, Kastamonu gibi bazı yerler şehzade sancakları olarak ön plana çıkmıştır.²⁰³

Sancakların başında en yüksek idareci olarak sancakbeyi bulunur ve sancak merkezlerinde ikamet ederdi. Ehl-i örf denen devlet memurlarındandı ve genelde Enderun'da yetişiyorlardı. Sancağa bağlı kadı, subaşı, zaim ve voyvoda gibi idareciler sancakbeyini teslim çeşitli şekillerde temsil etmekteydiler. Ayrıca alaybeyi, dizdarlar, sipahiler gibi güvenlikten sorumlu birçok yetkilinin görevlerinin ilerleyişinden de sorumluydu. Fakat en önemli görevlerinden biri sefer zamanlarında sancağındaki tımarlı sipahileri eksiksiz bir şekilde orduya katılımlarını sağlamaktı.²⁰⁴

Karesi Sancağı'nın idarî teşkilâtta yer alması yine Karasi Beyliği'nin ortadan kaldırılmasıyla yavaş yavaş ortaya çıkmıştır denilebilir. Beylik ele geçirilmeden önceki durumuna bakıldığında Balıkesir ve Bergama şeklinde ikiye ayrılmış vaziyetteydi. İlhak

²⁰¹ İlhan Şahin, "Sancak", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 36, İstanbul, 2009, s. 97-98.

²⁰² Uğur Gök, Cavid Qasimov, Osman Kimya, "Klasik Dönem Osmanlı Teşkilatında Sancak Biriminin İdari Yapısı ve İşleyişi", **Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, C. 2, S. 1, 2021, s. 46.

²⁰³ Şahin, a.g.m., s. 98.

²⁰⁴ Şahin, a.g.m., s. 99.

olunduktan sonra ise sınırlarda değişiklik yapılmadan Osmanlı idaresine geçmiştir.²⁰⁵ Bayezit (Yıldırım)’ın Saruhan (Manisa) bölgesinin ele geçirerek Karesi Sancağı’na dâhil etmiş ve buraya oğlu Ertuğrul’u sancakbeyi olarak atamıştır. 1530 tarihli 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri’ne göre Hüdavendigâr Sancağı da dâhil olmak üzere Karesi Sancağı’nı da Anadolu Eyaleti’ne bağlı gösterilmiştir. XVII. Yüzyıla gelindiğinde ise Karesi ve Biga sancaklarının birleştirildiği görölmüştür.²⁰⁶ Sancağın bu dönemdeki sınırlarına bakıldığında Karesi arazisini içine alırken, XVI. Yüzyılda Bandırma, Erdek, Edincik, Kapıdağ, Gönen, Manyas, Marmara ve birkaç yeri içine alan büyük bir idarî sınıra sahip olmuştur.²⁰⁷

Harita 2.2: XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı

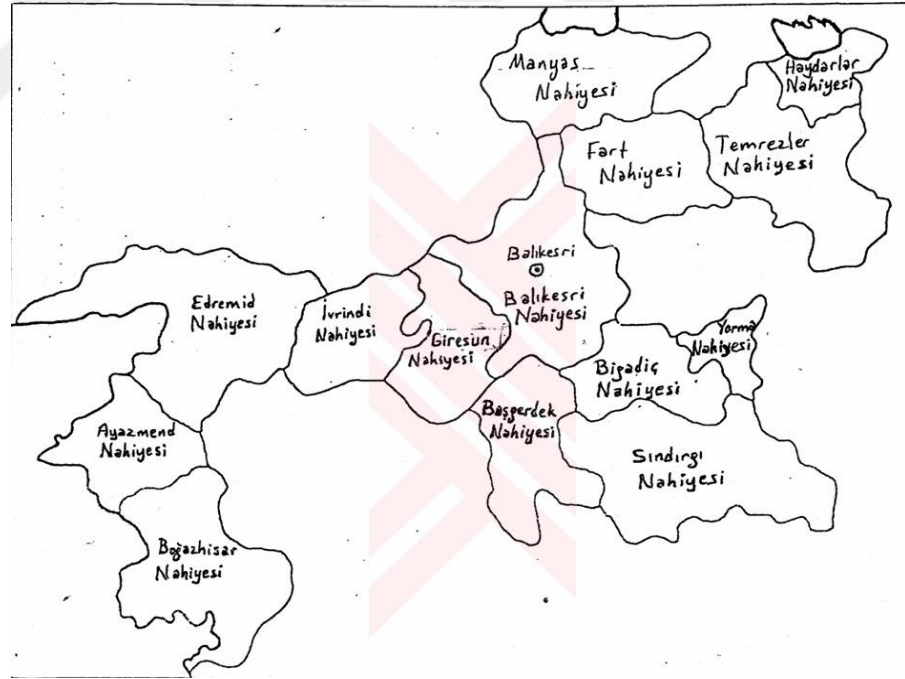
(Kaynak: Sezai Sevim, “XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)”,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi S.B.E.**, Ankara, 1993)

²⁰⁵ Feridun Emecen ”Beylikten Sancağa, Batı Anadolu’da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar”, **Belleten**, C. 60, S. 227, 1996, s. 87.

²⁰⁶ Mehmet İnbaşı, “Karesi Sancağı ve İdarecileri (1750-1800)”, **Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağani**, Ed.: Ahmet Şimşirgil, vd., KTB Yayınları, İstanbul, 2013, s. 248.

²⁰⁷ Sezai Sevim, “XVI. Yüzyılda Karasi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi S.B.E.**, Ankara, 1993, s. 51-52.

18. Yüzyıla gelindiğinde hâlâ Anadolu Eyaleti'ne tâbi Karesi Sancağı sınırlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Anadolu Eyaleti'ne genel olarak bakıldığında da XIX. Yüzyıldaki vilâyet düzenlemelerine kadar önemli sayılacak idarî değişiklikler söz konusu olmamıştır. Yalnızca sancak sayılarında değişiklikler göze çarpmaktadır. XVI. Yüzyılda 17 olan sancak sayısı, bir sonraki yüzyılda 13'e düşmüş, XVIII. Yüzyılda ise önce 13 daha sonra Bolu'nun sancak statüsüne girmesiyle bu sayı 14 olmuştur.²⁰⁸ 1530 tarihli tahrir defterlerinde Karesi Sancağı'nın 14 nahiyeden müteşekkil olduğu ve bu nahiyeler arasında Manyas'ın olduğu görülmektedir. Manyas sancaktaki 7 kadılık merkezinden biri olduğu da bu defterlerde kayıtlıdır. Sancağın XVII. Yüzyılda 11 kazası, XVIII. Yüzyılda ise yüzyıl başlarında 10, daha sonra ise 12 kazası bulunmaktaydı.²⁰⁹

Harita 2.3: XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı Nahiyeleri

(Kaynak: Sevim, a.g.t., s. 58.)

²⁰⁸ İnbaşı, a.g.m., s. 248-250.

²⁰⁹ Serdar Genç, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karesi Sancağında Hububat Üretimi Ticareti ve İstanbulun İaşesine Katkısı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir, 2005, s. 24-26.

2.GALATA KAZASI

Kaza, kısaca sancağın bir alt birimi olup, yöneticisi ise ‘kadı’dır. Lügat anlamları arasında “hükmetmek, emretmek, yerine getirmek, bir kadının hükmü altında bulunan, daha sonra kaymakamlıkça yönetilen ve bugünkü manada ilçeyi kapsayan bir kavram” olarak geçmektedir. Kadı, bulunduğu bölgede doğrudan padişahın mutlak iradesini temsil ettiğinden, onun emrettiklerinin dışında bir karar verme yetkisine sahip değildir. Bununla birlikte kazada her türlü bugünkü anlamda belediyeçilik işlerinin yürütülmesi, paraların kontrolü, vergilerin toplanması, sefere çıkacak ordu için erzak tedarik ve temini, pazarlardaki ürünlerin fiyatlarının kontrolü gibi birçok alanda yetki sâhibidir. Gündelik hayatın kanunlara uygun bir şekilde yürütülmesi, insan hayatını kolaylaştıran önlemlerin alınması için yerel unsurlarla birlikte hareket etmişlerdir. Bu da merkez ve yerel arasındaki bağı sağlamlaştırmıştır. Fakat kadılar, özellikle şer’î ve hukukî hükümleri doğru bir şekilde uygulamakla mükelleftir. Aldığı kararlar genellikle Hanefî mezhebine göredir. Ancak zaman zaman lüzum olduğunda Şâfi’ fikhına göre de mahkeme görülürdü. Belgelerin çoğunluğunda da muhatap alınan kişi elbette kadılardır. Kadılar, yukarıda da belirtildiği üzere pek çok görevi üstlenmişlerdir, bunların yanında arazi anlaşmazlıklarını çözme, alacak-verecek meselelerine bakma, eşkıyalıkların önüne geçme, seferdeki ordunun ihtiyacını her türlü surette temin etmenin yanı sıra gayrimüslim ahalinin de davalarına bakmışlardır. Bilindiği üzere gayrimüslim tebaa, bütün İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de ‘zımmî’ statüsünde yani devlete zimmetli, hak ve hukukları devletçe koruma altına alınmışlardır. Bu koruma çerçevesinde de din ve vicdan hürriyetlerini daima korumuşlardır.²¹⁰

İstanbul'un Fethi'nin ardından II. Mehmet (Fatih) Hızır Bey'i İstanbul Kadısı olarak tayin etmiştir. Ölümünden sonra İstanbul Kadılığı Galata ve Üsküdar ile birleştirilmiştir. Bu arada ilk olarak Galata Kadılığı'na kimin atandığı henüz bilinmemektedir.²¹¹ İstanbul'un üç

²¹⁰ İlber Ortaylı, “Osmanlılarda Kadı”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 24, İstanbul, 2001, s. 69-73.; Habip Uluçay, Şevket Alp, “Osmanlı Kenti Yönetiminde Kadı”, **Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2, s. 346.

²¹¹ Kerim İlker Bulunur, “Osmanlı Galatası (1453-1600)”, Doktora Tezi, **Sakarya Üniversitesi S.B.E.**, Sakarya, 2013, s. 189.

bölgesinden (Bilâd-ı Selâse) biri olan Galata Kazası (Beyoğlu; diğer kadılıklar Suriçi (İstanbul merkez) ve Üsküdar) Kapıdağ, Erdek, Bandırma ve Marmara Adası'nı da içine geniş bir bölgeyi kapsamaktaydı. Bu bölgeler bazı kayıtlarda kasaba veya nahiye şeklinde geçiyordu ve başlarında birer naip bulunuyordu.²¹² Galata Kazası'na tâbi olan bu yerler ayrıca ekonomik açıdan da önemliydi. Bandırma, Erdek Aydıncık (Edincik) Galata Gümrüğü'ne bağlı bölgelerdendi. 1606 tarihli mukataa kaydında Bandırma ve Edincik; 1611 yılında ise Erdek limanları Galata'ya bağlı olduğu kaydı geçmektedir.²¹³ Hemen belirtmek gerekir ki Kapıdağ Osmanlılar'ın bölgeyi ele geçirmesinden sonra önce Aydıncık ve Hüdavendigâr Sancağı'na, daha sonra 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Galata Kazası'na bağlanmıştır.²¹⁴ Bandırma ise aynı yüzyıl sonunda 1592 yılında Galata'ya bağlanmıştır.²¹⁵ Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Kapıdağ, Bandırma ve diğer sahil bölgeleri sahip oldukları limanlar hasebiyle Galata için öncelikle ticarî ve iktisadî açıdan öne çıkmışlardır.

2.1.KAPIDAĞ NAHİYESİ

Nahiye tabirinin Osmanlı idarî teşkilâtında tam olarak ne zaman yer aldığı bilinmemektedir. Fakat XV. Yüzyılda sıklıkla kullanılması çok daha önceleri kullanıldığına bir işaret sayılmaktadır. Nahiye, Osmanlı taşra teşkilâtının en alt birimini oluşturan bölgelerdir. XV. ve XVI. Yüzyıllarda bazen vilâyetin yerine bazen de daha geniş bölgeleri kapsayan bir tabir olarak kullanılmıştır. XVII.-XVIII. Yüzyıllardan itibaren tımar sisteminin önemini kaybetmeye başlamasıyla kazaların alt birimi olarak ortaya çıkmıştır.²¹⁶

Bir önceki başlıkta da belirtildiği üzere ve arşiv belgelerinde de sıkça karşımıza çıkan durumuyla Kapıdağ bölgesi Galata Kadılığı'na/Galata Mollalığı'na²¹⁷ bağlı bir yerdi. Ayrıca

²¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "İstanbul ve Bilâd-ı Selâse Denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları", **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, C. 3, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1957, s. 27.; M. Burak Buluttekın, "İstanbul'un 19. Yüzyıldaki Ekonomik Sorunlarının Tasnifi: Ahkâm Defterlerine Göre Suriçi ve Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar ve Haslar)", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S. 1, 2015, s. 83.; Bulunur, a.g.t., s. 192.

²¹³ Bulunur, a.g.t., s. 253-255.

²¹⁴ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 54.

²¹⁵ Hortaçlı, a.g.t., s. 7.

²¹⁶ İlhan Şahin, "Nahiye", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 32, İstanbul, 2006, s. 306-308.

²¹⁷ Alan, a.g.t., s. 35, 36, 42, 92, 105, 128, 228

Kanunî'nin ölen oğlu Şehzade Mehmed adına yaptırdığı cami vakfının arazisi içerisinde yer alıyordu. Edincik ve Marmara Adası'nın bazı cizye gelirleri de bu vakfa aktarılıyordu.²¹⁸ Diğer bazı yasal vergiler de toplanırken, usulsüzlüklerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Örneğin Kapıdağ Nahiyesi'nde kanuna aykırı bir şekilde vergi toplamak isteyen görevliler ikaz ve menedilmişlerdir.²¹⁹ Bandırma'nın da bazı kayıtlarda Kapıdağ Nahiyesi'ne bazen bir köy²²⁰ bazen de kasaba²²¹ olarak bağlı olduğu görülmektedir. Bandırma ve Erdek de bu dönemlerde Kapıdağ Nahiyesi'ne tâbi kasabalardandır.²²² Birtakım arşiv kayıtlarında yer alan ibarelere göre Bandırma, Erdek ve Kapıdağ liva olarak geçmektedir.²²³ Kapıdağ'a yalnızca nahiye olarak değil bazen kaza olarak da belgelerde rastlamak mümkündür. Örneğin Eylül 1798 tarihli bir belgede Tersane-i Âmire'de inşa edilecek kalyon ve gemiler için lâzım olan kerestenin talep edildiği yerler arasında Kapıdağ ve Erdek kaza olarak geçmektedir.²²⁴

3.EDİNCİK, GÖNEN, MANYAS VE MARMARA KAZALARI

Kadı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren kendisini gösteren bir kimliktir. Ele geçirilen yerlere hukukî olarak kadı, idarî olarak da kadı tayin edilmiştir. İslâm devletlerinde olduğu gibi hem adliye hem de maliye görevlisi olup, Osmanlı idare teşkilâtında görevleri oldukça fazladır. Fatih Sultan Mehmet'in hazırladığı kanunnameye binaen kadıların Sahn-ı Seman medreselerinde disiplinli bir eğitmen konumunda olmalarını sağlamıştır. Bu medresedeki müderrisler isterlerse kadılığın en yüksek derecesi olan *taht*

²¹⁸ BOA, İE.EV., 13/1594, H. 26 Şevval 1076/M. 1 Mayıs 1666.; BOA, İE.EV., 3/258, H. 20 Recep 1091/M. 16 Ağustos 1680.; Yusuf Sağır, “Vakfiyelere ve Belgelere Göre Şehzâde Mehmed Vakıfları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, 2016, s. 930.

²¹⁹ Alan, a.g.t., s. 164.

²²⁰ BOA, EV.VKF., 17/4, H. 29 Zilhicce 1037/M. 30 Ağustos 1628.

²²¹ BOA, MD. 104/653, H. 30 Cemaziyelevvel 1104 (M. 6 Şubat 1693), s. 152.; Bandırma'daki bağlardan toplanacak vergilerde reayanın rencide edilmemesi ile ilgili BOA, AE.SAMD.III., 159/15591, H. 16 Rebiülevvel 1120/M. 5 Haziran 1708.; BOA, İE.EV., 54/5954, H. 20 Zilhicce 1127/M. 17 Aralık 1715.

²²² BOA, MD., 115/1677, H. 10 Cemaziyelahir 1119/M. 8 Eylül 1707, s. 382.; Alan, a.g.t., s. 36.; Recep Temel, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Artvin Çoruh Üniversitesi S.B.E.*, Artvin, 2019, s. 186.; Kiraz, a.g.t., s. 109-110.

²²³ Bazı vergileri içeren bir defterde “... der-liva-i ... Erdek ve Bandırma ve Kapıdağ...” şeklinde geçmektedir. BOA, D.BŞM.d., 182, H. 29 Rebiülahir 1058 (M. 23 Mayıs 1648).

²²⁴ BOA, D.MKF.d., H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

*kadılığına*²²⁵ geçebilirlerdi. Bu sebeple İlmiye sınıfında yetişen kadılar, iyi bir analiz yeteneğine sahip ve devletini, bulunduğu yerde en iyi şekilde temsil etme vaziyetlerini haizdirler. Buna binaen de haklarında birkaç istisna hâriç siyaset uygulanmamıştır.²²⁶ Yine kendi istekleri doğrultusunda 300 akçelik kadılıklara ya da 150 akçelik sancak kadılıklarına tayin olunabilirlerdi.²²⁷ Bir bölgede sürekli olarak kalmamışlar ve böylece Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli coğrafyalarında yalnızca idarî değil, askerî, malî konularda da tecrübe sahibi olmuşlardır.²²⁸ Ayrıca devlet, kadıların bu hususiyetlere binaen aksi hâller karşısında onlara görevlerini ve yetkilerini hatırlatmaktan geri durmamıştır. Kadıların kendilerine tahsis edilen belirlenmiş bir maaşı olmamıştır. Vakıf veya mahkeme gelirlerinin yanı sıra gördükleri davalardan aldıkları ücretlerle geçinirlerdi. Yanlarında bulunan yardımcılarının (naip, subaşı, muhızır, mübaşir, kâtip vs.) maaşlarını da yine kadılar ödemişlerdir.²²⁹ Kendilerine tahsis edilmiş herhangi bir mahkeme binaları da olmadığından²³⁰ ya kendi evlerinde ya da camilerde davalara bakmışlardır. Osmanlı mahkemesi o dönemlerde hızlı ve isabetli karar vermeleriyle meşhur idi. Hatta bazı kadılar yolda kendisine arz edilen davalar olunca, o anda karara bağlamışlardır. Bütün bu özellikleriyle kadılar, Osmanlı Devleti'nin çevresini iyi bilen ve devletin hukukî vasfının merkez dışındaki meslek insanlarıdır.²³¹

Naip, kısaca kadıların o olmadığı zamanki vekilinin adıdır. Sözlükte “*vekil, birinin yerine geçen, kadı vekili, kadı ve şeriat hükümlerine hüküm veren*” gibi anlamlara

²²⁵ İstanbul'un Fethi'nden sonra kurulan İstanbul Kadılığı'nın başındaki kişiye taht kadısı adı verilmiştir. Bursa, Edirne ve İstanbul'da olan kadılıklar bu zümreye dâhildir. Bkz.: Mehmet İpşirli, “İstanbul Kadılığı”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 23, İstanbul 2001, s. 305-307.

²²⁶ Siyaset cezası, Osmanlı padişahlarının sürekli olarak uyguladıkları cezalardan biridir. Padişahın inisiyatifinde bir ölüm cezası niteliğindedir. İznik Kadısı Gümüşzâde Mehmet Efendi IV. Murat tarafından, Yenice-i Kızıl kadısı da Kanunî Sultan Süleyman tarafından siyaset cezası uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Katgı, “Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl (Hukukî Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 24, s. 180-211.

²²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 589.

²²⁸ Ortaylı, “Osmanlılarda Kadı”, s. 69.

²²⁹ Ortaylı, “Osmanlılarda Kadı”, s. 69.; Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, S. 5, 2005, s. 418.

²³⁰ Galata Kadılığı Mahkemesi'nin binası Galata'daki Arap Camii yakınındaydı. Uzunçarşılı, “İstanbul ve Bilâd-ı Selâse...” s. 26.

²³¹ Ekinci, a.g.m., s. 418.

gelmektedir.²³² Naipler ayrıca uzak yerlere tayin edilen kadıların yerlerine vekâlet etmişlerdir. Dolayısıyla bu durumda kadının üstlendiği görevin hepsini yapma zarureti zuhur etmiştir. Kadının yanında olduğu vakitlerde daha çok nahiyelerinde görevlerini yürütmüşlerdir. Ayrıca kadılık merkezine uzak olan yerlere de gitmişler ve gerekli takibatı yapmışlardır. Bunlar sonucunda olayı karara bağlama gibi yetkiye sâhip olduğundan bu gibi davalara nezaret etmişlerdir. Bunun dışında acil bir durum karşısında görev yapan gece naipleri de vardır. Bunlar geceleri görev yaparak kadılıkların her daim görevlerini sürdürmelerini sağlamıştır.²³³ Onlar da sorumlu bulundukları yerlerde beledî hizmetleri yerine getirme, asayişî temin gibi mükellefiyetleri vardı. Naipler de tıpkı kadılar gibi belirli bir eğitimden geçerek tecrübe sâhibi olmaya çalışmışlardır. Tahsilini iyi bir şekilde tamamlayan ve aynı zamanda halk arasında iyi tanınmış, itibarı yüksek olan kişiler kadı naipliğine seçilmiştir. Kadılar ve bazen de naipler, yukarıda belirtilen bütün görevleri üstlendiğinden doğrudan muhatap alınmışlardır.²³⁴

İncelenen mühimme defterlerinde hükümlerin çoğunlukla muhatap aldığı kişiler kadılar olmuştur. Zaman içerisinde Edincik kaza, nahiye²³⁵, kasaba²³⁶ gibi yönetim birimleri olarak geçerken, kadı ve naiplik hâricinde “*Edincik Monlâsına/Mollasına...*” şeklinde hükümler gönderilmiştir.²³⁷ Ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi Edincik’te kadının olmadığı zamanlarda naipler onlara vekâlet etmişlerdir.²³⁸ Bundan hareketle Edincik’in idarî yapısına bakıldığında yukarıda bahsedildiği üzere Hüdavendigâr Sancağı’na içerisinde ve Şehzade Mehmet Camii evkafına ait bir vakıf arazisidir.²³⁹ Yalnızca vakıf değil saltanat üyelerinden

²³² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1978, s. 957.

²³³ Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, **Bilig**, S. 44, s. 28.; Mustafa Akdağ, **Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, C.2, İstanbul, Cem Yayınevi. 1974, s. 84-85.

²³⁴ Betül Kayar, “Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S. 5, 2020, s. 196.; Ümit Kılıç, “İlmiye Teşkilatı”, **Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı**, Ed. Tufan Gündüz, Ankara, 2012, s. 301.

²³⁵ **BOA**, MD., 45/3425, H. 6 Şevval 989 (M. 3 Kasım 1581), s. 284.; Kiraz, a.g.t., s. 286.

²³⁶ **BOA**, MD., 67/443, H. 29 Muharrem 1000 (M. 16 Kasım 1591), s. 178.; **BOA**, İE.EV., 54/5952, H. 1 Zilhicce 1127 (M. 28 Kasım 1715).; İE, TCT., 14/1564, H. 22 Zilhicce 1127 (M. 19 Aralık 1715).; İE.EV., 53/5855, H. 25 Cemaziyelahir 1125 (M. 19 Temmuz 1713).

²³⁷ Alan, a.g.t., s. 147.

²³⁸ **BOA**, MD., 108/182, H. 26 Cemaziyelahir 1107 (M. 26 Ocak 1696).; Uslu, a.g.t., s. 62, 83, 85, 92.

²³⁹ Burada görev yapan vakıf görevlileri günlük olarak 4 akçe ücret alıyorlardı. Sağır, a.g.m., s. 930.: Kasım 1554 (Zilhicce 961) tarihli arşiv kaydında Edincik’le ilgili: “... *cibâyet-i Aydıncık an evkâf-ı merhûm ve*

bazılarının haslarının da bulunduğu bir yerdir.²⁴⁰ Edincik'i ön plâna çıkaran şey daha çok iskelesi olmuştur. Buradan sefer zamanlarında asker, erzak²⁴¹ ve tahıl ticareti²⁴² gibi birçok faaliyet yürütülmüştür. Bu faaliyetler de Galata Kadılığı'na bağlı 150 akçelik bir kadı tarafından idare edilmekteydi. Yıllar içinde Edincik'in durumuna bakıldığında 16. Yüzyıl sonlarında kaza olarak geçerken, bu durumun 18. Yüzyıl sonlarında da değişmediği görülmektedir.²⁴³

Gönen Hüdavendigâr Sancağı'nın kazası olup, yer yer nahiye olarak mühimme defterlerine geçmiştir.²⁴⁴ 1487-1521 yılları arasında Gönen'in Hatip (Ahî), Hacı Yusuf (Yanık), Bekir (Bölücek), Ayas (Malkoç) ve Çerçi adında 5 mahalleye sahiptir.²⁴⁵ 1573 yılında Çarşı, Hacı Mahmud, Malkoç, Hacı Mustafa, Hacı Rüstem ve Yanık mahalleleriyle bu sayı 6 olmuştur.²⁴⁶ Bu mahalleler XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda güncelliğini korumuştur.²⁴⁷ Hüdavendigâr Livası'na tâbi Gönen'e ait bir vakıf defterinde buraya bağlı 19 köy ve 1 mezraa vardır. Yine aynı defterde Gönen'e bağlı 70 vakıf bulunmaktadır. Defterdeki verilere göre ise Gönen'in nüfusu 56,5 hane ve 206 nefer şeklinde hesaplanmıştır²⁴⁸ Belirgin bir değişiklik olmamak kaydıyla 17. Ve 18. Yüzyıllarda Gönen genellikle kaza ve nahiye olarak kalmıştır. Örneğin 1798 yılında Tersane'de yapılan kalyon ve gemiler için lâzım olan kerestenin Gönen'den alınıp, taşınmasıyla ilgili belgede Gönen kaza olarak yazılmıştır.²⁴⁹

mağfürun-leh Sultân Bâyezîd Hân...” cümlesi yer almaktadır. TS.MA.d., 1282, H. 29 Zilhicce 912 (M. 25 Kasım 1554), s. 2.

²⁴⁰ 1604 yılına ait bir hesap defterinde Sultan I. Ahmed'in annesi Handan Sultan'ın Edincik'teki hassı için bkz.: **BOA**, TS.MA.d, 4191, H. 29 Zilhicce 1012 (M. 29 Mayıs 1604)

²⁴¹ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 242, 283, 296.

²⁴² Gök-Kırca, **a.g.e.**, 714 ve 488. hükümler, s. 242.

²⁴³ İstanbul'daki donanma leventleri için lâzım olan buğdayın talep edildiği yerler arasında Edincik, kaza olarak nitelendirilmiştir. **BOA**, D.MKF.d., H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

²⁴⁴ **BOA**, AE.SMMD.IV., 67/7943, H. 20 Rebiülahir 1087 (M. 2 Temmuz 1676).; **A.b.**, 30/3435, H. 19 Rebiülahir 1091 (M. 19 Mayıs 1680).; Büşra Merve Erünsal, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Hüdavendigâr Livası Vakıflarından Kesitler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi S.B.E.**, Bilecik, 2018, s. 4-5.

²⁴⁵ Akkuş, **a.g.e.**, s. 14-15.

²⁴⁶ Akkuş, **a.g.e.**, s. 15-16.

²⁴⁷ 1797 yılındaki mahalleler şu şekildedir: “Kurşunlu, Çarşı, Rüstem, Yanık, Akçaali, Malkoç.” Akkuş, **a.g.e.**, s. 17.

²⁴⁸ Erünsal, **a.g.e.**, s. 152-153.

²⁴⁹ **BOA**, D.MKF.d., H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

Manyas'ın idarî yapısına bakıldığında 1336-1337 yıllarında Osmanlılar'ın eline geçmiş ve 1864 yılına kadar Hüdavendigâr Eyaleti'ne tâbi Karesi Sancağı sınırları içerisinde bulunmuştur.²⁵⁰ Ekim 1664 tarihinde Kocaili sancakbeyine, İznikmid'in kadı ve mollasına gönderilen bir hükümde Manyas, Üsküdar Kazası'na bağlı bir nahiye olarak geçmiştir.²⁵¹ Ağustos 1678 yılına ait bir kayıta kasaba olarak zikredilmiştir.²⁵² Bölgeye çok sayıda Çepni, Türkmen ve Yörük yerleşmiştir.²⁵³ Hükümlere bakıldığında Manyas kadılardan sonra çoğunlukla naipler tarafından da idare edilmiştir. Naiplerin buradaki vazifeleri yukarıda da bahsedildiği üzere kadıların üzerlerine düşen birçok görevi yerine getirmektir. Manyas'ta naiplere yardım edenler arasında subaşı, yeniçeri serdarının yanısıra voyvodalar da yardım etmekteydi.²⁵⁴ Ancak bu görevlilerden bazıları kendi başlarına hareket ederek, halka karşı bazı uygunsuz hareketlerde bulundukları olmuştur. Manyas ve Gönen kadılarına gönderilen Haziran 1610 tarihli hükümde bir subaşının adı geçen iki kazadaki halkın can ve mallarına tasallutta bulunması ve nihayetinde haklarından gelinmesi konu edilmiştir.²⁵⁵ Başka bir hükümde de Manyas Kadısı'nın zulmünden bahsedilmektedir.²⁵⁶ Naipler haricinde voyvodalar, serdarlar²⁵⁷ da Manyas'ın idarî yapısında karşımıza çıkan birimler olmuştur. 18. Yüzyıl sonlarında (1798) yılında Manyas hâlâ kaza olarak geçmektedir.²⁵⁸

Galata Kadılığı'na ve Cezayir Eyaleti'ne²⁵⁹ bağlı yerlerden olan Marmara Adası da kaza ve bazen naip tarafından idare olunmuştur. Kadı ya da naipler hâricinde voyvoda denen vergi tahsildarları da adada görev yapmıştır.²⁶⁰ Ada nüfusunu çoğunluk olarak Hristiyan ve Yahudi gayrimüslimler teşkil etmekteydi. Dolayısıyla Ada'daki yerleşimler de bunlara göre

²⁵⁰ BOA., MD., 79/831, H. 5 Rebiülahir 1019 (M. 26 Haziran 1610), s. 330.

²⁵¹ "...Üsküdar muzâfâtından Manyas Nâhiyesi'nde Üçhan nâm karyede..." BOA, MD., 95/122, 30 Rebiülevvel 1075 (M. 21 Ekim 1664).

²⁵² Yayvan, a.g.t., s. 54.

²⁵³ Halil Sözlü, "Eski Manyas'ta Erken Osmanlı Dönemine Ait Zaviyeli Cami ve Türbe", ERDEM, S. 79, 2020, s. 178.

²⁵⁴ Yayvan, a.g.t., s. 54.

²⁵⁵ BOA, 79/736, 13 Rebiülevvel (M. 5 Haziran 1610), s. 291.

²⁵⁶ Kaytaç, a.g.t., s. 46-47.

²⁵⁷ Gök-Kırca, a.g.e., s. 100.; BOA, MD., 98/680, H. 30 Recep 1100 (M. 20 Mayıs 1689), s. 197.

²⁵⁸ Tersane için yapılacak kalyon ve gemilere lâzım olan kerestenin istendiği yerler arasında Manyas Kazası da vardır. BOA, D.MKF.d., H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

²⁵⁹ Ertüzün, a.g.e., s. 258.

²⁶⁰ BOA, 95/205, H. 30 Cemaziyelevvel 1075 (M. 19 Aralık 1664), s. 41.

adlandırılmış ve kayıtlara geçmiştir. Marmara Nahiyesi'ne bağlı Asmalı/Aslı Köyü²⁶¹, Mencâne Köyü²⁶², Prastos/Prastio²⁶³ Köyü²⁶⁴ bunlardan bazılarıdır. XVII. yüzyıldaki bu seyrini bir sonraki asırda da devam ettirmiştir. 1732 yılına ait bir arşiv kaydına göre Kemer, Karabiga, Bekirli, Paşalimanı, Araplar (Türkeli) ve Ekinlik adaları; 1755 yılından sonra da İmralı Adası'nın Marmara Adası'na bağlandığından bahsedilmiştir.²⁶⁵

²⁶¹Azize Gelir Çelebi, “93 Numaralı Mühimme Defteri (1069-1071/1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2008, s. 71-72.; 1912 yılında yalnızca 2030 Rum'un yaşadığı yerin Rumca adı *Afthoni*'dir. Sivrioğlu-Akçaöz-Papachristou, a.g.m., s. 24.

²⁶² Çelebi, a.g.t., s. 88.

²⁶³ Sivrioğlu-Akçaöz-Papachristou, a.g.m., s. 24.

²⁶⁴ Yunus Mercimek, “96 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-99), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gaziantep Üniversitesi S.B.E.**, Gaziantep, 2013, s. 197.

²⁶⁵ Ertüzün, **a.g.e.**, s. 259.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: EKONOMİK YAPI

1.İSKELE VE LİMANLAR

Ticarî hayatın bel kemiği olan iskele ve limanlar, ulaşım, nakliye, taşımacılık gibi birçok konuda bulunduğu bölgeye zenginlik katan yerler olmuştur. Tarihte de bu bölgeler her zaman önemini korumuş; devletler buraların geliştirilmesi, ticarete uygun hâle getirilmesi, iskele ya da limana sahip olan bölgelerin iskân ve mamuriyeti gibi birçok hayatî ve maddî önlemler almışlardır. Kapıdağ ve çevresi de bu limanlara sahip bölgelerin başında gelmiştir. Osmanlı Devleti 19. Yüzyılda birçok toprak kaybetse de İstanbul'un iaşesinin sağlanmasında Bandırma önemli bir merkez olmuştur.²⁶⁶ Karesi Sancağı'nın hububat nakli yaptırdığı yerler arasında da hiç şüphesiz Bandırma vardır. Yalnızca 18. Yüzyılda değil bir sonraki yüzyıllarda gerçekleşen hadiselerde (örneğin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda) Bandırma İskeleyi nakliyede önem arz etmiştir. Mühimme defterlerinde de iskele ve limanların oldukça aktif oldukları göze çarpmaktadır. İaşe, erzak veya askerî teçhizat tedariki, ulaşım gibi birçok konuyla ilgili hükümler vardır. İncelediğimiz tarih aralığı (17. ve 18. Yüzyıllar) Osmanlı Devleti'nin bütün mekanizmalarında bir değişiklik, sarsıntı ve kopuşların yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. Aynı zamanda savaşlarla devlet bünyesi gittikçe zayıflamıştır. Savaş ve barışta, İstanbul'un iaşesinde, bir suçlunun ada gibi yerlere sürgününde, nakliyede iskeleler ve limanlar aktif bir şekilde işlemiştir.

Hükümlerde Bandırma, Erdek, Edincik, Marmara Adası ve Kapıdağ Yarımadası'nda bulunan iskelelerin birçok farklı konuda işlerliğini görüyoruz. Şehzade Sultan Mehmed Vakfı'na ait bölgelerden biri olan Marmara Adası ve Kapıdağ'daki bazı iskelelerden odun nakli yapıldığı vakidir. Bu bölgelerde ticaret genelde gayrimüslimler tarafından yapılmaktaydı. Mayıs 1610 yılında Galata ve Üsküdar kadılarında bu iskelelerden ticaret yapanların tuz, odun, kazma, kürek gibi bazı vergilerden muafiyetlerinin gözetilmesi istenmiştir.²⁶⁷ Ocak 1647 tarihli bir hükümde Topkapı Sarayı'nda Harem-i Hümayun için

²⁶⁶ Cengiz Şeker, Engin Çağman, "Osmanlı Döneminde (1915-1918) Bandırma-İstanbul Deniz Ulaşımı ve Vapur Yolcu Listeleri", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18 (4), 2020, s. 211.

²⁶⁷ BOA, MD., 79/47, H. 26 Safer 1019 (M. 20 Mayıs 1610), s. 71.

yapılacak hasırların hammaddesi olan sazın navlunları (gemilerin yük taşıma ücreti) ödenmek şartıyla Bandırma İskeleyi'nden İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.²⁶⁸

İskelelerden birçok mal ve ürünün ticareti yapılmış, ancak bazılarının limanlara indirilişi ve satışı yasaklanmıştır. Bandırma ve Erdek gümrükçüsü Bekir ve her iki yerdeki halk toplanarak şarap, razı ve benzeri içkilerin Müslüman bölgelerinde yapılmasından şikâyetçi olmuşlardır. Mayıs 1678 tarihli hüküm bu içkilerin Bandırma ve Erdek limanlarından ticaretinin yapılmaması, ayrıca meyhane ve benzeri yerlerin de yıkılması ferman buyrulmuştur.²⁶⁹

Manyas konumu itibariyle denize kıyısı olmadığından bir liman veya iskeleden söz edilememektedir. Bursa Kadısı'na gönderilen Mayıs 1692 tarihli bir hükümde bazı tüccarlar, gümrük ödememek için belirlenen güzergâhlar dışında bir yol izlemişlerdir. Bunların Mudanya İskeleyi'ne öncelikle uğramaları gerekirken, burayı es geçip Mihaliç ve Bandırma iskelelerine gitmişler, mallarını bu iskelelerde satmışlardır. Emir gereği bu kişilerin buldurulması, güzergâhlarını eskiden olduğu gibi Mudanya İskeleyi üzerinden devam ettirmesi ve gümrüklerini ödemeleri istenmiştir.²⁷⁰ Limanlar yalnızca yerli değil aynı zamanda yabancı tüccarların da uğradığı yerler olmuştur. Eylül 1694 tarihinde Bandırma, Edincik, Kapıdağ ve Marmara Adası naiplerine gönderilen hükümde bir Frenk (Avrupa) bandıralı bir gemi Balya Limanı'na uğramış, daha sonra Bandırma, Kapıdağ, Marmara Adası ve Edincik iskelelerine uğrayarak buralardan gemi buğdayla doldurulmuştur. Ancak bu ticaret yapılırken halkın erzaka ihtiyacı gözetilmemiştir. Naiplerden pahalılığa sebep olan kişilerin tespit edilmesi istenmiştir.²⁷¹

İskele ve limanların en çok aktif olduğu zamanlar şüphesiz sefer zamanları olmuştur. Buralardan istenilen bölgelere asker, mühimmat ve erzak nakilleri yapılmıştır. Mezomorto Hüseyin Paşa komutasında Şubat 1695 tarihinde yapılan Koyun Adaları Savaşı için

²⁶⁸ Murat Cebecioğlu vd., **91 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1056 / 1646-1647) <Özet-Çeviriyazı-Tıp>** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2015, s. 275. Aynı tarih içinde tekrar talep olmuştur. **A.e.**, s. 277.

²⁶⁹ Mercimek, a.g.t., s. 193-194.

²⁷⁰ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 109.

²⁷¹ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 243.

Bandırma İskelesi'nden donanma için birtakım gemi ve gemi malzemesi sevkiyatı istenmiştir. Aynı tarihte Bandırma Nahiyesi naibine gönderilen fermanla irili ufaklı ve teçhizatlı gemilerin mezkûr iskeleden gönderilmesi istenmiştir.²⁷² Aynı yılın Mart ayında Edincik İskelesi ordunun zahire ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmıştır.²⁷³

Bandırma İskelesi, Marmara Denizi'ndeki ticarete ön plâna çıkan yerlerden olduğu bazı zamanlar buranın bir erzak deposu olarak da kullanılışını Nisan 1695 tarihinde Boğazhisar muhafız ve dizdarına gönderilen hükümden anlamaktayız.²⁷⁴ Ayrıca buralardan yapılacak ticarete aksamaların önüne geçilmesi için erzak depolayan bazı muhtekir (muhtekir, karaborsacı) tayfasına karşı da önlemler alınmaya gayre edilmiştir. Bandırma, Edincik, Kapıdağ ve Marmara Adası kadı ve naiplerine Eylül 1695 tarihinde gönderilen hükümde muhtekirlere karşı durulması, halkın erzağa olan ihtiyacının yasal fiyat üzerinden karşılanması emredilmiştir.²⁷⁵ Bu bölgedeki iskeleler Doğu Akdeniz'de ticaret yapan gemilerin veyahut İstanbul'a mal getirip, götürürken ki uğrak noktalarından olmuştur. Haziran 1695 tarihli bir hükümde Mısır'a giden Mustafa Reis Edincik İskelesi'ne uğramış, kendi istekleriyle tahıl satanlardan üret karşılığı erzak almış ve bunları o zamanda Sakız Adası'nda bulunan Osmanlı askerlerine getirmek üzere Edincik'ten yola çıkmıştır.²⁷⁶ Edincik İskelesi'nden birçok defa Sakız Adası ve diğer bazı bölgelerde seferde olan ordu için erzak ve asker sevkiyatı yapılmıştır.²⁷⁷

İstanbul'un yakınlığı sebebiyle başkentin erzak ihtiyacını karşılamada Bandırma ve çevresi önem arz ettiğini belirtmiştik. Payitahtta yaşanabilecek olası kıtlık durumlarında çevre bölgelerden zahire takviyesi acilen talep edilmiştir. Mart 1740 tarihinde Bandırma, Edincik, Gönen ve Manyas kadılarının da olduğu yakın bölgelerin kadılarına, naiplerine ve iskele eminlerinde gönderilen ferman İstanbul'un yaşadığı zahire kıtlığı ile ilgilidir. Macar-zâde Mehmet bu işle görevlendirilmiş ve toplanan zahireyi bir an evvel Bandırma ve Erdek

²⁷² Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 276.

²⁷³ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 283.

²⁷⁴ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 297.

²⁷⁵ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 328.

²⁷⁶ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 296.

²⁷⁷ BOA, MD., 81/386, s. 175.; Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 143, 283, 313.

iskelelerinden İstanbul'a göndermesi emredilmiştir.²⁷⁸ Eylül 1798 tarihini taşıyan bir belgede donanmadaki leventlerin erzak ihtiyacı gündeme gelmiş ve lâzım olan 100 bin kile buğdayın 50 bininin Bandırma, Kapıdağ, Manyas, Gönen, Edincik ve diğer bazı bölgelerden getirilmesi istenmiştir. Bu bölgelerden toplanan toplamda 15500 kile buğday Bandırma İskelesi'nde gemilere yüklenip İstanbul'a gönderilmiştir.²⁷⁹

1.1.Nakliye

İncelenen mühimme defterlerinde bölgeden yapılan nakliyatın çoğu doğal olarak denizden yapıldığı görülmektedir. Bu nakliyatlarda daha çok arpa, buğday, odun, gibi temel gıda ve ihtiyaçların olduğunu görüyoruz. Kapıdağ Yarımadası ve Bandırma çevresinin deniz taşımacılığına elverişli bir bölgede olduğu aşikârdır. Batı Anadolu'nun ürünleri Bandırma ve Erdek'ten başkente gönderilmiştir.²⁸⁰ Özellikle sefer zamanlarında bölgeden istenen asker ve zahire talebinin belirlenen mahallere hızla ulaştırılmasında önemli bir konuma sahip olmuştur. Midilli yamaklarından²⁸¹ Abdullah isimli bir kişi Edincik'ten borcu karşılığı birinden satın aldığı 500 kile buğdayı adaya nakletmek istemiş ve hüküm gereği Boğazlar bölgesinden geçerken kimsenin ona müdahale etmemesi emredilmiştir.²⁸² Osmanlı ve Avusturya arasındaki 1593-1606 savaşlarında ordunun erzak ve mühimmat ihtiyacının karşılanmasında nakliye hususu azamî önem kesp etmiştir. Marmara Adası'ndan savaş bölgesine belirlenen miktarlarda arpa, koyun, ekmek ve yağ nakliyatı istenmiştir.²⁸³ Bu savaşların bitmesinin ardından geri dönen askerlerin de erzaka ihtiyacı olduğundan Edincik'in de olduğu birçok bölgeden zahire tedariki lâzım gelmiştir. Haziran 1608 tarihli hükümde istenen erzakın Gelibolu iskelelerinden geciktirilmeden yapılması istenmiştir.²⁸⁴

²⁷⁸ Betül Nalci, "147 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (S. 1-156)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bingöl Üniversitesi S.B.E.**, Bingöl, 2022, s. 216.

²⁷⁹ **BOA**, D.MKF.d., 31124, H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

²⁸⁰ Mantran, **a.g.e.**, C. II, s. 91.

²⁸¹ Bir usta veya çırağın yanında bulunan erkek yardımcı anlamına gelmekle birlikte Yeniçeri Ocağı'nda aday durumunda bulunan kimseye de yamak denir.

²⁸² Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 287.

²⁸³ Gökçe, **a.g.e.**, s. 87.

²⁸⁴ **BOA**, MD., 81/386, H. 3 Rebiülevvel 1017 (M. 17 Haziran 1608), s. 175.

Kasım 1609 tarihli başka bir hükümde ise İstanbul'daki fırınlar için tahıl lâzım olmuş ve geciken tahıl sebebiyle merkezde pahalılık söz konusu olmuştur. Marmara, Gelibolu ve Lâpseki kadılarına gönderilen hüküm, İstanbul'dan tahıl almak için gelenlere asla müdahale edilmemesi ve aynı zamanda kimsenin de bu konuda zor duruma düşürülmemesini ihtiva eder.²⁸⁵ 1613 yılındaki Öküz Mehmet Paşa'nın kaptanlığındaki Akdeniz Seferi'nde Tersane-i Amire'de inşa edilecek kadırgalar için gereken çam kerestesinin bir an önce iskelelere getirilip, İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.²⁸⁶ Edincik Kadısı'na da gönderilen Ekim 1613 tarihli hüküm lâzım olan kerestelerin ücretleri karşılığında gemilere yükletilip, nakliyesinin sağlanması ile ilgilidir.²⁸⁷ Mehmet Paşa ile ilgili diğer hüküm Nisan 1615 tarihinde Zihne²⁸⁸ Kadısı'na gönderilmiştir. Paşa'nın Marmara Adası'ndaki haslarında (Paşa'ya ait topraklarında) üretilen malların Marmara İskeleyi'ne indirilmesi istenmiştir.²⁸⁹

Mayıs 1631 tarihinde aralarında Manyas, Kapıdağ ve Marmara kadılarının da olduğu birçok bölgenin idarecilerine Yeniçeri Ocağı'nın ihtiyacı olan sazların temini için ferman gönderilmiştir. Hasırcıbaşı Hamza sazların toplanması için görevlendirilmiş, nakliyesi ise Kapıdağ, Marmara ve diğer iskelelerden sağlanmıştır. Sazların nakli konusunda da hiçbir şekilde gecikme ve gevşeme istenmediği belirtilmiştir.²⁹⁰ Bandırma ve bölgedeki diğer limanlar savaş zamanları hâricinde de işlekliğini sürdüren bir bölge olmuş, İstanbul'un ihtiyacını karşılamada öne çıkmıştır. Ocak 1647 tarihinde Bandırma Kadısı'ndan Harem-i

²⁸⁵ BOA, MD., 78/1259, H. 11 Şaban 1018 (M. 9 Kasım 1609), s. 493.

²⁸⁶ Ekim 1611 yılında Kaptan-ı Derya olan Damat Mehmet Paşa (Öküz, Kara), ikinci defa Akdeniz Seferi'ne çıkmış, fakat Sisam Adası yakınlarında düzensiz olarak ilerlerken İspanyol donanmasının baskınına uğramıştır. Bu başarısızlık sebebiyle görevinden azledilmiştir. Sultan I. Ahmed'in kızı Gevherhan Sultan ile evlenen Mehmed Paşa kaptanlık hâricinde 1614-1616 ve 1619 yılların üç sene sadrazamlık yapmıştır. Bkz.: Mahmut Ak, "Mehmed Paşa, Damad", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara, 2003, s. 504-505.; Mehmet Paşa'nın Akdeniz Seferleri için bkz.: Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Tarih Yazarlarına Göre Sultan I. Ahmed Devri Deniz Muharebeleri (1603-1617)", **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 26, Erzurum, 2004, s. 240-241.

²⁸⁷ BOA, MD., 81/523, 27 Şaban 1022 (M. 12 Ekim 1613), s. 230.

²⁸⁸ Bugünkü Yunanistan'ın Ege Makedonyası kısmındaki bir kasaba. Yunanca şekli "Zichna"dır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Heath W. Lowry, "Zihne", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 44, İstanbul, 2013, s. 407-408.

²⁸⁹ BOA, MD., 80/1236, H. 9 Rebiülevvel 1024 (M. 2 Nisan 1615), s. 525

²⁹⁰ Yıldırım, vd., **85 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 288-289.

Hümayun'da işlenecek hasırlar için gerekli olan sazları devlet tarafından bedelleri ödenerek (navlun) Bandırma gemileriyle acilen İstanbul'a göndermesi istenmiştir.²⁹¹

İstanbul başta olmak üzere birçok bölgenin mermer ihtiyacını karşılayan Marmara Adası, yapı ve inşaat hususunda ön plana çıkmıştır. Örneğin, Ekim 1664 tarihinde Galata Mollası, Kapıdağ ve Marmara Adası'ndaki yeniçeri serdarlarına gönderilen hükümde yapımı yarın kalan Yeni Cami Külliyesi'ne lâzım mermerlerin nakli söz konusudur. Hükümde cami için gerekli olan kereste ve mermerlerin Marmaralı Nikolaki Reis'in gemileriyle nakledilmesi ve bu nakil sırasında hiçbir engel çıkarılmaması, gemilerine bunlar hâricinde mallar yükletilmemesi emredilmiştir.²⁹²

Ukrayna Kazak hatmanları arasında çıkan problemler sonucunda Osmanlı ve Rusya Çarlığı karşı karşıya gelmiş, 1672 yılındaki Kamanıçe zaferinden sonra Çehrin bölgesi Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Fakat bir müddet sonra Çehrin Kalesi Rusya eline geçince, 1677 yılında İbrahim Paşa 40 bin kişilik orduyla Çehrin'i kuşatsa da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Silistre'ye kadar IV. Mehmet (Avcı)'in de katıldığı ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın serdarlık ettiği Osmanlı ordusu 21 Temmuz 1678 yılında kuşatmış, 21 Ağustos'ta Çehrin fethedilmiştir.²⁹³ Her sefer arifesinde olduğu gibi bu harekât öncesinde de zahire ve birtakım teçhizat lâzım olmuştur. Mart 1678 yılında Mihaliç, Bandırma ve Edincik kadılarına gönderilen fermanda lâzım zahire ve diğer savaş malzemelerinin Mirali ve Marmara adalarındaki büyük gemilere navlunları (taşıma bedeli) ödenerek yüklenmesi ve derhâl gönderilmesi emredilmiştir.²⁹⁴

²⁹¹ Cebecioğlu, vd., a.g.e., s. 277-278.

²⁹² Alan, a.g.t., s. 35.; Mühimme defterinde: "... Vâlîde Sultân dâmet ismetuhânun mahmûyye-i İstanbul'da Bağçe kapusu kurbında mücediden binâ eylediği câmi '-i şerîfiñ..." cümlesinde bahsi geçen cami Sultan III. Murad'ın eşi ve III. Mehmed'in ise annesi olan Safiye Sultan'ın 9 Nisan 1598 yılında Mimar Davut Ağa'ya inşa ettirdiği Eminönü Yenicalmii olmalıdır. Cami, III. Mehmed'in ölümü (1603) ve Safiye Sultan'ın ise Eski Saray'a (Sarây-ı Atık-i Âmire) gönderilmesi sebebiyle inşası yarım kalmıştır. 1660 Büyük İstanbul Yangını'ndan sonra 1661'de camiyi gezen Hatice Turhan Sultan, buranın tamamlanmasını emretmiş ve neticede 30 Ekim 1665 tarihinde Cuma günü ibadete açılmıştır. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yenicalmii Külliyesi", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 43, İstanbul, 2013, s. 439-442.; Filiz Karaca, "Turhan Sultan", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 423-425.

²⁹³ Abdülkadir Özcan, "Çehrin Seferi", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1993, s. 249-251.

²⁹⁴ BOA, AE.SMMD.IV., 77/9173, H. 5 Safer 1089 (29 Mart 1678).

İstanbul'un iâşe sıkıntısı çekmemesi için gerekli tedbirler alınmaya mutlaka alınırdı. Anadolu ve Rumeli bölgelerinden lâzım hayvan ve tahıl ihtiyacında ticaret yolları ve limanlar bir kat daha önem arz etmekteydi. İstanbul'un bu derece ön plâna çıkması şüphesiz kentin, Avrupa'nın en büyük şehirlerinden biri olması ve bir "tüketim, dağıtım ve dönüştürme" merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.²⁹⁵ Tahıl ve diğer zahirenin naklinde Bandırma, Kapıdağ, Marmara gibi yerlerde bulunan iskeleler elverişli konumdadırlar. İhtiyaç malzemelerinin naklinde ise herhangi bir şekilde emre itaatsizlik söz konusu olduğunda ölüm cezası dahi gündeme gelmiştir. Örneğin Ocak 1740 tarihli hüküm bahsi geçen durumla ilgilidir. İstanbul halkı için acil tahıl ihtiyacı hâsıl olmuş ve Erdek ve Aydıncık kadılarına gereken ihtiyacın karşılanması hususunda hüküm gönderilmiştir. Stokçuluk yapıp da 40-50 bin kile civarı erzak depolayan ve bu erzakı da Marmara Adaları'na getirip satmak isteyen Memiş Ağa isimli şahıs, bu hareketi sebebiyle önce hakkında ölüm kararı verilmiş fakat daha sonra yalnızca tembih edilmiştir.²⁹⁶ Aynı yılın Mart ayında tekrar bir tahıl sevkiyatı gündeme gelmiş, Bandırma, Manyas, Aydıncık, Gönen ve diğer bazı bölgelerin kadılarına gönderilen hükümde Macar-zâde Hacı Mehmed önderliğinde limanlardan İstanbul'a malların nakledilmesi istenmiştir.²⁹⁷

İnşasında mermere ihtiyaç duyulan başka bir yer ise Çırağan Yalısı olmuştur. Mart 1740 tarihinde Marmara Adası'nın naip ve subaşısına gönderilen hükümlerde Yalı'nın tamir ve tadilâtında lâzım olan mermerin aynı yerin iskelelerinden nakli istenmiştir.²⁹⁸ 18. Yüzyılın gözde mekânlarından olan Sâdâbâd Sarayı'nda²⁹⁹ setler oluşturularak yapılan çağlayanlar mermer bir kâsede (havuzda) toplanmıştır. Bu kâselerin kırılması sebebiyle Marmara Adası'ndan 5 adet büyük mermer sipariş edilmiş ve başka ihtiyaçlar için de gemiler mermer

²⁹⁵ Kaya Göktepe, "İstanbul'un İâşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İâşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)", **Belleten**, C. 81, S. 292, 2017, s. 859.

²⁹⁶ Nalci, a.g.t., s. 134-135.

²⁹⁷ Nalci, a.g.t., s. 216-217.

²⁹⁸ Nalci, a.g.t., s. 221, 224.; Mühimme kaydında buranın hâlâ sadrazam yalısı olarak kullanıldığı belirtilmiştir. 1740 yılında sadrazam olarak görev yapmış iki sadrazam vardır: İlki Hacı İvaz Paşa 23 Mart 1739-22 Haziran 1740. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fikret Sarıcaoğlu, "Hacı İvaz Paşa", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 14, İstanbul, 1996, s. 487-488.; İkincisi 22 Haziran 1740'ta göreve gelip, 28 Nisan 1742'de azledilen Şehlâ Ahmed Paşa. Bkz.: Feridun Emecen, "Ahmed Paşa, Şehlâ", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, 1989, s. 114.

²⁹⁹ Banu Bilgicioğlu, "Sâdâbâd", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 35, İstanbul, 2008, s. 379-381.

naklinde kullanılmıştır. Marmara Adası naip ve voyvodasına bu nakliyatın sağlanması için Mayıs 1743 tarihli bir ferman gönderilmiştir.³⁰⁰

İstanbul'da donanmadaki leventlere peksimet pişirilmesi için hinta (buğday) lâzım olmuş ve Bandırma, Edincik, Gönen, Kapıdağ ve Manyas'tan toplanan 15500 hintanın Bandırma İskeleyi'nden İstanbul'a nakliyesi sağlanmıştır. Nakliye ücreti ise rakam ise her kile için kırkar akçe olarak belirlenmiştir. Toplamda 666,5 gurus tutan bu ücretin bu sefer yarısı alınması ve kalan yarısının deftere kaydedilerek lâzım olan hintanın nakliyesinin yapılması istenmiştir.³⁰¹

2.GÜMRÜK VE TİCARET

Bandırma ve çevresinin Marmara Denizi'ne kıyısı olması ve İstanbul'a yakınlığı sebebiyle akıcı bir ticaret ağı vardır. Buğday, arpa, şarap, tuz, burçak, saz gibi bazı tahıl ürünlerinin yanısıra, mermer, taş, çuha, odun, kereste gibi malzemelerin ticareti ve nakliyesi yapılmıştır. Ticaretle uğraşanlar Türklerden olduğu gibi belli başlı malzemelerin ticaretini (örneğin şarap, rakı gibi) Ermeni ve Rum gayrimüslim tüccarlar yapmışlardır. Bu ticaretler esnasında gümrük vergilerinin kanuna aykırı olmamasına, yürürlükteki para üzerinden bu vergilerin alınmasına³⁰² ve usulsüzlük yapılmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Kadılar birçok meselede olduğu gibi gümrük ve ticaret mahallerinin sorumluluğunu da üstlenmekteydiler. Osmanlı'nın iç ticaret ağı çok geniş bir sahayı kapsamaktadır. Trabzon, Sinop, Kefe, Makedonya, Varna, Bandırma, Gelibolu gibi birçok bölgeden kalkan ticaret teknelerinin son noktası İstanbul olmuştur.³⁰³

Savaşlarda elde ganimetlerin önemli bir çoğunluğunu esirler teşkil ediyordu. Anadolu'da da birçok bölgede esir ticaretinin yapıldığı bölgeler mevcuttu. Bunlar arasında Bursa ve Karasi Sancağı da vardı. Karesi Sancağı'nın bu açıdan çok yoğun bir şekilde ticareti

³⁰⁰ Yahya Koç, "149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul, 2011, s. 610.

³⁰¹ BOA, D.MKF.d., 31124, H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

³⁰² Şakar, **a.g.e.**, s. 420

³⁰³ Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul II**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s. 200.

yapıldığı görülmüştür.³⁰⁴ Bu bağlamda buna örnek olabilecek bir hüküm kayıtlara geçmiştir. Mart 1605 tarihli bir hükümde Eflâk ve Boğdan’dan aldıkları esirleri Edincik’te ya da buradan Anadolu’nun muhtelif yerlerinde satmak isteyen bazı sipahi, yeniçeri ve tüccarlar konu edinilmiştir. Bu kişilerin Edincik veya başka bir yerde esir ticaretinin yapılmasına müsaade edilmemiştir. Ayrıca asker ve tüccarların isimleri defter edilip İstanbul’a gönderilmesi istenirken, Edincik kadısı ve eminden hiçbir şekilde esirleri satın almalarına ve yanlarında bulundurmalarına izin verilmemiştir.³⁰⁵

Ekim 1607 tarihli bir hüküm de İngiltere Elçisi’nin Bandırma’dan İstanbul’a getirmek istediği buğday ile ilgilidir.³⁰⁶ Elçi *narh-ı cârî* yani yürürlükte olan fiyat üzerinden satın aldığı buğdayları Bandırma’dan gemilere yükletmiştir. 400 kile tutan buğdayın padişahın (I. Ahmet) emri doğrultusunda İstanbul’da satılmasına izin verilmiş, ancak Osmanlı sınırları dışına çıkışına müsaade edilmemiştir.³⁰⁷

Haziran 1692 tarihli hüküm İstanbul Gümrük Emni olan El-Hac Dilâver’in şikâyetini içermektedir. Bursa Kadısı’na gönderilen bu hükümde, Müslüman ya da ecnebî tüccarların eskiden beri Marmara Denizi’nde gemileriyle birlikte önce Mudanya İskeleyi’ne uğrarlar, gümrüklerini ödedikten sonra ellerine eda tezkiresi³⁰⁸ verilir ve sonra istedikleri yerlere giderlerdi. Ancak bazı tüccarlar bu usulü bozmuş, Mudanya İskeleyi’ne uğramadan yüklerini karayoluyla Mihaliç ve Bandırma üzerinden Rumeli taraflarına sevk etmişlerdir. Kadıdan bu

³⁰⁴ Zübeyde Güneş Yağcı, “İstanbul Esir Pazarı”, **Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam**, Ed.: Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Dilek İnan, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2017, s. 62.

³⁰⁵ Demir, “75 Numaralı Mühimme Defteri...”, s. 162-163.

³⁰⁶ Bu dönemdeki İngiltere elçisi Sir Thomas Glover’dır. 1606-1611 yılları arasında İstanbul’da elçi olarak bulunmuştur. Geoffrey R. Berridge, **British Diplomacy in Turkey, 1583 To The Present**, C.3, 2009, s. 283.

³⁰⁷ **BOA**, MD., 76/192, H. 4 Recep 1016 (M. 25.10.1607), s. 77.; İzmir ve Sakız kadılarına gönderilen bir hükümde de bu iki bölgeye tabi yerlerden İngiltere, Fransa, Venedik ve diğer Avrupa memleketlerine pamuk, pamuk ipliği, sahtiyan, balmumu gibi malların çıkarılmasının engellenmesi ile ilgilidir. **BOA**, MD., 80, hk. 11, s. 4.

³⁰⁸ Eda Tezkiresi, kanunen yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüğün gerçekleştirildiğine dair verilen kâğıt veya makbuz. İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006, s. 800.; Mirî avcılarının avladıkların hayvanların postlarını ağalarına teslim ettiklerinde aldıkları makbuzlar. Pakalın, “Eda Tezkiresi”, **a.g.e.**, C. I, s. 501.

kişilerin tespit edilerek kanun-ı kadime riayet etmelerini ve ödemedikleri gümrük vergilerini alması istenmiştir.³⁰⁹

İncelenen bölgelerde Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan tüccarlar değil aynı zamanda bazı Avrupalı tüccarlar da ticaretlerini yapmışlardır. Ticaretlerini geliştirecek, onları teşvik eden ve İstanbul ile diğer bölgelerdeki ticarî imtiyazlardan yararlanacak her türlü kapitülasyonlardan yararlanmışlardır.³¹⁰ Bandırma, Kapıdağ, Marmara Adası ve Edincik naiplerine gönderilen Eylül 1694 tarihli hükümde, Avrupalı yüksüz bir gemi Balya Limanı'nda demir atmış ve otuz gün burada kalmıştır. Daha sonra Bandırma, Marmara Adası ve Edincik bölgelerine giderek buğday almıştır. Artan 400 kile buğdayın ise Bandırma'da mahkeme mühürlü mahzenlerde depolanmış buğday olduğu ortaya çıkmıştır. Gelen talimata göre bu gemiye yardım edenlerin, buğday verenlerin, böyle bir hadiseyi görüp de resmî makamlara iletmeyenlerin araştırılması istenmiştir. Bu süreçte zorluk çıkaranların kimler olduğu defter edilip, İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir.³¹¹ Osmanlı Devleti 17. Yüzyılın sonlarına kadar ticarete halkın ihtiyaçlarını ön plânda tutan *Provizyonizm*³¹² ilkesini benimsemiş ve böylece iç ticareti canlandırmak istemiştir. Bunun için de sınır içinde üretilen bazı malların yurtdışına çıkarılmasına ya da ürünlerin izinsiz bir şekilde başka bir limana getirilmesine engel olmaya çalışmıştır.

Ticaretin sekteye uğramaması ve halkın erzak ihtiyacının karşılanması her zaman devletin gündeminde olmuştur. Buna sebebiyet verenler hakkında gereken hukukî süreç mutlaka işlemiştir. Edincik ve Kapıdağ naiplerine de gönderilen Eylül 1694 tarihli bir hüküm Erdek'te yaşayan Kirenci Manol isimli gayrimüslimin sebep olduğu sorunu konu almıştır. Manol, Avrupa menşeli bir kalyonu alıp Edincik İskeleyi'ne getirmiş ve burada halkın ihtiyacı olmasına rağmen zahire satmamıştır. Yüksek ücretlerle kalyonu zahireyle doldurarak

³⁰⁹ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 109.

³¹⁰ Robert Mantran, **XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 140.

³¹¹ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 243.

³¹² İaşe ilkesi. Bu ilkeye göre üretilen mal ve hizmetlerin bol, kaliteli ve ucuz olması gerekmektedir. Mehmet Genç'e göre Provizyonizm İlkesi Osmanlı Devleti'nin en önemli iktisat politikasıdır. Bunun için de mal ve hizmet faktörünü büyütüp, bollaştırmak için devlet, üretim ve ticaret üzerinde sıkı bir denetim ve müdahale politikası da uygulamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 45-48.

Osmanlı sınırları dışına çıkarmak istemiştir. Manol'un bir mübaşir eliyle yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.³¹³

3.BÖLGEDE ÜRETİLEN VE TİCARETİ YAPILAN ÜRÜNLER

3.1.Saz

Kapıdağ Yarımadası, Bandırma ve çevresi Anadolu'nun Marmara ticaretine açılan önemli merkezlerindendir. Buraya kadar bu bölgelerden pek çok farklı amaçlarla Osmanlı topraklarına ürün ihracı gerçekleştirilmiştir. Bunların başında hasır imalatı için lâzım olan sazlardır. Sazlar genelde hasır, sepet, iskemle yapımında kullanılan bir çeşit ottur.³¹⁴ Sarayda da ürünlerin yapımında çalışan ve ehl-i hıref adı verilen sanatkârlardan olan "saztırâşân" grubu vardır.³¹⁵

Tezimize konu olan birçok bölgeden hasırlar bu kişiler tarafından işlenerek Topkapı Sarayı'nda kullanılması sağlanmıştır. Hasırlar yalnızca saray için değil, meselâ Yeniçeri Ocağı için de lâzım olmuştur. Manyas, Kapıdağ ve Marmara Adası kadılarına da gönderilen Mayıs 1631 tarihli hükümde Yeniçeri Ocağı'nda kullanılacak hasırlar için saza ihtiyaç olduğu, bunların Marmara ve Kapıdağ'dan gemilere yüklenip İstanbul'a gönderilmesi gerektiği yazılmıştır.³¹⁶ Robert Mantran da Bandırma'dan hasır ve saman ihraç edildiğini yazmaktadır.³¹⁷ Bu bilgileri doğrulayan hükümler kayıtlara geçmiştir. Harem'de kullanılacak hasırlar için Bandırma Kadısı'na gönderilen Ocak 1647 tarihli hükümlerden birinde önce 4

³¹³ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 242.

³¹⁴ Ayverdi, **a.g.e.**, C. III, s. 2697.

³¹⁵ "Saz kesen, saz biçen" anlamındadır. Bkz.: Sakine Akcan Ekici, **17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hıref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s. 112-113.; Eyyubî Efendi Kanunnamesi'nde saraydaki sanatkârların 735 kişi olduğunu, yevmiyelerinin 3864 akçe olduğu görülmektedir. Bkz.: Eyyûbî Efendi, **Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi**, hzl.: Abdülkadir Özcan, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 34.; Saztırâşanların 1600 ve 1624 yıllarındaki yevmiyeleri için **BOA**, MAD., 7442, s. 18, H. 29.12.1008/11 Haziran 1600.; **BOA**, MAD., 2993, s. 6, H. 29.12.1033/12 Eylül 1624.

³¹⁶ Yıldırım, vd., **85 Numaralı Mühimme Defteri**, s. 288-289.

³¹⁷ Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s. 197.

bin³¹⁸, daha sonra 10 bin demet sazın ücretleri ödenerek İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.³¹⁹

Bandırma ve civar bölgelerden İstanbul'a getirilen sazlar işlendikten sonra yukarıda da belirtildiği üzere Harem, Yeniçeri Ocağı gibi birçok yerde kullanılmıştır. Böylesine talebin olması sebebiyle saz ve hasır ticareti yapanlardan vergi indirimi gibi durumlar söz konusu olmuştur. Örneğin Hasırcıbaşı İbrahim her sene yaptığı üzere Saray-ı Cedid ve Saray-ı Atik için 5407,5 adet kaba hasırdan Bandırma ve İstanbul iskelelerinden gümrük ve başka vergi alınmamasını rica etmiştir. Ağustos 1713 tarihli bu kayıta Hasırcıbaşı'nın isteği "... *'izzetlû defterdâr efendi görüb ilâm eylesün...*" denilerek incelemeye alınmıştır.³²⁰

3.2.Tahıl Ürünleri

İstanbul'daki İngiltere elçisinin Bandırma'dan İstanbul'a ücretini ödemek koşuluyla buğday naklettirmiştir. Ekim 1607 tarihli hükümde Galata Kadısı'ndan bu nakliyat sırasında halkın sıkıntıya çekmemesi konusunda dikkat etmesi istenmiştir.³²¹ Kasım 1609 tarihinde Gelibolu, Marmada Adası, Lâpseki ve diğer bazı kadılara gönderilen hükümde buğday ticareti yapan zımmî reislere engel olunmaması yönünde bir emir vardır.³²² Günlük ihtiyaçlarda tahıl ürünleri her zaman ön plâna çıkmıştır. Bazen de eşkıyaların yaptıkları baskınlar sebebiyle gasp edilen mallar söz konusu olmuştur. Anadolu Beylerbeyine ve Manyas Kadısı'na gönderilen hükümde Hüseyin isimli bir sipahi Hoca Süleyman adındaki bir kişinin arpa, buğday ve burçaklarını gasp etmiştir. Nisan 1629 tarihli hükme göre mahkemece yargılanmış ve Süleyman'ın zararının tazmin edilmesi adına Hüseyin İstanbul'a gönderilmiştir.³²³

17. Yüzyılda savaşların artmasıyla ordunun et ve tahıl ürünlerine olan ihtiyacı da o derece artmıştır. 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşları'nda Marmara Adası'ndan arpa,

³¹⁸ Cebecioğlu, vd., **a.g.e.**, s. 275.

³¹⁹ Cebecioğlu, vd., **a.g.e.**, s. 277-278.

³²⁰ **BOA**, C.SM. 10/544, H. 15 Recep 1125 (M. 7 Ağustos 1713).

³²¹ **BOA**, MD., 76/192, H. 4 Recep 1016 (M. 25 Ekim 1607), s. 77.

³²² **BOA**, MD., 78/1259, 11 Şaban 1018 (M. 9 Kasım 1609), s. 493.

³²³ Kandıra, **a.g.e.**, s. 3-4.

ekmek, koyun ve yağ istenmiştir.³²⁴ Aralık 1692 Dimitri isimli bir kaptan Edincik'ten Eğriboz Adası'ndaki askerler için erzak nakliyatı yapmıştır. Bu nakliyatta 300 kile çavdar, 800 kile arpa ve 500 kile darıyı gemisine yükleyerek Eğriboz'a getirmiştir.³²⁵ Haziran 1696 tarihli hükümde sefer bölgesine Edincik İskeleyi'nden gidecek olan 300 kile burçak ve arpanın nakliyesi için yine Midilli Adası sâkinlerinden Dimitri görevlendirilmiştir.³²⁶

Bazen tahıl yetersizliği sebebiyle öncelik sıkıntıyı yaşayan bölgeye verilmiştir. Hatta bu aşamada halkın ürün ve mallara ulaşımı engelleyen, bu yüzden de pahalılığa sebep olanlar için de tedbirler alınmıştır. Bandırma, Edincik, Kapıdağ ve Marmara Adası naiplerine gönderilen hükümde Avrupa bandıralı bir gemi yüzlerce kiloluk buğdayı depolamış, halkın buğday ihtiyacının karşılamasını güç durumu düşürmüştür. Emir gereği bu gemiye destek olup, buğday satanların hakkında mahkeme emri çıkarılmıştır.³²⁷

Tahıl ürünlerinin halka ulaştırılması konusunda tedbirler alınmış ve halkın bu ürünlere ulaşımı kolaylaştırılmıştır. Gayrimüslim halkın da hem tüketim de hem de ürüne ulaşımında zorluk çekmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. İstanbul'un ihtiyacı olan buğday ve sair ürünler için de aynı hassasiyet gösterilmiş, bölgelerden istenen erzakın indirim noktası öncelikle İstanbul olmuş ve başka yerlerde bu ürünlerin nakliye ve ticareti yasaklanmıştır. Erdek ve Edincik kadılarına gönderilen Ocak 1740 tarihli hükmün içeriği de bu minval üzeredir.³²⁸

Eylül 1798 tarihinde Donanma-yı Hümayun leventlerinin peksimet pişirmesi için hinta ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bu ihtiyacın karşılanacağı yerler arasında Bandırma, Edincik, Erdek, Gönen, Kapıdağ ve Manyas da vardır. Buna göre Bandırma, Erdek ve Kapıdağ'dan 3000; Edincik'ten 1500; Gönen ve Manyas'tan ise 2500 toplamda 15500 kile buğday istenmiştir. Toplanan buğdayların Bandırma İskeleyi'nden İstanbul'a gönderilmiştir.³²⁹

³²⁴ Gökçe, **a.g.e.**, s. 87.

³²⁵ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 143.

³²⁶ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 313.

³²⁷ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 243.

³²⁸ Nalci, a.g.t., s. 135.

³²⁹ BOA, D.MKF.d, H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

3.3.Zeytin ve Zeytinyağı

Genelde Ege ve Akdeniz bölgeleriyle özdeşleşen zeytin, Batı Anadolu bölgelerinde, bilhassa Erdek, Edincik ve Edremit de yetiştirilmektedir ve İstanbul'un zeytinyağı ihtiyacı bu bölgelerden karşılanmıştır.³³⁰ Bunu kanıtlayan bir mühimme kaydı Ocak 1608 tarihlidir. Rodoscuk ve Edincik kadılarına gönderilen bu hükümde, İstanbul'un ihtiyacı olan zeytinyağını getirmek üzere giden kalyonlardan bir kayığın ayrılıp bu bölgelere uğraması ve zeytinyağlarının getirilmesi emredilmiştir.³³¹

3.4.Bağcılık ve Şarap

Bandırma bölgesi halkının tarım ve ziraatta birçok ürün yetiştirdiği ve bunlardan birinin de bağcılık olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi'nin aktardıklarına göre Bandırma, Erdek ve Kapıdağ'da üzüm, kavun, vb. ürünlerin ticareti aktif bir şekilde yapılmıştır. Erdek'teki bağların varlığı ve buna bağlı olarak da şarap ticaretinin yapıldığı, aynı zamanda meyhanelerin de çok olduğunu belirtmektedir. Edincik'in de bağ ve bahçe açısından zengin olduğunu da ayrıca kaydetmiştir.³³²

Marmara Adası'nda da bağların olduğunu Üsküdar ve Galata kadılarına gönderilen Kasım 1664 tarihli hükümde görmekteyiz. Buna göre Şehzade Sultan Mehmet Han Vakfı'na bağlı yerlerden olan Marmara Adası ve Kapıdağ'daki bağların ne kadar dönüm olduğu yedi senede bir vakıf tarafından hesaplanmaktadır. Bu senede ölçüm senesi olduğundan vakfın mütevellîsi Hacı İbrahim "... *iki ucu mühürlü urgan...*" istemiş ve bu urganların Hazine-i Amire'den temin edilerek, ölçümün yapılması istenmiştir.³³³ Marmara Adası'ndaki vakfa bağlı bağlardan bazılarını Ermeniler işletmiş, vergilerini buna göre vermiş ve kimsenin de (Rumlar da dâhil) müdahale etmesine izin verilmemiştir.³³⁴ Mayıs 1678 tarihli başka bir hükümde Sultan Bayezid Han Vakfı'na bağlı Bandırma'daki bağlarda Ermeniler, vakfın

³³⁰ Mantran, **a.g.e.**, C. II, s. 188.; Halil İnalcık, "Nüfus ve İaşe", **İstanbul Tarihi Araştırmaları, Fetihten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilâd-ı Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s. 174.

³³¹ **BOA**, MD., 76/8, 7 Şevval 1016 (M.25 Ocak 1608), s. 3.

³³² Şenol Çelik, "Evliya Çelebi'nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri" **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 28-1, 2012, s. 77-79.

³³³ Alan, **a.g.t.**, s. 63.

³³⁴ Mercimek, **a.g.t.**, s. 71.

mütevellisinden izin kâğıdı alarak bağ dikimi yapmışlardır. Ancak bölgedeki Rum köylerindeki bazı kişiler Ermenilerin elindeki bağlara müdahaleyle bazı para taleplerinde bulunmuşlardır. Galata Kadısı'ndan bu durumun kanuna uygun bir şekilde hâlli istenmiştir.³³⁵

Evliya Çelebi'nin yukarıda verdiği bilgileri birçok mühimme kaydı doğrulamaktadır. Evliya Çelebi'nin aktardığı ölçüde Bandırma ve civarında şarap tüketiminin ve meyhanelerin yaygın olduğu görülmektedir. Ancak şarap ticaretini yapanlar genelde gayrimüslimler olmuştur. Mühimme kayıtlarında ise şarabın özellikle Müslümanların yaşadığı bölgelerde ticareti ve satışı yasaklanmıştır. Fakat Müslümanlardan da şarap ve rakı tüketildiği de yine kayıtlardan anlaşılmaktadır. Örneğin Bandırma Naibi'ne gönderilen Temmuz 1678 tarihli hükümde bölgenin İslâm'la şerefendirildiğinden beri şarap, rakı ve benzeri içkilerin tüketimi, meyhanelerin de yıkılması daha önceden emredilmiştir. Ancak bu emre itaat etmeyen bazı Müslümanlar, camileri ve mescitleri olan Bandırma'da şarap ve rakı ticaretini yapmaya devam etmişlerdir. Naipten bu durumla gereği neyse ona göre davranması istenmiştir.³³⁶ Yukarıda geçen bölgeler hâricinde Manyas'ta da bağcılığın yapıldığı görülmektedir. Manyas Naibi'ne gönderilen Eylül 1678 tarihli hükümde Karesi Sancakbeyi seferdeyken, geride kalan bazı devlet görevlilerin halka zulmederek köylere baskın yaptığı ve “... bağların harâb eyledükden mâ'ada...” samanlıkları da ateşe vermişlerdir. Bu kişilerin yakalanıp, Divan-ı Hümayun'a gönderilmesi emredilmiştir.³³⁷

Antik bir kent olan Kapıdağ Yarımadası (Kyzikos), üzüm ve şarap ticaretini antik çağlardan beri yapagelmıştır. Karadeniz'e, Kırım Yarımadası'na kadar bu ticaretin sürdürüldüğü görülmüştür.³³⁸ Yukarıda bahsedildiği üzere bu ticareti genelde gayrimüslim halk yapmıştır. Özellikle Erdek'te yaşayan zimmîler bağ ve bahçelerde şarap ve benzeri

³³⁵ Mercimek, a.g.t., s. 70.; Ermeniler yalnız bağcılıkla değil bölgedeki taş ocaklarında ilerleyen yüzyıllarda söz sahibi olmuşlardır. Bandırma Kazası'na bağlı Preme Köyü dâhilinde 7 tane taş ocağı bulunmakla birlikte buradan hâsıl olan taşlar İstanbul, Edirne ve diğer Osmanlı şehirlerine ihraç edilmiştir. Ermenilerin taş ocaklarındaki bu söz sahipliği için bkz.: Recep Karacakaya, “Bandırma Taş Ocakları ve Ermeniler”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, 2020, S. 71, s. 429-443.

³³⁶ Mercimek, a.g.t., s. 193-194.

³³⁷ Yayvan, a.g.t., s. 114.

³³⁸ Meral-Has, a.g.m., s. 109.

ürünler yetiştirmede ihtimam göstermişlerdir.³³⁹ Erdek'te üzüm yetiştirildiğini, dolayısıyla şarabın burada da hâsıl edildiğini Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz. Çelebi Erdek'teki misket üzümlerinden Edincik'te şaraplar yapıldığından bahsetmektedir.³⁴⁰ Bu bilgileri doğrulayan hüküm Temmuz 1715 tarihinde hem Taşöz Kadısı'na hem de Kapıdağ Naibi'ne gönderilmiştir. İki hükümde de Erdek'ten şarap nakliyatı yapacak olanlardan, Mustafa isimli bir subaşı haksız yere gümrük namıyla para talep etmiştir. Subaşı Mustafa emir gereği aldığı parayı iade etmezse sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.³⁴¹

Kapıdağ bölgesinde bağcılıkla uğraşan, bağlara sahip olanlar yalnızca zımmîler olmamıştır. Buna bir örnek teşkil etmesi bakımından Nisan 1770 tarihli bir hükümde adı Aydıncık Âyânı Abdullah gösterilebilir. Halka karşı yaptığı zorbalık ve tahakkümler sonrasında izalesi emredilen Abdullah'ın emlâki arasında Edincik ve Erdek bölgelerindeki bağları da mevcuttur.³⁴²

Ağustos 1791 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'da Kapıdağ ve Marmara Adası'ndaki üzümcülükle uğraşan bazı gayrimüslimler ürettikleri şarabı İstanbul'a nakledip, satmak istemişlerdir. Önceden beri de vergilerini vererek aynı şekilde ticaretlerini yapmışlar fakat bir önceki sene 1790'da şarap satımı yasaklanmıştır ve ellerinde kalan mahsullerde telef olmuştur. Bu sebeple muhtaç duruma düşmüşler; borçlanmışlar, ellerindeki malları adı geçen yerlerde satamamışlar ve mahzende tutmuşlardır. O anda mallarının İstanbul'a nakledilmesi için yeterli imkânları olmamıştır. Şimdi ise “... şıralarından bir katre dahi ehl-i İslâm'a virmemek şartıyla Âsitâne'ye götürüb, yalnız ehl-i zimmet re'âyâya fûruht itmeleri” şartıyla üzümlerinin ve şaraplarının İstanbul'a nakledilmesine izin verilmiştir.³⁴³

³³⁹ Mehmed Hâşim, **İmâ-yı Törehât-ı Büldânân, Osmanlı Beldelerinin Töreleri**, Hzl.: Feridun M. Emecen, İlhan Şahin, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2022, s. 41.

³⁴⁰ Osman Ünlü, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Şarabın Erdek'te İcadı” **BANÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 4 (BCS 21 Özel Sayısı), 2021, s. 14.

³⁴¹ Uslu, a.g.t., s. 103.

³⁴² Nagata, **a.g.e.**, s. 33-34.

³⁴³ **BOA**, HAT 1387/55100, H. 29.12.1205 (M. 29 Ağustos 1791). 3. Selim belgenin üst tarafına kendi hattıyla şarap alım atımı ile ilgili şu notu eklemiştir: “*Vâkı'â Âsitâne'de olan re'âyânın elçiler misillü hamr almalarına bir nizâm virilmek lâzımdır. Zîrâ re'âyânın zahiresidir. Bunu patrikler ve hâhâmbaşı ile bir nizâmını söyleşüb, bu dahi bir râbîta tahtına girse hoş olur. Ve Âsitâne ve Boğaz içinde olan bağları bozub, re'âyâ kendi zahireleri'çün evlerine nakl ü ruhsat virile. Ancak bu vesîle ile ehl-i İslâm'a hamr satmaları lâzım gelür ise*

4.HAYVANCILIK

Bölgelerimizde hayvancılığın yapıldığına dair veriler mühimmelere işlenmiştir. Bunlar yalnızca tüketim amacıyla değil, üretimin yapıldığı tarlalarda, günlük işlerde kullanılmıştır. Mihaliç ve Kirmastı arasında akan Başgirdek Suyu'nun mecrasından saparak taşması sebebiyle bazı tarım alanları bozulmuş, hayvanlar telef olmuştur. Bu suyun tekrar eski güzergâhına sokulması için Edincik Kadısı'na Mart 1604 tarihinde hüküm gönderilmiştir. Hükümde Edincik dâhil bazı yerlerden birer gurus günlükle yedi yaşından büyük erkek, alet edevatın taşınması için at ve atlar için de arpa ve ot talep edilmiştir. Ayrıca bu iş için kimden ne kadar para ve hayvan alındığı bir deftere kaydedilmesi istenmiştir.³⁴⁴ Bununla birlikte bölgelere bağlı kaza ve nahiyelerde çiftlikler, meralar sürekli olarak asker veya sivil kökenli eşkıyaların baskınına uğramıştır. Aydıncık Kadısı dâhil birkaç kadı ve Yeniçeri Serdarı Hasan'a Mart 1610'da gönderilen bir hükümde, Türk Habip, Türk oğlu Dizdar ve daha birkaç yeniçeri Göğercinlik Nahiyesi'ne bağlı Tahir Köyü'nde yeniçeri kâtibi olan Mehmed'in ağılını basarak ateşe vermiş ve hayvanlarının telefine neden olmuşlardır. Ayrıca civar köyler halkının da ağıllarına baskın vermiş, koyun ve kuzularını gasp etmişlerdir. Yeniçeri Serdarı'ndan bu kişilerin yakalanması, hayvanlarından olanların zararlarının tazmin edilmesi istenmiştir.³⁴⁵ Kayıtlardan ortaya çıkan bilgilere göre bölgelerden keçi yünü talebi de olmuştur. Bunlar genelde askerî ihtiyaçlar olduğu gibi İstanbul'da herhangi bir iş için de kullanılmıştır. Kayıtlarda keçi yünüyle uğraşanlar "kıl dokuyan, dokumacı" anlamlarına gelen 'mûytâb' şeklinde geçmektedir.³⁴⁶ Nisan 1605 tarihinde Manyas, Aydıncık ve diğer kadılara gönderilen hüküm gereği Yeniçeri Ocağı için lâzım olan keçi yününün Yeniçeri Ağalarından Hüseyin'e teslim edilmesi istenmiştir. Hüseyin'den emredilenin dışında yün alması men edilmiştir.³⁴⁷

sonra idenleri katl iderim. Ve patrikler cevaba kâdir olamaz. Ve sen dahi bunun güzel nizâma rabt itmesine dikkat eylesün."

³⁴⁴ Demir, "75 Numaralı Mühimme Defteri...", s. 51-52.

³⁴⁵ BOA., MD., 79/593, H. 19 Zilhicce 1018 (M. 15 Mart 1610), s. 239.

³⁴⁶ 1578-1590 Osmanlı-Safevî Savaşları için belirlenen kazalardan istenenler arasında 2 mûytâb vardır. BOA., MD., No. 35/590, s. 236.; Osmanlı Devleti'nin 1578 yılındaki Doğu seferleri için de 2 mûytâb istenmiştir. BOA., MD., No. 63/5, s. 4.; Saray ahırlarında çalışanlar arasında da mûytâblar vardır. BOA., MAD.d., No: 6741.

³⁴⁷ Demir, "75 Numaralı Mühimme Defteri...", s. 75.

1593-1606 yılları arasında Avusturya ile yapılacak seferler için birçok yerden et ve tahıl ürünleri talep edilmiştir. Mayıs 1605 tarihinde hâlâ seferde olan askerler için Marmara Adası'ndan arpa, ekmek, yağın yanında 100 de koyun istenmiştir.³⁴⁸ Yukarıda geçtiği üzere keçi kılı bu sefer Topkapı Sarayı'ndaki bahçelerindeki mirî atlar için istenmiştir. Nisan 1610 tarihli hükümde Manyas, Gönen ve Edincik kadılarından eskiden beri toplanagelen keçi kıllarının şimdi dahi toplanıp başkente gönderilmesi emredilmiştir.³⁴⁹

Üsküdar Kazası'na bağlı Manyas Nahiyesi'nde yaşayan Hasan Usta Divan'a bulunduğu şikâyetle birkaç kişiden toplamda 4950 akçe değerinde iki öküz alacağı vardır. Ayrıca 10000 akçe civarında da para alacağını istediği hâlde vermemişlerdir. Kocaeli Sancakbeyi'ne, Üsküdar Mollası'na ve İznikmid Kadısı'na gönderilen Ekim 1664 tarihli hükümde bu alacak verecek konusunun kanuna uygun bir şekilde hâlli istenmiştir.³⁵⁰

Bursa Kadısı'na gönderilen Mart 1690 tarihli hükümde Edincik ve Mihaliç bölgelerinde halkın kürk, kürek, saat, yüzlerce kuruşluk para, tüfek, kılıç gibi eşyaların yanın yağız at, doru tay gibi mallarını çalan eşkıyaların hakkından gelinmesi (idam edilmesi) ve gasp ettikleri malların ve hayvanların sahiplerine iadesi emredilmiştir.³⁵¹ 1694 senesinde Manyas, Gönen, Edincik, Kirmastı ve Mihaliç kazalarının avarız bedelinden olan tavuk tayinatı paralarının (vergilerinin) toplanması için Hacı Halil görevlendirilmiş ve ondan sağ salim bu paranın başkente ulaştırması emredilmiştir.³⁵²

Aydıncık, Erdek, Kapıdağ kadılarına ve bölgede görevlendirilmiş olan Mir-âhûr-ı Sâni Feyzullah'a gönderilen Nisan 1770 tarihli bir kayıta vaktiyle Aydıncık Âyânı olan Abdullah'ın ölmesiyle geride birçok emvâl ve emlâki kalmıştır. Bu mallar arasında birçok hayvan da vardır. Belgeye göre Abdullah'ın hayvanları arasında at, beygir, kısırak, tay, koyun, kuzu, susıgırı, karasığır, malak, buzağı, inek, tosun ve mandalar vardır.³⁵³ Âyân

³⁴⁸ Gökçe, **a.g.e.**, s. 87.

³⁴⁹ **BOA**, MD., 79/358, 2 Safer 1019 (M. 26 Nisan 1610), s. 144.

³⁵⁰ Alan, **a.g.t.**, s. 49.

³⁵¹ Reşat Çelik, "99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirme (1-90), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi S.B.E.**, Bitlis, 2015, s. 232-233.

³⁵² Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 234.

³⁵³ **BOA**, D.BŞM.MHF., 53/52, H. 29 Zilhicce 1183 (M. 18 Nisan 1770).

olduğu dönemlerde reayaya türlü zulüm ve şenaati dokunmuş, yine türlü desiselerle halkın malını gasp etmiş olan müteveffa Abdullah'ın malları değerlendirilmiş ve müzayede usulü halka satılmak istenmiştir. Geriye kalan mal ve nakitlerin İstanbul'a hazineye gönderilmesi talep edilmiştir.³⁵⁴

6.DOĞAL KAYNAKLAR

Kapıdağ Yarımadası ve çevresindeki orman ve madenler devlet için önemli kullanım yerleri olmuştur. Belli başlı varlıklarıyla ön plâna çıkan yerler olduğunu o ürüne duyulan ihtiyaçtan ve özellikle istenen bölgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin Marmara Adası mermer ve benzeri bir kaynağa sahiptir.³⁵⁵ Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Marmara Adası'ndan çıkarılan mermer ve taşlar Akdeniz ülkelerine de ihraç edilmiştir. Marmara Adası'nın mermeri ülke çapındaki taş ustaları tarafından daha makul görülmüş, hatta İstendil Adası (Tinos)'ndan çıkan beyaz mermerleri meşhur olmasına karşın bu sebeple tercih edilmemiştir.³⁵⁶ Ayrıca Kapıdağ Yarımadası'ndan çıkarılan granit taşları İstanbul ve civarındaki birçok bölgede kullanılmıştır. Yalnızca doğal taşlar değil bölgedeki ormanlardan da büyük ölçüde istifade edilmiştir.

Robert Mantran'ın aktardığına göre İstanbul'dan malzemeler arasında Kapıdağ, Edremit ve Limni'den reçineli kereste; yalnızca Kapıdağ'dan zift ve reçineli odun da vardır.³⁵⁷ Ayrıca Hezarfen Hüseyin Efendi Matbah-ı Âmire için Marmara Adası ve Kapıdağ'dan 42 bin adet odun temin edildiğini belirtmektedir.³⁵⁸ İdris Bostan, 1657, 1677, 1683, 1690 ve 1696 yıllarında Edincik, Gönen, Manyas'tan ocaklık kerestelerin akçe bazından tutarlarını vermiştir.³⁵⁹ Buna göre yıl sırasıyla bu tutarlar: Edincik'ten beş yılda

³⁵⁴ BOA, C. ML., 596/24575, H. 12 Ramazan 1198 (M. 30 Temmuz 1784).

³⁵⁵ Bandırma'dan da İstanbul'a mermer ihraç edildiği bazı kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Mantran, a.g.e., C. I, s. 197.

³⁵⁶ Mehmed Hâşim, a.g.e., s. 42.

³⁵⁷ Mantran, a.g.e., C. I, s. 196-197, 298.

³⁵⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi (1998) *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Hzl.: Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 66.

³⁵⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 113.

25'er bin; Gönen'den 24'er bin, Manyas'tan da 28'er bin akçedir. Fakat aynı zamanda mühimme defterlerinde bölgeden tuz ihracının yapıldığını da görmekteyiz.³⁶⁰

Yukarıda bahsedildiği üzere 1613 yılında Öküz Mehmet Paşa'nın Akdeniz Seferi için kadirga inşa edilmesi lâzım gelmiştir. İnşada kullanılacak çam kerestelerinin geciktirilmeden Tersane'ye ulaştırılması için Manyas, Gönen, Edincik de dâhil birkaç kazanın kadılarına hüküm gönderilmiştir.³⁶¹ Yine yukarıda adı geçen Valide Sultan Camiî için mermer ve taşla birlikte caminin bazı bölümleri için kereste lâzım olmuştur. Keresteyi getirecek gemilerin nakliye işlemi bitene kadar başka bir iş almaması emredilmiştir.³⁶² İnşa faaliyetlerinde özellikle Marmara Adası her devirde mühimme defterlerinde sıkça işlenmiştir. Ekim 1664 tarihli hükümde Eminönü Yenicamiî'nin yapımı için lâzım olan mermer ve taşların Marmara Adası'ndan Nikolaki Reis'in gemileriyle getirilmesi emredilmiş ve bu sebeple gemilerine başka bir iş gördürülmemesi emredilmiştir.³⁶³

Bölge ormanlık bir alana da sahip olduğundan odun ve kereste nevi mahsüller Bandırma ve civarından tedarik edilmiştir. Marmara Bölgesi'nden tedarik edilen odunların İstanbul'un ihtiyacını karşılamak adına dışarıya ihracı yasaklanarak, tekel altına alındığı görülmüştür.³⁶⁴ Odun ve keresteler bina benzeri yapılar için kullanılırken, özellikle donanma için daha önemli bir ihtiyaç malzemesi olmuştur. Bu odun ve keresteler Bandırma ve Karacabey'e sınırı olan Karadağ'dan temin edilmiştir. Ekim 1664 tarihinde Galata Mollası'na yollanan hükümde, Kapıdağ Nahiyesi Naibi Mustafa'nın şikâyeti üzerine bölgede Karadağ isimli bir dağ olduğunu görmekteyiz.³⁶⁵

Ayasofya Camiî'nin kütüphanesinin yenilenmesi için Aralık 1739 tarihinde cami imamı El-Hac Ali'nin isteğiyle yine Marmara Adası'ndan mermer talep edilmiştir.³⁶⁶ Yine Ayasofya Camiî'ne bitişik olan binaların ve kütüphane-i hümayunun hamamının inşası için

³⁶⁰ BOA, MD., 79/47, H. 26 Safer 1019 (M. 20 Mayıs 1610), s. 71.

³⁶¹ BOA, MD., 81/523, H. 27 Şaban 1022 (M. 12 Ekim 1613), s. 597.

³⁶² Alan, a.g.t., s. 35.

³⁶³ Alan, a.g.t., s. 35.

³⁶⁴ İnalçık, "Nüfus ve İaşe", s. 124.

³⁶⁵ Alan, a.g.t., s. 42.

³⁶⁶ Nalci, a.g.t., s. 116.

Nisan 1740 tarihinde tekrar mermer talep edilmiştir. Hamamın belli başlı yerleri için (direk, başlık, şadırvan, vs.) belirlenen ölçülerde sipariş edilen mermerlerin Marmara Adası'nda yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.³⁶⁷ Sadrazamın ikamet ettiği yer olarak da kullanılan Çırağan Yalısı'nın tamiri için lâzım olan mermer İstanbul'da bulunmadığı için Marmara naip ve subaşısına Mart 1740 tarihinde ferman gönderilmiştir. Muhtaç olunan mermerin ücretleri mukabilinde İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.³⁶⁸ Çırağan Yalısı ile birlikte Topkapı Sarayı'ndaki bazı binaların tamir ve inşası için gerekli mermerlerin Marmara Adası'nda kestirilip, tayin edilen mübaşir eliyle İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.³⁶⁹ İstanbul'da muhtelif işler için kullanılacak mermerin yanında bir de uygun boyutlarda taş sipariş edilmiştir. Bu taşların 15 tane taş gemisine yüklenip İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.³⁷⁰

7. VERGİLER

7.1. Gümrük Vergisi

Daha çok Marmara Denizi'ndeki ticaret ile ön plana çıkan Kapıdağ Yarımadası, Bandırma ve çevresi, ticaret yollarına daha kolay ulaşım ve adapte olmuştur. Anadolu ticaretini İstanbul'a bağlayan kesişim noktalarından olan Bandırma ve civarındaki iskeleler sayesinde ekonomik hayat canlılık kazanmıştır. Osmanlı Devleti de tüccarların haklarını korumak ve aynı zamanda ticaretten de gelir elde etmek için birtakım vergiler yürürlüğe koymuştur. Gümrük vergileri bu anlamda en çok gelir sağlayan vergilerden olmuştur. Bir devleti vergilerin ayakta tuttuğu düşünüldüğünde, aksi bir durumun olmaması adına Osmanlı Devleti, bu yöndeki denetimlerini; usulsüzlük, kaçakçılık, vergi kaçırma gibi olumsuz durumları en aza indirmeye çalışmıştır. Vergiler ise eyaletin, sancağın vs. maddî durumuna toplanmış ve ona göre kanunnameler çıkarılmıştır.³⁷¹

³⁶⁷ Nalci, a.g.t., s. 245.

³⁶⁸ Nalci, a.g.t., s. 221.

³⁶⁹ Nalci, a.g.t., 224.

³⁷⁰ Medine Sevice, **147 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (Sayfa Aralığı 311-467)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi S.B.E., Bingöl, 2022, s. 273.

³⁷¹ Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, C. 5, S. 2, 1947, s. 190-191.

Ticaret yapanların belli bir güzergâhları ve uğramaları gereken noktalar vardır. Mayıs 1692 tarihinde Bursa Kadısı'na gönderilen hükümde, Müslüman ve gayrimüslim tüccarlar eskiden beri Mudanya İskelesi'ne uğrayıp, vergilerini ödemiş ve buna dair de resmî bir onay belgesi (edâ tezkeresi) alarak yollarına devam etmişlerdir. Ancak bazı kişiler kanunla sabit bu duruma aykırı olarak vergi vermemek için Mudanya İskelesi'ne uğramayıp, karadan Bandırma ve Mihaliç üzerinden Rumeli taraflarına mal getirmeye çalışmışlardır. Bursa Kadısı'ndan bu kişilerin buldurulması, kanunun hatırlatılması ve eski güzergâh üzere Mudanya İskelesi'ne gidip, gümrük vergilerini ödeyerek ticaretlerine devam etmelerini hatırlatması istenmiştir.³⁷²

Vergileri toplayan kişilerin ehl-i örften olmasına ve onların da bu vergileri toplarken usulsüzlük yapmamaları hususunda uyarılmışlardır. Erdek Karyesi subaşı olan Mustafa kendisine gümrük adıyla para verilmezse gemilere mal yüklemeyeceğini söylemiştir. Temmuz 1715 tarihinde Taşöz Kadısı'na bu durumu çözmesi için hüküm gönderilmiştir.³⁷³ Aralık 1715 tarihli başka bir hükümde ise yine Erdek'te yaşayan Hacı Hasan oğlu Kara Ahmet isimli bir eşkıyanın gümrük vergisi verilmesinde çıkardığı zorluk konu edilmiştir. Kara Ahmet daha önce hapis ve kalebent cezalarına çarptırılmış olmasına rağmen bozgunculuktan geri kalmamıştır. Bu seferde zimmî gemi kaptanlarının kendi himayesinde olduğunu söyleyerek gümrük vergisi vermemede diretmiştir. Aydınçık Naibi ve Hüdavendigâr Sancağı müteselliminden bu kişi ve ona yardım edenlerin buldurulup, mahkeme edilmesi emredilmiştir.³⁷⁴

7.2.Öşür Vergisi

Osmanlı Devleti, köylüsünden onlara verdikleri arazinin devamlı olarak ekilmesini, boş bırakmamasını isterken, buna bağlı ödeyeceği vergileri de belirlemiştir. Köylü de işlediği toprağın kirası olarak öşür adıyla oranın sipahisine vergisini ödemiştir. Öşür toprağa bağlı bir vergi olduğundan bağ, sebze gibi ürünlerden vergi talep edilmiştir.³⁷⁵ Manyas Naibi'ne

³⁷² Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 109.

³⁷³ Uslu, **a.g.t.**, s. 103.

³⁷⁴ Uslu, **a.g.t.**, s. 62.

³⁷⁵ Ahmet Tabakoğlu, “Öşür, Osmanlılar”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 34, İstanbul, 2007, s. 100.

gönderilen Mayıs 1675 tarihli hükümde, Manyas'ta yaşayan Süngüoğlu İbrahim ve Mehmed isimli iki kişi dört seneden beri ziraatla uğraştıkları hâlde öşür vergisini ödememişlerdir. Naipten İbrahim ve Mehmed'i bulup, vergiyi tahsil etmesi istenmiştir.³⁷⁶

7.3.Cizye Vergisi

Cizye genelde gayrimüslim ve zımmî statüsünde bulunanların ellerinde tuttuklar topraklar için ödedikleri vergidir. Bu vergileri Müslüman olanlar da verdiği gibi toplanmasını kadılar yapmışlardır.³⁷⁷ Vergilerin toplanması esnasında hiçbir şekilde kanuna aykırı bir işlem yapılması yasaklanmıştır. Mayıs 1678 tarihinde Üsküdar Kadısı'na gönderilen hükümde, Şehzade Sultan Mehmet Han Camiî ve vakfına bağlı topraklardan olan Marmara Adası'ndaki kethüdalar Müslüman ve gayrimüslim halktan kanuna aykırı olarak köy başına 60'şar akçe toplamışlardır. Ayrıca cizyeleri karşılığında odunlarını hazine için almışlar ve yine kanuna aykırı cizye başına 600 akçe almak istemişlerdir. Marmara Adası'ndaki kethüdarlardan bu aykırılıklarından vazgeçmeleri emredilmiştir.³⁷⁸ Zımmîler cizyelerini ödedikten sonra kendilerine ödediklerine dair resmî bir kâğıt vermişlerdir. Bunlara statülerine göre yani zenginlik durumlarına göre "âlâ, evsât ve ednâ" adı verilen cizye kâpıtları verilmiştir. Yine Marmara Adası'ndaki bazı gayrimüslimlerin daha düşük cizye ödemek için aldıkları birtakım evrakta sahteciliğe yeltenmişlerdir. Zengin olanlar daha düşük vergi ödemek için kâğıtlarını evsât ya da ednâ olarak göstermeye çalışmışlardır. Marmara'ya bağlı Avlonya Karyesi'nde de aynı durum söz konusu olunca, bu kişilerin tespit edilmesi ve yaptıkları sebebiyle de kürek cezası verilmesi için Mart 1691 yılında Galata Kadısı, İstanbul'daki Bostancıbaşı ve Tersane Emini'ne ferman gönderilmiştir.³⁷⁹

8.ORDU İÇİN MÜHİMMAT VE ERZAK TEDARİKİ

Osmanlı Devleti idaresindeki Eflak, Boğdan ve Erdel'de yaşanan 1593 yılında başlayan karışıklıklar, sınırlarda yaşanan çatışmalar ve Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın tazyikiyle Avusturya ile savaşa girilmiştir. Her ne kadar 1596 Haçova Meydan Savaşı'nda

³⁷⁶ Mercimek, a.g.t. s. 113.

³⁷⁷ Halil İnalçık, "Cizye, Osmanlılar", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 45.

³⁷⁸ Mercimek, a.g.t., s. 97.

³⁷⁹ BOA, MD., 102/155, H. 29 Zilhicce 1102 (M. 23 Eylül 1691), s. 39.

bir zafer kazanılsa da 1606 yılında sonlanacak bu savaşlardan ne Avusturya ne de Osmanlı Devleti beklediğini alabilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca Celâlî İsyanları'nın başlangıcını da bu savaştan kaçan askerler teşkil etmiştir. Gerçekleşen savaşlar için asker, erzak ve mühimmat ihtiyacının giderilmesi için birçok bölgeye hükümler gönderilmiştir. Bu bölgeler arasında olan Galata ve Marmara Adası'ndan şa'ir (arpa) değeri 1000, 100 koyun, 10000 ekmek ve yağ istenmiştir. Ayrıca diğer yerlerden 1100 kile arpa ve 1000 akçe ekmek, 100 adet koyun ve yeteri kadar da odunun belirlenecek menzillerde toplanması emredilmiştir.³⁸⁰

Kaptanıderya Yusuf Paşa Girit'e çıkarak 1654 yılında Hanya'yı ele geçirmiş, oldukça uzun süren savaşlar sonunda, Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın dirayet ve riyasetiyle 1669'da Girit fethedilmiştir. Daha sonraki mücadelelerde Venedik, kaybettiği yerleri geri almak için Girit'e de saldırılarda bulunmuştur. Ağustos 1692 tarihinde Hanya'yı kuşatan Venedik, Fındık Mehmet Paşa başarılı savunmasıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu muhasara sırasında bölgedeki fırkateler³⁸¹ için 400 fırkate küreği lâzım olmuştur. Tersane-i Amire'den Hacı İbrahim isimli birinin gemisine yüklenen bu kürekler Marmara Adası yakınlarında şiddetli fırtına sebebiyle gemi batmış ve Şarköy³⁸² sahillerine ulaşmıştır. Gelibolu Naibi'ne yollanan hükümde bu küreklerin Şarköy ve civar yerlerden toplanıp, Hanya Kalesi'ne gönderilmek üzere hazır etmesi istenmiştir.³⁸³

1695 yılında Sakız Adası'nın geri alınması için asker toplama işlemlerinin yanı sıra Osmanlı ordusuna lâzım olan mühimmat ve erzakın da gecikmeden belirlenen yerlere ulaştırılması istenmiştir. Boğazhisarı (Rumeli Hisarı) Muhafızı ve dizdarına gönderilen Nisan 1695 tarihli hükümde Bandırma'da Cem Sultan Vakfı'nın mahsülü olan buğday ile ilgilidir. Buna göre elde edilen 1400 kile buğdayın satılmayıp, Bandırma'da anbarlarda muhafaza edilmesi ve daha sonra gemilerle Sakız Adası'ndaki Osmanlı ordusuna

³⁸⁰ Serpil Gökçe, "77 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Hükümlerin Özeti (1-370)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi S.B.E.**, Ağrı, 2019, s. 85-87.

³⁸¹ Osmanlı Devleti'nin daha çok nehir donanmasında kullandığı 10-17 çift kürek veya yelkenli, uzun, dar ve süratli teknelerine verilen isim. Savaşlarda büyük gemileri çekme, haberleşme ve gözetleme gibi bazı görevlerde kullanılırdı.

³⁸² Bugün Tekirdağ'a bağı bir ilçe.

³⁸³ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 128.

gönderilmesi emredilmiştir.³⁸⁴ Yine Mısır'da çiftçilik yapan Mustafa Reis, Mısır'dan İstanbul'a kendi gemisi ile buğday getirmiş ve satmıştır. Daha sonra Mısır'a yola çıkarken Edincik İskelesi'ne uğrayarak yine zahire satın almış ve gemisine yükleyerek Sakız Adası'ndaki orduya getirmek üzere yola çıkmıştır.³⁸⁵

Ahmet Reis isimli bir gemi kaptanı da Edincik İskelesi'nden gemisini yüklediği 1000 kile buğdayı Sakız Adası'na naklederken, emir gereği boğaz hisarları ve iskelelerde kimsenin kendisine engel olmaması emredilmiştir.³⁸⁶ Sakız Adası için yalnızca erzak değil aynı zamanda işe yarar kayık ve gemiler lâzım olmuştur. Hassa Bostancıbaşı Ali kayık ve gemileri verenlerin isimleri ve vaziyetlerini imzalı bir deftere kaydetmiştir. Marmara Adası ve Bandırma Nahiyesi Naibi'nden de bu minval üzere büyüklü küçüklü kayık ve gemi istenmiştir. Bunların “... *mükemmel donatdırup...*” savaşıır duruma getirilmesi emredilmiştir.³⁸⁷

³⁸⁴ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 297.

³⁸⁵ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 296.

³⁸⁶ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 283.

³⁸⁷ Gök-Kırca, **a.g.e.**, s. 275, 276.

SONUÇ

Bu çalışmada mühimme defterlerini esas alan ve çoğu yüksek lisans ve doktora tezi olarak ortaya koyan seksene yakın defterdeki hükümler incelenmiştir. Yüzyılın her döneminde Kapıdağ, Bandırma ve diğer bölgelerle ilgili hükümlere rastlamak mümkün olmuştur. Bölgenin ticarî yönünün ağır basması ve İstanbul'a yakınlığı sebebiyle verilen hükümler de buna göre şekillenmiştir. Mühimme defterleri bu konuda bilgileri içerdiğinden Kapıdağ, Bandırma ve adı geçen bölgelerin bu yönlerinin aydınlatılmasında önem arz etmiştir.

Kapıdağ ve çevresinin pre-historik (öntarih) devirlerinden itibaren Türk hâkimiyetine kadar sürecine bakıldığında bir kent devleti olan Kapıdağ'ın Mysia olarak adlandırılan bölgede ticarî anlamda ön plâna çıktığını görmekteyiz. Bu durum bölgede yaşanan herhangi bir siyasî olayda bu kent idaresinin görüşünün alınması (örneğin Perslere karşı kurulacak bir birlik), ticarî faaliyetlere katılım konusu gibi farklı konularda Kyzikos kenti söz sahibi olmuştur. Burada üzerinde durulan esas mevzu Kapıdağ'ın birçok egemen ulusun başka bir bölgeye karşı bir üs olarak kullanılmasıdır. Örneğin Araplar'ın İstanbul Kuşatması sırasında bir karargâh görevi görmüştür. Daha sonra Türk hâkimiyetinde Karesi Beyliği'nin belki doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu bölgede etkileri görülmüştür. Osmanlı Beyliği'nin hâkim olup, buradan Rumeli'ye geçişi (Çimpe Kalesi'nin alınması) harekâtının Kapıdağ'dan ve Edincik bölgesinden bahsedilmiştir. Daha sonra bölgenin coğrafi özellikleri konu edinilmiştir. Tezimize kaynaklık eden bilhassa Mühimme Defterleri bölgenin sosyo-ekonomik durumunu görmemizde ön plâna çıkmaktadır. Avarız Defterleri ise nüfus verilerini incelemede kullanılmıştır. Birçok mühimme, ahkâm, avarız defterlerinin konu edinildiği yüksek lisans ve doktora tezlerinde Kapıdağ ve diğer bölgeleri ilgilendiren hususlar tezde kullanılmıştır.

Birinci bölümde Sosyal Yapı başlığı altında çevrenin nüfus verilerinin takibinde Mevkufat (MKF) ve Maliyeden Müdevver (MAD) kayıtlarına bakılmıştır. Burada bu iki arşiv kaynağına bakılarak tam bir sayı elde etmekten ziyade Rum ve Müslümanların yaşadığı yerler görülmektedir. Türkler öncesi dönemde Rum kökenli insanlar Marmara Adası, Erdek,

Bandırma gibi birçok bölgede yoğunlukla yerleşmişlerdir. Sonraki dönemlerde de yerlerini ve sayı üstünlüklerini muhafaza etmişlerdir. Bu sebeple Müslümanların nüfusu oldukça azınlık olarak görülmektedir. Gayrimüslim nüfusun yoğun olmasında birçok sebep olduğu gibi en başta ticaret gelmektedir. Belgelerden anlaşıldığı üzere Marmara Denizi'ndeki ticarete çoğunlukla gemi kaptanları, şarap ve üzüm tüccarları vs. gayrimüslim tebaadan oluşan kişilerdi. Hemen belirtmek gerekir ki gayrimüslimlerin bu sayı üstünlüğünü ve Türk nüfusunun azlığını daha da belirgin hâle getirecek kaynaklar kısıtlıdır. Bu kaynak yetersizliği de bazı köylerde Türk nüfusunun hiç olmamasına delil gösterilebilir. Ayrıca bu bölümde ehl-i örf denilen memurlar, sivil veya asker kökenli kişiler halkın her türlü malına, ırz ve namusuna tecavüzden geri kalmadıklarını görmekteyiz. Duraklama devrinde Osmanlı Devleti, başta askerî yapı olmak üzere birçok alanda bozulmaya başlamıştır. İdarî alandaki bozulmalar taşrada da kendisini göstermiştir. Bunu kadı, subaşı, naip gibi kaza görevlilerinin halk üstünde kurdukları baskının kayıtlara yansımından anlamaktayız. Devlet her koşulda tedbirini almaya çalışarak, halkın yaşamlarını savunmaya, haklarını korumaya çalışmıştır. İdarî memurların yaptıkları birtakım zorbalıklar karşısında önce ikaz, eğer bu işe yaramazsa yargılanarak cezalarının infaz edilmesi istenilmiştir. Özellikle 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı esnasında yeniçeri ve kapıkullarından sefere iştirak etmeyen, kaçanların Anadolu'da Celâlî İsyanları'nı başlatması bozulmanın boyutlarını ve sonuçlarını görmemize imkân vermiştir. Seferden kaçan ve "levend" olarak adlandırılan bu kişiler, Anadolu'da büyük bir başıbozuk ordusu teşkil etmiş; halkın malına, mülküne, ırzına, canına kastetmişlerdir. Osmanlı merkezi bu konuda ilk zamanlarda yetersiz kalsa da bilhassa Kuyucu Murat Paşa'nın büyük gayretleriyle isyanlar bastırılmıştır. İşte bu isyanları mühimme defterlerinden ve diğer arşiv kayıtlarından takip etmek mümkündür. Neticede Anadolu'daki köylerin boşalması, arazilerin boş kalması hem nüfus azalmasına hem de üretimin düşmesine sebebiyet vermiştir. Kapıdağ ve çevresinde görevli yeniçerilerin yol kesme, mal gasp etme gibi şenaatlerini görmekteyiz. Bir de askerlere diğer kaza yöneticileri de destek verince taşradaki devlet otoritesi oldukça zayıflamıştır. Bu durumdan yalnızca Türklerin değil gayrimüslimlerin de etkilendiği kaynaklara geçmiştir. Bütün eşkıyalık faaliyetlerinin şehir merkezlerine yönelik göçleri artırdığı da diğer bir sonuçtur.

İdarî Yapı kısmında Kapıdağ, Bandırma ve adı geçen diğer bölgelerin hangi eyalet, sancak veya kazaya bağlı oldukları üzerinde durulmuştur. Galata Kadılığı'nın sınırları yalnızca İstanbul'u değil görüldüğü üzere Marmara'nın güneyindeki kısımları da ihata etmiştir. Kapıdağ antik dönemlerde başlı başına bir kent devleti iken Osmanlı hâkimiyetinde Galata Kazası'na bağlı bir nahiye olmuştur. Bandırma ve civarı da bu kazaya bağlı birer köy statüsündeydiler. Tabi tezimizi konu alan bölgelerin o zamanlar hangi idarî birime bağlı olduğunu tam olarak tespit etmek güçleşmiştir. Bunda ara ara değişen sancakları sınırları, statülerin değişmesi etkili olmuştur.

Ekonomik Yapı kısmında ise Anadolu'nun Marmara ve Karadeniz'e açılan ticaret kapılarından olan Bandırma başta olmak üzere bölgedeki diğer limanların/iskelelerin öneminden bahsedilmiştir. Sefer zamanlarında erzak tedariki için seçilen noktalardan biri de Bandırma İskeleyi olmuştur. Bunun dışında Edincik ve Kapıdağ'daki birçok liman faal bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca incelenen bölgelerin doğal zenginliklerinin İstanbul'a ulaştırılması hakkındaki hükümler de değerlendirilmiştir. Her bölge kendine has ürünleriyle tedarik veya destek zincirinde yer edinmiştir. Örneğin Antik çağlardan beri mermer zenginliğini muhafaza eden Marmara Adası, İstanbul'daki birçok yapının kaynaklığını yapmıştır. Aynı şekilde Kapıdağ Yarımadası da granit zenginliğiyle öne çıkmıştır. Hayvancılık, Bağcılık gibi birçok alanda yöre halkı üretimlerini sürdürmüşlerdir. Tabi bağ ve bahçeye dayalı üzüm ve şarap ticareti gayrimüslim tebaa tarafından yapılmaktaydı. Fakat görüldüğü üzere gayrimüslimlerin şarap ticaretini asla Müslümanların yoğun yaşadığı yerlerde yapmalarına izin verilmemiş, yasaklar yürürlüğe konulmuştur. Hükümler incelendiğinde görülmüştür ki yalnızca Osmanlı tebaası olanlar ticaret yapmamış, Avrupalı tüccarlarında Bandırma'da tacirlik yapmışlardır. Örneğin İngiliz elçisinin erzak nakli için Bandırma'ya ticaret gemisi yolladığı mühimme kayıtlarına geçmiştir.

Bütün bilgiler ışığında çalışmamız bir açığı kapatma düşüncesiyle, Osmanlı Devleti'nin birçok konuda karşı karşıya kaldığı sorunların bilhassa Kapıdağ, Bandırma ve çevresini sosyo-ekonomik yapısının mühimme kayıtları başta olmak üzere arşiv kaynaklarına nasıl yansıdığını görmede ve değerlendirmede yardımcı olacaktır. Ayrıca bir açığı kapatma

düşüncesinin yanı sıra eksikliklerin tespiti hususunda da müdekkiklerin mutedil eleştirilerine zemin hazırlayacaktır.

EKLER

Ek 1: İncelenen Mühimmelerdeki Özel İsimler ve Durumları

Kişi Adı ve Lâkap	Belge Adı	İdarî veya Sosyal Durumu	Kayıtlara Ne Şekilde Geçtiği	Yılı
Muhammed	75 No'lu Mühimme	Edincik Kadısı	Başgirdek Suyu'nun değişen yerini tekrar eski yatağına döndürülmesi	Mart 1604
Sunguroğlu Mustafa	75 No'lu Mühimme	Edincik sakini	Adam öldürme, ev basma vb. suçlara karışması sonucu yargılanması	Mart 1605
Mevlânâ Mehmet	75 No'lu Mühimme	Edincik Müftüsü	Ahaliyi rahatsız eden yeniçerilerin ortadan kaldırılması	Nisan-Mayıs 1605
Oruç Sefer	75 No'lu Mühimme	Edincik'te günlük 10 akçe ücret alan ve 46. Cemaat'ten olan yeniçeri	Bölgede halka karşı soygun ve adam öldürme girişimleri	Nisan-Mayıs 1605
Türk Habipoğlu, Dizdaroğlu, Mustafa, Arslan, Sefer, Kara Ali, Karabaş	79 No'lu Mühimme	49., 38., Cemaat'ten olan Yeniçeriler	Halkın mal ve paralarını gasp etme, yakıp yıkma	Mart 1610
Mehmet	79 No'lu Mühimme	Yeniçeri Kâtibi	Mallarının gasp olması	Mart 1610
Kapıcı Mahmut	81 No'lu Mühimme	Eşkıya	Manyas halkına zorbalık yapması, Yeniçeri	Ekim 1613

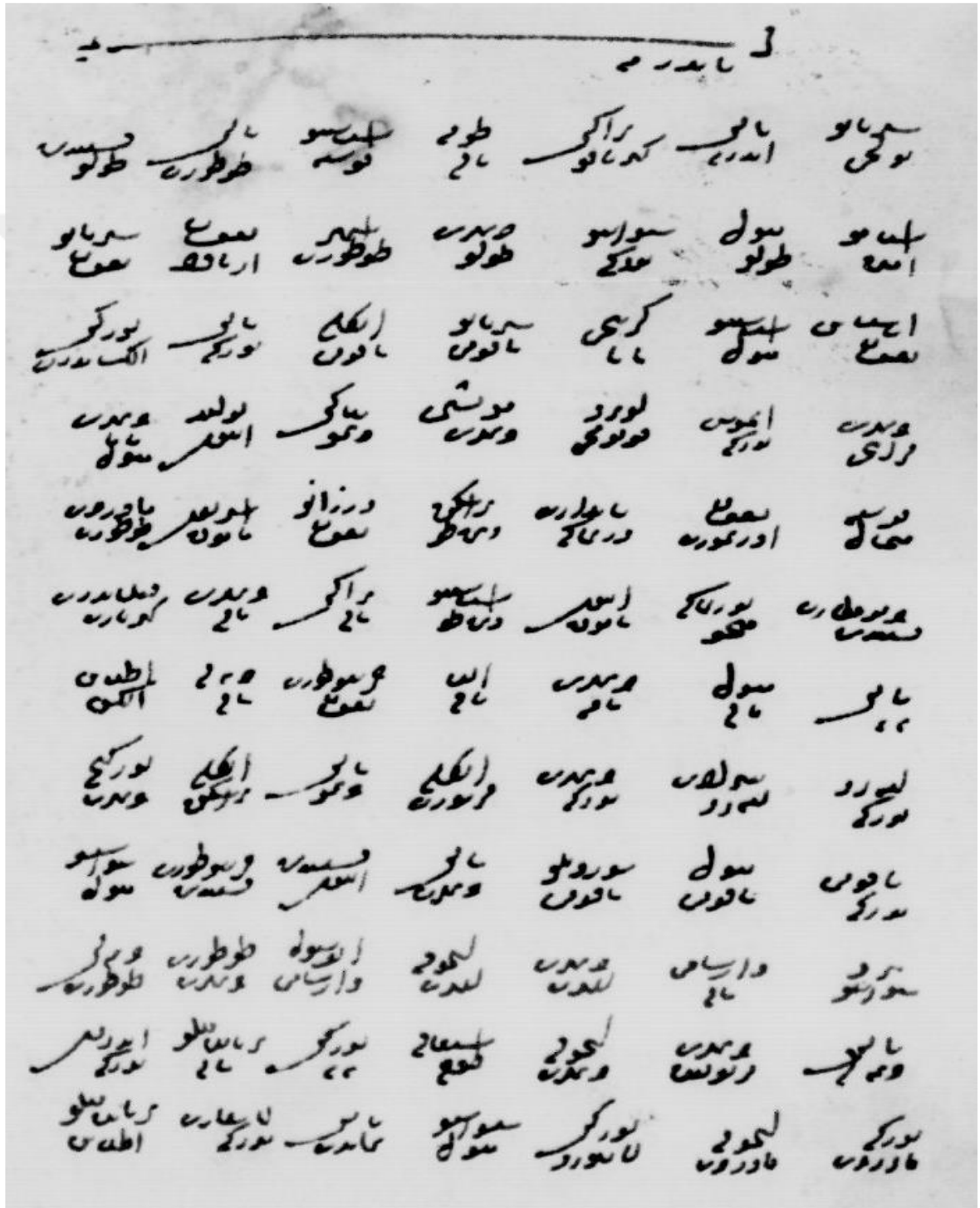
			Musli'yi öldürmesi	
Hoca Süleyman	84 No'lu Mühimme	Manyas sakini	Malını gasp eden Hüseyin isimli zorbayı şikâyeti	Nisan 1620
Manol oğlu Hamasto	90 No'lu Mühimme	Zimmî	Babası Manol'un öldürülmesi üzerine şikâyet	Şubat 1646
Mehmet	91 No'lu Mühimme	Manyas Kadısı	Halkın üstüne arpa, odun ve saman yükümlülüğü getirmesi	Ocak 1647
Mustafa	92 No'lu Mühimme	Edincik sakini	Mimarbaşı Mustafa'nın Edincikli Mustafa'da alacağının olduğu	Ağustos 1657
Mustafa	95 No'lu Mühimme	Kapıdağ Nahiyesi Naibi	Karadağ'dan izinsiz odun ve kereste kesmeleri, naibin halkı kanuna riayet ettirmesi	Ekim 1664
Mehmet	95 No'lu Mühimme	Kapıdağ Nahiyesi Naibi	Abdülkerim isimli yeniçerinin zorbalık ve eşkıyalıklarını İstanbul'a şikâyet etmesi	Ocak 1665
Abdülkerim	95 No'lu Mühimme	Yeniçeri	Kapıdağ ve civarındaki halka zulmetmesi	Ocak 1665
Süngüoğlu İbrahim, Mehmet	96 No'lu Mühimme	Manyas'ta ziraatla uğraşan çiftçiler	Dört seneden beri öşürlerini vermemeleri	Mayıs 1675

Karaca Tavula, Derkes, Liyori, Psnsyot, Saklu Kiryako, Nikola İstariti, Aleksandri	96 No'lu Mühimme	Marmara Adası'ndaki zımmîler	Toplanan cizyelerden arta kalan miktara bu kişilerin kefil olması	Mayıs 1678
Beşir	96 No'lu Mühimme	Bandırma ve Erdek Gümrük Görevlisi	Bandırma'da hâlâ satılması yasak olan içkilerin ve meyhanelerin olduğunu merkeze bildirmesi	Temmuz 1678
Yusuf	96 No'lu Mühimme	Bandırma sakini	Manyaslı Rabia ile evliliklerinde çıkan sorun	Ağustos 1678
Papasokan	96 No'lu Mühimme	Marmara Adası sakini	Ev ve manastırları basıp halkın mallarını gasp etme	Ocak 1679
Palan, Esteraki, Papa Yanaki, Tofta	96 No'lu Mühimme	Bandırma'da yaşayan zımmîler	Bunların vergilerinden sorumlu Macar Estani'den para gasp etmeleri	Şubat-Mart 1679
Vasikolo, Esterani kızı Goliyo, Esterani'nin karısı Sultane	96 No'lu Mühimme	Marmara Adası sakinleri	Vasikolo'nun Goliyo için verdiği ağırlık parasını işin bozulmasından sonra Sultane'den isteyip, reddedilmesi üzerine yaptığı şikâyet	

Vastolip, Halyo, Saltane	96 No'lu Mühimme	Marmara Adası sakini erkek ve iki kadın	Vastolip'in Halyo ve Saltane isimli iki kadından alacağı ile ilgili	Mart 1679
Süleyman oğlu Hüseyin	98 No'lu Mühimme	Sabık Yeniçeri Serdarı	Kalebentlik cezasına rağmen Bandırma'daki halka zulmetmesi, yakalanıp öldürülmesi	Nisan 1689
Mustafa (Fırârî)	103 No'lu Mühimme	Gönenli bir asker		1692
Sıçanoğlu Hüseyin	103 No'lu Mühimme	Bandırma Nahiyesi sakini	Nahiyedeki halka karşı işlediği suçlar sebebiyle katlolunması	Ağustos-Eylül 1692
Kirenci Manol	103 No'lu Mühimme	Erdek sakini zımmî	Halkın ihtiyacı olan zahireye ulaşımının engellemesi	Eylül 1694
Kırkır Mustafa	118 No'lu Mühimme	Erdek'te bir Yeniçeri	Reayaya her türlü hakaret ve taciz girişiminde bulunması	Mart 1712
Toyri	118 No'lu Mühimme	Erdek sakini zımmî	Kırkır Mustafa tarafından başından yaralanması	Mart 1712
Halit oğlu Ahmet	118 No'lu Mühimme	Kapıdağ'da bir Yeniçeri	Abdülkadir'e isimli kişiye olan borcunu ödememesi	Mart 1712
Mustafa	57 No'lu Mühimme	Erdek Subaşı	Ticaretle uğraşan kişilerden haksız yere gümrük alması	Temmuz 1715

			ve yükleme yapılmasına engel olması	
--	--	--	---	--

**Ek 3: Bandırma’da Müslüman Mahallelerinde Şarap ve Rakı Satılmasının Yasak
Olduğu İle İlgili Hüküm (MD. 96/352)**

[illegible]

Ek 4: Kapıdağ'da Yaşayan Manol oğlu Varsaf isimli gayr-ı müslimi asılsız iddialarla suçlayan kişilerin men olunması (Ercan Alan, 95 Numaralı Mühimme...)

عقلی معلوم میگردد
فقط از خود صفاتی منع توسط غایت نخستین تا آنکه در یک نوع خاص که در نزد اندیشمندان و دانشمندان و فیلسوفان و عرفا و اولاد
از ایندوستی و دوستی و محبت و غیره که در این نوع که در نزد اندیشمندان و دانشمندان و فیلسوفان و عرفا و اولاد
میباشد و این نوع که در نزد اندیشمندان و دانشمندان و فیلسوفان و عرفا و اولاد
حقیقت از این نوع که در نزد اندیشمندان و دانشمندان و فیلسوفان و عرفا و اولاد

Harita 2: Kapıdağ ve Çevresi (TBMM Arşivi)

Harita 3: 1797 Yılında Çizilen Akdeniz'in Yeni Haritası İsimli Haritada Edincik, Marmara Adası ve Adı Yazılmasa da Görülen Kapıdağ Yarımadası (Amerikan Kongre Arşivi)

KAYNAKÇA

Mühimme Defterleri

BOA, MD. 104/653, H. 30 Cemaziyelevvel 1104 (M. 6 Şubat 1693), s. 152

BOA, MD., 102/155, H. 29 Zilhicce 1102 (M. 23 Eylül 1691), s. 39.

BOA, MD., 108/182, H. 26 Cemaziyelahir 1107 (M. 26 Ocak 1696)

BOA, MD., 110/868, H. Evâhir-i Ca 1109 (M. 4-14 Aralık 1697), s. 187

BOA, MD., 136/1054, H. 29 Rebiülahir 1143 (M. 11 Kasım 1730), s. 243

BOA, MD., 45/3425, H. 6 Şevval 989 (M. 3 Kasım 1581), s. 284.

BOA, MD., 67/443, H. 29 Muharrem 1000 (M. 16 Kasım 1591), s. 178

BOA, MD., 76/192, H. 4 Recep 1016 (M. 25.10.1607), s. 77.

BOA, MD., 76/8, H. 7 Şevval 1016 (M.25 Ocak 1608), s. 3.

BOA, MD., 78/1217, H. 1 Recep 1018 (M. 30.9.1609), s. 474

BOA, MD., 78/1259, H. 11 Şaban 1018 (M. 9 Kasım 1609), s. 493.

BOA, MD., 78/2064, H. 26 Ramazan 1018 (M. 23.12.1609), s. 790.

BOA, MD., 79/162, H. 15 Zilhicce 1018 (M. 11 Mart 1610), s. 64

BOA, MD., 79/358, H. 2 Safer 1019 (M. 26 Nisan 1610), s. 144.

BOA, MD., 79/47, H. 26 Safer 1019 (M. 20 Mayıs 1610), s. 71.

BOA, MD., 79/593, H. 19 Zilhicce 1018 (M. 15.3.1610), s. 239.

BOA, MD., 79/736, H. 13 Rebiülevvel 1019 (M. 5.6.1610), s. 291.

BOA, MD., 79/831, H. 5 Rebiülahir 1019 (M. 26.6.1610), s. 330.

BOA, MD., 80/1236, H. 9 Rebiülevvel 1024 (M. 2 Nisan 1615), s. 525

BOA, MD., 81/386, H. 3 Rebiülevvel 1017 (M. 17 Haziran 1608), s. 175.

BOA, MD., 81/523, H. 27 Şaban 1022 (M. 12 Ekim 1613), s. 597.

BOA, MD., 81/587, H. 22 Recep 1024 (M. 17 Ağustos 1615), s. 259.

BOA, MD., 90/94, H. 15 Muharrem 1056 (M. 17.2.1646), s. 29.

BOA, MD., 95/205, H. 30 Cemaziyelevvel 1075 (M. 19 Aralık 1664), s. 41

BOA, MD., 98/103, H. Evâsıt-ı C. 1100 (M. 1-10 Nisan 1689)

BOA, MD., 98/502, H. Evâsıt-ı Câ 1100 (M. 10-20 Nisan 1689), s. 103.

BOA, MD., 98/502, H. 10 Cemaziyelahir 1100 (M. 1.4.1689), s. 153.

BOA, MD., 98/680, H. 10 Cemaziyelahir 1100 (M. 1.4.1689), s. 197

BOA, MD., 79/736, H. 13 Rebiülevvel (M. 5 Haziran 1610), s. 291.

BOA, MD., 79/831, H. 5 Rebiülahir 1019 (M. 26 Haziran 1610), s. 330.

Diğer Arşiv Kaynakları

BOA, AE.SABH.I., 305/20495, H. 14 Rebiülahir 1188 (M. 24 Haziran 1774).

BOA, AE.SABH.I., 228/15099, H. 20 Şaban 1198 (M. 9 Haziran 1784).

BOA, AE.SAMD.III., 159/15591, H. 16 Rebiülevvel 1120 (M. 5 Haziran 1708).

BOA, AE.SMMD.IV., 77/9173, H. 5 Safer 1089 (M. 29 Mart 1678).

BOA, AE.SSLM.III., 372/21240, H. 13 Şaban 1207 (M. 19 Mayıs 1788)

BOA, AE.SSLM.III., 87/5215, H. 7 Muharrem 1212 (M. 2 Temmuz 1797).

BOA, AE.SMMD.IV., 30/3435, H. 19 Rebiülahir 1091 (M. 19 Mayıs 1680).

BOA, AE.SMMD.IV., 67/7943, H. 20 Rebiülahir 1087 (M. 2 Temmuz 1676).

BOA, C.ML., 744/30330, H. 23 Muharrem 1178 (M. 23 Temmuz 1764).

BOA, C.ML., 596/24575, H. 12 Ramazan 1198 (M. 30 Temmuz 1784).

BOA, C.SM. 10/544, H. 15 Recep 1125 (M. 7 Ağustos 1713).

BOA, D.BŞM.d., 182, H. 29 Rebiülahir 1058 (M. 23 Mayıs 1648).

BOA, D.BŞM.MHF., 53/52, H. 29 Zilhicce 1183 (M. 18 Nisan 1770).

BOA, D.MKF.d, 27499, H. 3 Rebiülahir 1071 (M. 6 Aralık 1660).

BOA, D.MKF.d., H. 8 Rebiülahir 1213 (M. 19 Eylül 1798).

BOA, EV.VKF., 17/4, H. 29 Zilhicce 1037 (M. 30 Ağustos 1628).

BOA, HAT., 1387/55100, H. 29 Zilhicce 1205 (M. 29 Ağustos 1791)

BOA, İE, TCT., 14/1564, H. 22 Zilhicce 1127 (M. 19 Aralık 1715)

BOA, İE.EV., 54/5954, H. 20 Zilhicce 1127 (M. 17 Aralık 1715).

BOA, İE.EV., 13/1594, H. 26 Şevval 1076 (M. 1 Mayıs 1666).

BOA, İE.EV., 53/5855, H. 25 Cemaziyelahir 1125 (M. 19 Temmuz 1713).

BOA, İE.EV., 54/5952, H. 1 Zilhicce 1127 (M. 28 Kasım 1715).

BOA, MAD., 2993, s. 6, H. 29 Zilhicce 1033 (M. 12 Eylül 1624).

BOA, MAD., 7442, s. 18, H. 29 Zilhicce 1008 (M. 11 Haziran 1600).

BOA, MAD.d., 18236, H. 29 Zilhicce 1084 (M. 6 Nisan 1674).

BOA, TS.MA.d., 4191, H. 29 Zilhicce 1012 (M. 29 Mayıs 1604).

BOA, TS.MA.e., 339/5, H. 20 Zilkade 1172 (M. 15 Temmuz 1759).

BOA, TS.MA.e., 232/37, H. 15 Safer 1194 (M. 21 Şubat 1780).

Araştırma ve İncelemeler

ACAR, A. (2015) “74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (121-241)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum.

AFYONCU, E. (2014) **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.

AHISHALI, R. (2008) “Ruûs”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 35, İstanbul, s. 272-273.

AHISHALI, R. (2010) “Tahvil”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 440-442.

AK, M. (2003) “Mehmed Paşa, Damad”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 28, s. 504-505.

- AK, M. (2007) “Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Akdeniz Üniversitesi S.B.E.**, Antalya
- AKA, İ. (2012) “Timurlular”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 41, İstanbul, s. 177-180
- AKDAĞ, H. (1995) “Kassam Defteri (Havass-ı Refi’a Mahkemesi 272 Numaralı 1204-1206/1789-1791 Tarihli)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- AKDAĞ, M. (1974) **Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Cilt 1, İstanbul, Cem Yayınevi.
- AKDAĞ, M. (1974) **Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Cilt 2, İstanbul, Cem Yayınevi.
- AKDAĞ, M. (1995) **Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası “Celâlî İsyanları”**, İstanbul, Cem Yayınevi.
- AKKOYUN, S. (2021) “94 Numaralı Galata Şer’iyye Sicili (H. 1074-1075 / M. 1663-1664)”, **OTAM**, S. 50, ss. 1-24.
- AKSOY R. (1993) “Marmara Adası ve Kapıdağ Yarımadası’nın Jeolojisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Selçuk Üniversitesi S.B.E.**, Konya
- ALAN, E. (2008) “95 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- ALANOĞLU, M. (2010), “86 Numaralı Mühimme Defteri’nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum.
- ALTUNDAĞ, Ş. (1947) “Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, C. 5, S. 2, ss. 187-197.
- ANAOLU, M. U. (1996) “Sfenks Motifi ve Edirne ve Edincik Altlıklarında Almış Olduğu Şekil”, **Belleten**, C. 60, S. 228, ss. 251-254.
- ANSARİ, A. S. (1994) “Gazneliler ve Hindistan’daki Diğer Müslüman Devletlerde Divan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 385-386.
- APAK, A. (2009) “Emevîler Döneminde Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 2, ss. 95-122.

- ATALAY, C. (2014) “Asya Hun Devleti’nde Mao-Tun (Mete) Dönemi” **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S. 4, ss. 107-109.
- ATEŞ, M. (2008) “88 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi 1637 – 1638 (H 1046 – 1048)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi S.B.E.**, Van.
- AYDEMİR, C.; S. Y. GENÇ, (2011) “Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.36, ss. 226-241.
- AYTAN, A. Ç. (2008) “Gönen Şehrinin Gelişimi ve Şehiriçi Arazi Kullanımı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir
- BARKAN, Ö. L. (1966) “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, **Belgeler**, C. 3, S. 5-6, ss. 1-479.
- BAŞ, Y. (2014) “Merkez ve Taşrada Yerleşik Yeniçeri-Halk Çekişmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 13, S. 49, ss. 324-365.
- BAŞ, Y. (2019) “Osmanlı Toplum Yapısı” **Osmanlı Tarihi (1299-1774), Siyasi Tarih, Kültür ve Medeniyet**, Ed. Selim Hilmi Özkan, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.
- BAŞAR, F. (1997) **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- BAYTİMUR, S. O. (2016) “Osmanlı Devletinde Kalebend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları İle Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)”, **II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, C. 1, Ed. Ferhat Gedikli, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, ss. 831-852.
- BERRIDGE, G. R. (2009), **British Diplomacy in Turkey, 1583 To The Presedent**, C. 3, Martinus Nijhoff Publishers.
- BEYDİLLİ, K. (2012) “Vak’a-i Hayriyye”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 42, İstanbul, s. 454-457.
- BEYDİLLİ, K. (2013) “Yeniçeri”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 43, İstanbul, s. 450-462.
- BEYDİLLİ, K. (2013) “Ziştovi Antlaşması”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 44, İstanbul, s. 467-472.
- BİLGİCİOĞLU, B. (2008) “Sâdâbâd”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 35, İstanbul, s. 379-381.

- BİLGİLİ, A. S. (2004) “Osmanlı Tarih Yazarlarına Göre Sultan I. Ahmed Devri Deniz Muharebeleri (1603-1617)”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 26, Erzurum, s. 235-246.
- BOSTAN, İ. (2003) **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- BOSTAN, İ. (2009) “Saruca Paşa”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 36, İstanbul, s. 169-170.
- BOZKURT, F. (2013) “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.11, S. 22, ss. 193-229.
- BULUNUR, K. İ. (2013), **Osmanlı Galatası (1453-1600)**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi S.B.E., Sakarya.
- BÜLBÜL, C. (2009) “M. Ö. 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar” **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 20, ss. 1-8.
- CANTEMİR, M. İ. (2020) “Müste’menlerden Mültecilere Ahidnâmeliler (Berathılar, Patentliler, Mahmiller)”, **BELGİ**, S. 19, ss. 2100-2115.
- CEBECİOĞLU, M. Ve Diğerleri (2015), **91 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1056 / M. 1646-1647) <Özet – Çeviriyazı – Tıpkıbasım>**, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ÇAĞLAR, S. (2019) “188 Numaralı Ordu Mühimmesi Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (H. 1203/M. 1788-1789; Sayfa 1-75)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E.**, Çankırı.
- ÇAKIR, A. (2016) “Osmanlı Devleti’nde İslâm Miras Hukukuna Uymayan Tereke Paylaşımları Üzerine Bir Çalışma” **II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, C. 1, Ed. Ferhat Gedikli, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, ss. 115-137.
- ÇAKIR, İ. E. (2010) “İbrahim Etem Çakır, “Uşak Kazası (1676 Avâız Defterine Göre”, **OTAM, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, S. 28, 2010, ss. 27-47.
- ÇAKIR, İ. E. (2013) “Fatih Dönemi Teşkilat Kanunnamesi: Kanunnâme-i Âl-i Osman ve Osmanlı Devleti’nde Kardeş Katli”, **I. Uluslararası Hünkâra Vefâ Sempozyumu Bildiriler 1-3 Mayıs**, Gebze Belediyesi Yayınları, ss. 193-209.
- ÇELEBİ, A. G. (2008) “93 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.

- ÇELİK, A. (2009) “97 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Hicri 1090–1092/Miladi 1679–1681” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi S.B.E.**, Van.
- ÇELİK, R. (2015) “99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-90), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bitlis Eren Üniversitesi / Martin Artuklu Üniversitesi S.B.E.**, Bitlis.
- ÇELİK, Ş. (2012) “Evliya Çelebi’nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 28-1, ss. 67-81.
- ÇİFTÇİ, C. (2010) “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 27, ss. 27-57.
- ÇOBANOĞLU, A. V. (2013) “Yenicami Külliyesi”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 43, İstanbul, s. 439-442.
- DEMİR, S. (2008) “75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (1-171)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum.
- DEMİRİSOY, M. H. (2001) “109 Numaralı Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ege Üniversitesi S.B.E.**, İzmir.
- DEMİRTAŞ, M. (2012) “Osmanlı Maliye Teşkilatı” **Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı**, Ed. Tufan Gündüz, Ankara, Grafiker Yayınları.
- DÜZBAKAR, Ö. (2009) “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılmasında Bursa’nın Yeri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 2, S. 6, ss. 182-194.
- ED-DÛRÎ, A. (1994) “Divan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 377-381
- EKETE, L. (1965) “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendinin Evi”, **Belleten**, XXIX/116, ss. 615-638.
- EKİCİ, S. A. (2018) “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ehl-i Hıref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi**, İstanbul.
- EKİNCİ, E. B. (2008) “Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyâletler”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S. 6, ss. 7-84.

- EMECEN, F. (1981) “Kayacık Kazâsının Avârız Defteri” **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 12, ss. 159-170.
- EMECEN, F. (1989) “Ahmed Paşa, Şehlâ”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, s. 114.
- EMECEN, F. (1994) “Devre Çıkma”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 250-251.
- EMECEN, F. (1994) “Haçova Meydan Savaşı”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 14, İstanbul, s. 546-547.
- EMECEN, F. (1998) “Hudâvendigâr”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 18, İstanbul, s. 285-286.
- EMECEN, F. (2005) “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5, 2005, s. 107-139.
- ER, İ. (2008) “Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir.
- ERDOĞAN, A. (2014) “İslâmiyet’ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay Örneği”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 1, ss. 39-52.
- EREZ, E. (2017) “Feodal Sistemin Sosyal Hayat Üzerine Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi S.B.E.** Karaman.
- ERİM, N. (1984) “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV, İstanbul, ss. 79-88.
- ERTİN, G. (1994) “Kapıdağ Yarımadasının Coğrafi Etüdü”, **Türk Coğrafya Dergisi**, S. 29, ss. 283-314.
- ERTUĞ, Z. T. (2010) “Osmanlı İstanbul’unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 8, S. 16, ss. 131-148.
- ERTÜZÜN, R. M. (1964) **Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar: Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası.
- ERÜNSAL, B. M. (2018), **XVI. Yüzyıl Sonlarında Hüdavendigâr Livası Vakıflarından Kesitler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi S.B.E., Bilecik.

- ESKİN, U. P. (2009) “97 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet) H. 1090 – 1092 / M. 1679 – 1681” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- GENÇ, M. (2003) **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- GEYİK (2021) “İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- GÖK, İ.; E. KIRCA (2016) **103 Numaralı Mühimme Defteri (1102-1107 / 1691-1695)**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın.
- GÖKBUNAR, B. (1996) “105 Numaralı Mühimme Defteri (Özet-Transkripsiyon) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi S.B.E.**, Sakarya.
- GÖKÇE, S. (2019) “77 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Hükümlerin Özeti (1-370)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi S.B.E.**, Ağrı.
- GÖKÇE, T. (2005) , “Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufasssal-İcmâl” ve Avârız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümölcine Kazası Örnekleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XX, S. 1, ss. 71-134.
- GÖKTEPE, K. (2017) “İstanbul’un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul’un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)”, **Belleten**, C. 81, S. 292, ss. 857-916.
- GÜLER, A. (1998) “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan “Kilise Defterleri”nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar), **OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi)**, S. 9, ss. 155-175.
- GÜLER, A. (1998), “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri Ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri”nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar” **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C. 9, S. 9, s.. 155-175.
- GÜLSOY, E. (2013) “Kuruluş’tan İstanbul’un Fethine”, **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları.
- GÜNAL, Z. (2001) “Karesioğulları”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 24, İstanbul, s. 488-489.

- GÜNAR, A., D. ÖZTÜRK (2018) “Kyzikos Şehrinin Antik Dönemde Ticaret Açısından Önemi”, **Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu**, Balıkesir/Bandırma, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Yayınları.
- GÜNDÜZ, M. (1995) “Osmanlı Devleti’nde Divân-ı Hümayun Kararları (1679-1680)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.** İstanbul.
- GÜNEŞ, A. G. (2015) “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi” **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C. 1, S. 2, ss. 1-30.
- GÜNEŞ, H. H. (2009) “İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 28, ss. 126-138.
- HACISALİHOĞLU, M. (2012) “Tuzcuoğulları”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 41, s. 451-453.
- HALAÇOĞLU, Y. (1994) “Derbend”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 162-164.
- HALAÇOĞLU, Y. (1995) **XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- HALAÇOĞLU, Y. (2004), “Menzil”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 29, İstanbul, s. 159-161
- HAS, A. C. (2011) “Kyzikos Anti Kenti Sur Duvarları ve Limanları” **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum.
- Hezarfen Hüseyin Efendi (1998) **Telhîsü’l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân**, Hzl.: Sevim İlgürel, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- HIZAL, E. (2008) “Kapıdağ Yarımadasının Memeli (Mammalia) Faunası”, **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, C. 10, S. 14, ss. 22-32.
- HOMEROS (2019) **İlyada**, Çev.: Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- HORTAÇLI, S. (2019) **Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Bandırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun.
- İLGÜREL, M. (2009) “Subaşı”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 37, İstanbul, s. 447-448.
- İNALCIK, H. (1954) “15. Asır Türkiye İçtimaî ve İktisadî Tarihi Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 15, S. 1-4, ss. 51-75.

- İNALCIK, H. (1954) **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- İNALCIK, H. (1993) “Adaletnameler”, **Belgeler**, C.II, S.3-4, Ankara, ss. 49-142
- İNALCIK, H. (1993) “Cizye, Osmanlılar”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 8, İstanbul, s. 45-48.
- İNALCIK, H. (1995) “Eyalet”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 11, İstanbul, s. 548-550.
- İNALCIK, H. (2011) **Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi**, İstanbul, İsam Yayınları.
- İNALCIK, H. (2015) **Devlet-i Aliyye I**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İNALCIK, H. (2018) “Bursa, Tarih”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul, s. 446-449.
- İNGENÇ, M. (2015) **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet Yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri (1789-1833)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi S.B.E., Kütahya.
- İPŞİRLİ, M. (1992) “Beylikçi”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul, s. 78-79
- İPŞİRLİ, M. (2001) “İstanbul Kadılığı”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 23, İstanbul, s. 305-307.
- İŞBİLİR, Ö. (2019) “Kalebend” **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt EK-2, İstanbul, s. 5-7.
- KANDIRA, D. (1995) “84 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlîl-Metin)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- KAPLAN, M.; SEDA K. A. (2012) “Antikçağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı”, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, C. 52, S. 2, ss. 1-15.
- KAPLANLIOĞLU, R.; N. TOPÇU, H. DELİL (2014) **1455 Tarihli Kirmastî Tahrir Defteri’ne Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları**, İstanbul, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- KARA, A. (2017) “Memlûklerde Mezâlim Mahkemeleri, Hukuk ve Adliye Teşkilâtı”, **Turkish Academic Research Review**, C. 2, S. 3, ss. 25-38.
- KARACA, F. (1998) “Osmanlılar’da Hil’at”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 18, İstanbul, s. 25-27.

- KARACA, F. (2012) “Turhan Sultan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 41, İstanbul, s. 423-425.
- KARACA, M. (2008) “94 Numaralı Mühimme Defteri’nin Özetli Transkripsiyon Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum.
- KARACAKAYA, R. (2020) “Bandırma Taş Ocakları ve Ermeniler”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, S. 71, ss. 429-443.
- KARACAN, T. M. (2010) “101 No’lu Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Akdeniz Üniversitesi S.B.E.**, Antalya.
- KARADENİZ, H. B. (2011) **Osmanlılar İle Anadolu Beylikleri Arasında Psikolojik Mücadele**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- KARAGÖZ, H. (2020) “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Ana Kaynaklarından Mühimme Defteri ve Bir Örnek İnceleme: 146 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1150-1151/M. 1738)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 49, 2020, ss. 137-159.
- KATGI, İ. (2013) “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 24, ss. 180-211
- KAVAK, A. (2014) “12 Numaralı Mühimme Zeyli (H. 1117 / M. 1705) (İnceleme-Metin)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- KAYA, M. (2023) **İklim ve Kuraklık**, Ankara, Doğa Derneği.
- KAYAR, B. (2020) “Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S. 5, ss. 189-234.
- KAYHAN, H. (2017) “Karesioğulları Beyliği Ekonomisi”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, S.22, ss.53-62.
- KAYTAZ, F. (2006) “88 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- KELEŞ, A. (2011) “75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (172-331)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Erzurum.

- KENANOĞLU, M. (2013) “Zımmî, Osmanlılar’da”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 44, İstanbul, s. 438-440.
- KILIÇ, M. (1996) “107 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyon, Tahlil ve Değerlendirme” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- KILIÇ, O. (2020) “16. Yüzyılda Hüdâvendigâr Sancak Beyleri”, **Sultan II. Selim Dönemi ve Bursa**, Yay. Kur.: Özer Ergenç, Yusuf Oğuzoğlu, Mehmet Kalpaklı, Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, ss. 68-88.
- KILIÇ, Ü. (2012) “İlmiye Teşkilatı”, **Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı**, Ed. Tufan Gündüz, Ankara, Grafiker Yayınları.
- KILIÇARSLAN, Y. (1993) “Cebeci”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 7, İstanbul, s. 182-183.
- KILIÇBAY, M. A. (1985) **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı**, Ankara, Teori Yayınları.
- KİRAZ, S. (2022) “118 Numaralı Mühimme Defteri’nin Tasnifi Ve Değerlendirilmesi (s.388-516)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü**, Kütahya.
- KOCA, S. (2012) “Toy”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 41, İstanbul, s. 270-272.
- KOÇ, D. (2010) “Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.** İstanbul.
- KOÇ, Y. (2011) “149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- KOÇHAN, N. (2013) “Kyzikos, Hellespontus’ta Bir Eyalet Merkezi” **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S. 31, ss. 69-91.
- KOÇYİĞİT, O. (2021) “Aşağı Aisepos Vadisi’nde (Gönen) Bizans Dönemi Kültür Varlıkları”, **Lycus Dergisi**, S. 4, ss. 163-192.
- KONAN, B. (2015) “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 64, ss. 182.
- KONUĞU, E. (1994) “Bâbürlüler”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 4, İstanbul, s. 400-404.

- KOPRAMAN, K. Y. (1994) “Memlûkler’de Divan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 383.
- KORKMAZ, M., T. AYDIN (2018) “Kral Kyzikos” **Antik Çağ’dan Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, Bursa, DORA Basım Yayın.
- KORKMAZ, M.; A. C. HAS (2017) “Batı Anadolu Ticaretine Yön Veren Bir Liman: Kyzikos Antik Kenti Hytos Limanı” **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 38, ss. 105-119.
- KOYUNCU, A. (2014) “Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği” **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, C. 12, S. 16, ss. 35-88.
- KURAN, E. (1990), “Âyanlığın Kaldırılmasından Sonra Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Durum (1840-1871)”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarih Kongresi 21-25 Ağustos 1989, Tebliğler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KURTARAN, U. (2014) “XVIII. Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 17, ss. 393-419.
- KÜPELİ, Ö. (2000) “1882-1922 Yılları Arasında Gönen Kazası”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 15, S. 1, ss. 231-255.
- KÜPELİ, Ö. (2010) “Anadolu’da Ayanlık Tarihine Bir Derkenar: Gönen Ayanı Sepetoğlu Osman”, **Perspectives on Ottoman Studies, Commitee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)**, LIT Verlag, Berlin, ss. 981-995.
- KÜPELİ, Ö. (2011), “Klasik Tahrirden Avarız Tahririne Geçiş Sürecinde Tipik Bir Örnek 1604 Tarihli Manyas Avarız Defteri”, **Belgeler**, C. XXXII, S. 36, ss. 113-199.
- KÜTÜKOĞLU, B. (2012) “Vak’anüvis”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 42, İstanbul, s. 457-461
- LOWRY, H. W. (2013) “Zihne”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, C. 44, İstanbul, s. 407-408.
- MANTRAN, R. (1990) **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I-II**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- MANTRAN, R. (1995) **XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi.
- Mehmed Haşim (2022) **İmâ-yı Törehât-ı Büldânân, Osmanlı Beldelerinin Töreleri**, Hzl.: Feridun M. Emecen, İlhan Şahin, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

- MERCİMEK, Y. (2013) “96 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (s. 1-99)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gaziantep Üniversitesi S.B.E.**, Gaziantep.
- MUMCU, A. (1994) “Dîvân-ı Hümâyûn”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 430-432.
- NAGATA, Y. (1982) **Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi**, Toyo Shuppan, Tokyo.
- NAGATA, Y. (2001) “Karaosmanoğulları”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 24, İstanbul, s. 468-470.
- NALCI, B. (2022) “147 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (S. 1-156)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bingöl Üniversitesi S.B.E.**, Bingöl.
- NUHOĞLU, G. (1995) “Beyhaki Tarihi’ne Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- OĞUZ, G. (2014) “Tereke Kayıtlarının Güvenilirliği ve Kadıların Mirastan Mal Kaçırma Yöntemleri”, **Turkish Studies**, 9/1, ss. 409-426.
- ORTAYLI, İ. (1979) **Türkiye İdare Tarihi**, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- ORTAYLI, İ. (2001) “Osmanlılarda Kadı”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 24, İstanbul, s. 69-73.
- ORTAYLI, İ. (2020) “Osmanlılar’da Millet Sistemi”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 30, İstanbul, s. 66-70.
- ÖDEN, Z. G. (1999) **Karası Beyliği**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- ÖNER, H. H.; G. AKBİN (2010) **Kapıdağ Yarımadası’nın Fitososyolojik ve Fitoekolojik Yönden İncelenmesi**, İzmir, Çevre ve Orman Bakanlığı Ege Ormancılık Araştırma Müdürlüğü Yayını.
- ÖNTUĞ, M. M. (2003) “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Selçuk Üniversitesi S.B.E.** Elâzığ.
- ÖZ, M. (2010) “Tahrir”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 39, İstanbul, s. 425-429.

- ÖZBAY, K. (2008) “177 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon Ve Tahlili (H.1192-1193/M. 1777-1778)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi S.B.E.**, Van.
- ÖZCAN, A. (1994) **Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi**, İstanbul, Eren Yayıncılık.
- ÖZCAN, A. (1996) “Hacı İvaz Paşa”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 14, İstanbul, s. 485-486
- ÖZCAN, A. (2001) “Karlofça Antlaşması”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 24, İstanbul, s. 504-507.
- ÖZCAN, A. (2017) **Atam Dedem Kanunu, Kanunnâme-i Âl-i Osman**, İstanbul, Kronik Kitap.
- ÖZCAN, M. (1991) ““Âyan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 4, İstanbul, s. 195-198.
- ÖZCAN, T. (2020) “Muhallefât”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 30, İstanbul, s. 405-406.
- ÖZDEĞER, H. (1988) **1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- ÖZDEĞER, M. (2003) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mîrî Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S. 5, ss. 1-13.
- ÖZDOĞAN, T. (2019) “57 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (81-146. Sayfaları)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İnönü Üniversitesi S.B.E.**, Malatya.
- ÖZEL, O. (1994) “17. Yüzyıl Osmanlı Demografî ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: ‘Mufassal’ Avârız Defterleri”, **XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994)**, Ankara, ss. 735-743.
- ÖZKAN, Ş.; H. ÜRETEN (2009) “Feodalizm/Feodalite”, **Felsefe Ansiklopedisi**, C.6, Ebabil Yayıncılık, ss. 429-448.
- ÖZKAYA, Y. (1972) “Canikli Ali Paşa”, **Belleten**, C. 36, S. 144, Ankara, ss. 483-525
- ÖZKAYA, Y. (1981) “Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 25, s. 171-210.
- ÖZKAYA, Y. (1994) **Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

- ÖZKAYA, Y. (2006) “Mütesellim”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 32, İstanbul, s. 203-204.
- ÖZTAŞKIN, Ö. B. (2008) “XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı” **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- ÖZTÜRK, S. (1995) **Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- ÖZTÜRK, S. (2001) “Kassâm”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 24, İstanbul, s. 579-582.
- ÖZVAR, E. (2013) “Voyvoda” **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 43, İstanbul, s. 129-131.
- ÖZYÜKSEL, M. (2015) **Feodalite ve Osmanlı Toplumı**, İstanbul, Derin Yayınları.
- PAKALIN, M. Z. (2004) “Eyalet”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAKALIN, M. Z. (2004) “Yeniçeri”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- POYRAZ, Ö.; M. ÖNER (2020) “Osmanlı’da 1823-1834 Yılları Arasında Uygulanan Kalebentlik Cezaları: 37 Numaralı Kalebent Defteri Örneği”, **International Scientific Conference “Global Science and Innovations 2020”**, Taşkent-Özbekistan
- RİCHARDS, J. F. (2021) **Bâbü Türk İmparatorluğu & Tarih, Kültür, Teşkilat**, Çev. Yasin Tekin, İstanbul, Selenge Yayınları.
- SAĞIR, Y. (2019) ““Vakfiyelerine ve Belgelere Göre Şehzâde Mehmet Vakıfları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S. 43, ss. 921-938.
- SAHİLLİOĞLU, H. “Avarız”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 4, İstanbul, s. 108-109.
- SALARGA, Ö. (2019) “Tereke Defterlerine Balıkesir Kazasının Sosyo-Ekonomik Hayatı (1698-1718)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir.
- SARICAOĞLU, F. (1996) “Hacı İvaz Paşa”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 14, İstanbul, s. 487-488.
- SARICAOĞLU, F. (2008) “Rûznâme”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 35, İstanbul, s. 278-281.

- SARIÇAM, İ. (2007) “Arapların İstanbul Kuşatmaları” **550. Yılında Fetih ve İstanbul**, Ankara, s. 51-62.
- SEÇKİN, Ö. (2020) “111 Numaralı Mühimme Defteri’nin 508.-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Artvin Çoruh Üniversitesi S.B.E.**, Artvin.
- SEVİCİ, M. (2022) “147 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (Sayfa Aralığı 311-467)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bingöl Üniversitesi S.B.E.**, Bingöl.
- SEVİM, A. (2010) “Süleyman Şah I”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 38, İstanbul, s. 103-105.
- SEVİNÇ, T. (2010), “1695 Sakız Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 21, ss. 59-79.
- SİVRİOĞLU, U. T. (2018) “17. Asır Mahkeme Kayıtlarına Göre Kapıdağı ve Çevresinde Sosyo-Ekonomik Hayat”, **Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, Bursa, DORA Basım Yayın.
- SİVRİOĞLU, U. T. (2018) “Bizans Asırlarında Kapıdağı ve Çevresi”, **Antik Çağ’dan Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, Bursa, DORA Basım Yayın.
- SİVRİOĞLU, U. T. (2018) “Edincik’te Osmanlı Eserleri ve Mezartaşları” **Antik Çağ’dan Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu, Bursa, DORA Basım Yayın.
- SİVRİOĞLU, U. T., M. AKÇAÖZ, I. PAPACHRISTOU (2020) “Güney Marmara Adaları Tarihçesi”, **Güney Marmara Adaları, Risk Altındaki Mimari Mirası**, Ed.: İnci Türkoğlu, Kültürel Mirası Koruma Derneği, İstanbul.
- SOLAK, İ. (2012) “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları.
- SÖNMEZ, Z. (1996) “Hacı İvaz Paşa, Mimari”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 14, İstanbul, s. 486-487.
- STRABON (2000) **Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII, XIII, XIV**, Yay.: Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, İ. (2009) “Sancak”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 39, İstanbul, s. 97-99.

- ŞAKAR, M. F. (2007) “1101\1102 (1690\1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri, Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-145)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- ŞATIROĞLU, İ. (2010) “Eski Manyas/Poimananen Ortaçağ Yapıları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Hacettepe Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- ŞEKER, C. (2007), “İstanbul Ahkâm ve Atık Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul’a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- ŞEKER, C.; E. ÇAĞMAN (2020) “Osmanlı Döneminde (1915-1918) Bandırma-İstanbul Deniz Ulaşımı ve Vapur Yolcu Listeleri”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18 (4), ss. 209-222.
- ŞEN, M. E.; M. A. TÜRKMENOĞLU, (2012) “Avrupa Feodalitesi İle Osmanlı Tımar Sistemi Üzerine Bir Mukayese”, **The Journal Of Academic Social Science Studies**, C.5, S.4, ss. 189-204.
- ŞEŞEN, R. (1994) “Eyyûbîler’de Divan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 381-383.
- ŞİMŞEK, F. (2019) “Taşra Tersanelerinde Gemi Yapımı ve Mütessellimlerin Gemi İnşa Faaliyetleri (XVIII. Yüzyıl)”, **Mediterranean Journal of Humanities**, Cilt 9, S. 2, ss. 465-473
- TABAKOĞLU, A. (2007), “Öşür, Osmanlılar”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 34, İstanbul, s. 100-103.
- TAN, M. A. (2015) “99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (91-180), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bitlis Eren Üniversitesi / Mardin Artuklu Üniversitesi S.B.E.**, Bitlis.
- TANERİ, A. (1994) “Büyük Selçuklular’da Divan”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, s. 383-384.
- TAŞ, H. (2008) “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, **Bilig**, S. 44, ss. 25-44.
- TAŞAĞIL, A. (2019) “Kurultay”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt Ek-2, Ankara, s. 94-95
- TAŞKIN, Ü. (2005) “Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fırat Üniversitesi S.B.E.** Elâzığ.

- TEKİN, O. (2018) **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- TEKİN, R. (2008) “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670 İstanbul Örneği)”, **Atatürk Üniversitesi S.B.E.**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- TEMEL, R. (2019) “111 Numaralı Mühimme Defterinin 168.-337. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Artvin Çoruh Üniversitesi S.B.E.**, Artvin.
- TEMELKURAN, T. (1975) “Divân-ı Hümâyûn, Mühimme Kalemi”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 6, İstanbul, ss. 129-175.
- TEOMAN, G.; B. SAĞIT (2011) “Karesi Beyliği Sikkeleri, Karesi Emirliği Madeni Paraları”, **Uluslararası Bergama Sempozyumu**, C.1, Bergama Belediyesi Yayınları, ss. 276-287.
- TERZİ, M. A. (1995) “İstanbul 1131/1719 Tarihli Askeri Kassam Defteri”, **İstanbul Üniversitesi S.B.E.**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOKUŞ, Ö. (2017) “Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu’da Moğol Noyanlarının İsyanları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 117, S. 230, ss. 177-208.
- TOPSAKAL, Ü. (2022) “No’lu Tereke Defterine Göre Tokat’ın Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi L.E.E.**, Tokat.
- TUĞLUCA, M. (2016) **XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- TUKİN, C. (1945), “Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları, 1821 Yılın Kadar Girit”, **Belleten**, C. 9, S. 34, ss. 163-206.
- TUNÇBAŞ, G., A. DUMAN (2018), “Kyzikos Antik Şehrinin Tarihsel-Arkeolojik Değeri ve Mimari Özelliklerine Genel Bir Bakış” **Antik Çağ’dan Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, Bursa.
- TÜFEKÇİOĞLU, A. (2003) “Gönen ve Köylerindeki Mimârî Eserlerden Kalan İzler”, **EKEV Akademi Dergisi**, S. 14, ss. 253-271.
- TÜRK, M. (2008) “Antikçağda Mysia ve Arkeolojisi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi S.B.E.**, Balıkesir.

- TÜRK, M. (2022) “Aelius Aristides’in Kyzikos Söylevi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 41, S. 72, ss. 54-78.
- ULUÇAY, H.; Ş. ALP (2020) “Osmanlı Kenti Yönetiminde Kadı”, **Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2, ss. 329-358.
- USLU, H. (2019) “57 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (1-65 Sayfası)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İnönü Üniversitesi S.B.E.**, Malatya.
- UZUN, C. (2018) “Muş Mütesellimi Alaaddin İsyanı”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 4, S. 1, ss. 38-51.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1957) “İstanbul ve Bilâd-ı Selâse Denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları”, **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, C. 3, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1957, ss. 25-32.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1959) “Hacı İvaz Paşa’ya Dâir”, **Tarih Dergisi**, C. 10, S. 14, ss. 25-38.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988) **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988) **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988) **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988) **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988) **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- ÜLGEN, P. (2010) “Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, **Mukaddime**, S. 1, ss. 1-17.
- ÜNLÜ, O. (2021) “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Şarabın Erdek’te İcadı” **BANÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 4(BCS 21 Özel Sayısı), ss. 10-19.
- YAKUT, E. (2011) “Tanzimat Dönemi’nden Önce Osmanlı Hukuku’nda Evlilik Dışı İlişkilere Verilen Cezalar”, **Kebikeç**, S. 31, ss. 261-274.
- YAŞAYANLAR, İ. (2012) “19. Yüzyılda Kirmasti (Mustafakemalpaşa) Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Durumu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi S.B.E.** Bursa.

- YAŞAYANLAR, İ. (2015) “19. ve 20. Yüzyıllarda Kirmasti ve Mihaliç Kazalarında At Yetiştiriciliğine Dair Veriler”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 37, ss. 375-396
- YAVUZCAN, G. (2018) “Çevrenin Merkezileşmesinde Geleneğin Etkisi: Karesioğulları Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.20, S.4, ss. 587-602.
- YAYVAN, M. A. (2014) “96 Numaralı Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H. 1089-1090/M. 1678-1679) (s. 100-199)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gaziantep Üniversitesi S.B.E.**, Gaziantep.
- YETKİN, A. (2012) “Divan-ı Hümayun”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, C. 5, S. 5, ss. 353-390.
- YILDIRIM, H. O. Ve Diğerleri (2000) **82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617-1618) <Özet – Transkripsiyon – İndeks ve Tıpkıbasım>**, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- YILDIRIM, H. O. Ve Diğerleri (2001) **83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037 / 1626-1628) <Özet – Transkripsiyon – İndeks ve Tıpkıbasım>**, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- YILDIRIM, H. O. Ve Diğerleri (2002) **85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) / 1630-1631 (1632)) <Özet – Transkripsiyon – İndeks>**, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- YILDIRIM, M. Z. (2014) “Osmanlı’da Mutesellimlik Kurumu ve Karahisar-ı Sâhib ve Konya Mutesellimi Ali Ağa”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S. 1, ss. 95-114
- YILDIRIM, Z.; N. İ. HAYIRLIOĞLU (2019) “Mühimme Defterlerinin Tarih Araştırmaları Açısından Önemi, 82 Numaralı Mühimme Defteri Örneği” **Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi**, 3(2), ss. 205-214.
- YILDIZ, M. (2005) “92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fırat Üniversitesi S.B.E.**, Elazığ.
- YILMAZ, H. (2016) “2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri (H. 1208-1211/ M. 1793-1797) Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (s. 1-30)” **Fırat Üniversitesi S.B.E.** Elâzığ.
- YILMAZ, S., N. YASA (2009) “Viranşehir (Safranbolu) Mutesellimi Haydutoğlu Mehmet Bey”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 178, ss. 177-188

YÜKSEL, H. (2010) “86 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon, Özet ve Değerlendirme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi S.B.E.**, Ankara.

İnternet Kaynakları

<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

<https://www.loc.gov/>

<http://www.isam.org.tr/>

<https://dergipark.org.tr/tr/>

<https://www.academia.edu/>

<https://www.researchgate.net/>

<https://www.osmanlicasozlukler.com/>

<https://www.lexiqamus.com/tr>

<https://www.nufusune.com/erdek-mahalleleri-koyleri-balikesir>

<http://www.asmalikoyu.com/asmali-der/asmali-koyumuz-2/koyumuzun-tarihcesi/>

<https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65875/marmara-adasi.html>

<https://gercekbandirma.com/bandirma-ve-koylerinde-turk-kultur-varliklari-arastirmasimesut-dundar-yusuf-acioglu>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: Mürsel DEMİR
Medeni Hali	: Bekâr
Uyruğu	: Türkiye Cumhuriyeti
EĞİTİM	
Lise	: Beşikdüzü Endüstri Meslek Lisesi
Lisans	: Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Yüksek lisans	: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Tezli Yüksek Lisans
YABANCI DİL BİLGİSİ	
İngilizce	: Giriş Seviyesi
Osmanlıca	: İleri Seviye
MESLEKİ DENEYİM	
2021-2022 Büyük Çamlıca Camii Kütüphanesi 2023- (Devam Ediyor) Sancaktepe Belediyesi, Tarih ve Osmanlıca Eğitmenliği	